

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DIYARBAKIR SÜRYANİ KADİM
MERYEM ANA KİLİSESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Ramazan IŞIK

HAZIRLAYAN
Şahin SERT

2015

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

DİYARBAKIR SÜRYANİ KADİM MERYEM ANA KİLİSESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Ramazan IŞIK

HAZIRLAYAN
Şahin SERT

Jürimiz, tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. **Prof. Dr.**

2.

3.

4.

5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi

Şahin SERT

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Dinler Tarihi Bilim Dalı

Elazığ – 2015, Sayfa: XI + 124

Antakya Süryani Kadim kilisesi içerisinde önemli bir yer tutan ve özellikle Güneydoğu Anadolu'nun en eski kiliselerinden biri olan Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana kilisesi geçmişten günümüze varlığını en canlı bir biçimde sürdürerek devam ettirmektedir. Tarihsel süreçte bu kilise bazen Süryani cemaatinin nüfusuna bağlı olarak ve bazen de, din adamlarının tercihleri doğrultusunda kimi zaman patriklik, kimi zaman da Metropolitlik görevini deruhte etmiştir.

Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana kilisesi günümüzde her ne kadar geçmişteki gibi Süryani cemaati içinde aktif bir rol almasa da geçmişten günümüze Diyarbakır ve dünyadaki tüm Süryani cemaati için hala önemli bir çekim merkezi olmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Süryani, Kadim, Kilise, Meryem Ana.

ABSTRACT

Master Thesis

Diyarbakır Assyrian Ancient Virgin Mary Church

Şahin SERT

Fırat University

Institute of Social Sciences

Philosophy and Religion Sciences Department

History of Religion

Elazığ -2015; Page: XI + 124

Diyarbakır Assyrian Ancient Virgin Mary Church, which has an important place in Antakya Assyrian Ancient Church and is one of the oldest churches in South-eastern Anatolia, continues its presence livingly from past to present. In the historical process, sometimes according to the population of Assyrian Congregation and sometimes in accordance with the decision of the religious, this church undertaken the role of either Patriarchate or Metropolitan.

Today, even if it does not play any active role in Assyrian Congregation like in the past, Diyarbakır Assyrian Ancient Virgin Mary Church still remains as an important center of attraction from past to the present for the Assyrian Congregation both in Diyarbakır and the whole world.

Key Words: Assyrian, Ancient, Church, Virgin Mary

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	IX
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.SÜRYANİLER	4
1.1.Süryani Kavramı.....	4
1.2.Süryanilerin Kökeni.....	6
1.3.Süryanilerin Tarihi.....	8
1.3.1.Hıristiyanlık Öncesi Süryaniler	8
1.3.2.Süryanilerin Hıristiyanlığa Girişi.....	8
1.4.Süryanilerin Türkiye’deki Durumu	9
1.5.Süryaniler ve Diyarbakır	11
1.5.1.Süryani Kaynaklarında Diyarbakır	11
1.5.2.Diyarbakır Süryanilerinin Hıristiyanlığı Kabulü	12
1.5.3.Diyarbakır’da Süryanilere ait Yerleşim Alanları.....	14
1.5.4.Diyarbakır’da Süryanilere Ait Mabetler	17
1.5.4.1.Manastırlar	17
1.5.4.1.1.Zuknin Manastırı	17
1.5.4.1.2. Mar İliya Manastırı.....	17
1.5.4.1.3.Deyir El- Rahaviyin (Urfalıların Manastırı)	19
1.5.4.1.4.Mar Yuhanna Durtoye Manastırı	19
1.5.4.1.5.Mar Kuryakos Manastırı	19
1.5.4.2.Kiliseler	19
1.5.4.2.1.Vaftizci Mar Yuhanna Kilisesi.....	19
1.5.4.2.2.Mar İstefanos Kilisesi	19
1.5.4.2.3.Mar Gevargis (Sen George Kara Papaz) Kilisesi.....	20
1.5.4.2.4.Mar Zhuro Kilisesi	20

1.5.4.2.5.Kırklar (Kırk Şehit) Kilisesi.....	20
1.5.4.2.6.Mar Kuzmo Kilisesi	21
1.5.4.2.7.Mar Şilo Kilisesi.....	21
1.5.4.2.8.Mar Hananyo Kilisesi.....	22
1.5.4.2.9.Büyük Kilise	22
1.5.4.2.10.Süryani Katolik Kilisesi.....	22
1.5.5.Diyarbakır'da Yetişmiş Süryani Fikir ve Sanat Adamları	22
1.5.5.1.Naum Faik Palak	22
1.5.5.2.Murat Fuad Çıkkı	23
1.5.5.3.Kıtırıbillı Yakup	23
1.5.5.4.Alkas Şemun	23
1.5.5.5.Patrik İbrahim	23
1.5.5.6.Matran Yusuf	23
1.5.5.7.Yuhanna Davut	24
1.5.5.8.Zukninli Tarihçi Rahip	24
1.5.5.9. Aetius.....	24
1.5.5.10. Mar Dimet.....	24
1.5.5.11. Toma.....	25
1.5.5.12. Yanurin	25
1.5.5.13. İbrahim.....	25
1.5.5.14. Mar Yeşua.....	25
1.5.5.15. Mar Yuhanna	25
1.5.5.16. Rahip Musa	26
1.5.5.17. Metropolit Mara	26
1.5.5.18.Farkınlı Marutha.....	27
1.5.5.19. Mar Dada	27
1.6.Diyarbakır Süryanilerinde Dini Hayat	27
1.6.1.Doğum.....	27
1.6.2.Vaftiz.....	28
1.6.3. Namaz (Dua).....	30
1.7.Oruç	31
1.7.1.Büyük Oruç	31
1.7.2.Noel Orucu	31

1.7.3.Ninova Orucu	32
1.7.4.Havariler Orucu	32
1.7.5.Meryem Ana Orucu	32
1.8.Bayramlar	32
1.9.Ölüm ve Defin	35
1.9.1.Ölüm Öncesi İle İlgili İnanışlar	36
1.9.2.Ölüm Sonrası İle İlgili İnanışlar	36
1.9.3.Din adamlarının Defni.....	38
1.9.4.Mezarlıklar	38
1.10.Tövbe	39
1.11.Diyarbakır Süryanilerinde Sosyal Hayat.....	40
1.11.1.Evlilik	40
1.11.2.Kadın	42
1.12.Eğitim.....	45
1.13.Vakıf	49
1.14.Nüfus.....	50
1.15.Gelenekler	54
1.15.1.Kırmızı Yumurta.....	54
1.15.2.Hano Kritho	54

İKİNCİ BÖLÜM

2. SÜRYANİ KADİM MERYEM ANA KİLİSESİ.....	56
2.1. Kilisenin Tarihçesi.....	56
2.2. Kilisenin Yapısı	57
2.3.Kiliseye Bağlı Diğer Yapılar.....	61
2.3.1.Mar Yakup Kilisesi	61
2.3.2.Kütüphane	62
2.3.3.Okul.....	67
2.4.Meryem Ana Kilisesinin Antakya Süryani Kadim Kilisesine Ev Sahipliği Yapması	69
2.5.Meryem Ana Kilisesinde Bulunan Kitabeler	71
2.6.Meryem Ana Kilisesinde Bulunan Patrik Mezarları	75
2.6.1. X.Yuhanna Teodoros	75
2.6.2. XI. Yuhanna Bar Şuşan.....	75

2.6.3. I. Hbed Mşiho Urhoyo	76
2.6.4. Şükruallah	76
2.6.5. Urfalı III. Gevargis.....	76
2.6.6. II. Yakup.....	77
2.7.Meryem Ana Kilisesi İçindeki Tarihi Eserler	77
2.8.Meryem Ana Kilisesinde Görev Yapan Süryani Metropolitlerin İsimleri.....	79
2.9.Meryem Ana Kilisesinde Yetişen Din ve İlim Adamları.....	82
2.9.1.Mar İshak.....	82
2.9.2.Mar Akak.....	82
2.9.3.Kiryakos	83
2.9.4.II. Severios.....	83
2.9.5.III. Yolyanos.....	83
2.9.6.Mar Theodoto	83
2.9.7.Yuhanna Bar Şuşan.....	84
2.9.8.VIII. Athanasios.....	84
2.9.9.Dionosius Bar Salibi	84
2.9.10.İyavennis Mine	84
2.9.11.Yusuf Bar Garib.....	85
2.9.12.Keşiş Şemun	85
2.9.13.Patrik Abdunnur.....	85
2.9.14.Patrik Şükruallah	85
2.10.1908 Yılından Günümüze Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesinde Görev Yapan Din Adamları	85
2.10.1.Mar İvennis İliyo Nasri (1908-1912).....	85
2.10.2.Mar Athanasios Tuma Kassir (1916-1917)	86
2.10.3.Diyonosios Abdunnur Aslan (1917-1933)	86
2.10.4.Hori Bişare (1933-1941)	86
2.10.5.Rahip Yakup (1942-1954).....	87
2.10.6.Melke Gülçe (1956-1957)	87
2.10.7.Horepiskopos Aziz Günel (1957-1974)	87
2.10.8.Hanna Aykurt (1985-1993)	88
2.10.9.Yusuf Akbulut (1993-)	88
2.11.Meryem Ana Kilisesinin Bugünkü Durumu	89

SONUÇ	91
KAYNAKÇA	94
EKLER	99
ÖZGEÇMİŞ	124

ÖNSÖZ

Hıristiyanlığın bir din olarak ortaya çıkmasıyla birlikte, Hıristiyanlığın temsilcileri sayılan havariler tarafından farklı bölgelerde Hıristiyanlık yayılmaya çalışıldı. Hz. İsa'nın ölümünden sonra Hıristiyanlık doğu ve batıda yayıldı. Bu yayılma sürecinde farklı kültürlerle kaynaşmış ve bunun sonucu olarak da farklı mezhepler ortaya çıkmıştır. Hıristiyanlığın yayıldığı bu bölgelerden biride Mezopotamya bölgesidir. Miladi birinci yüzyılda Hıristiyanlığın Mezopotamya'da yayılmasıyla birlikte burada yaşayan halkların bazıları da Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Bu halklardan biri de Süryanilerdir.

Miladi birinci yüzyıldan itibaren Hıristiyanlığı kabul eden Süryaniler, Hıristiyan Ortodoks dünyası içinde yer alıp, Hıristiyanlığı kabul eden ilk Hıristiyan millet olarak bilinirler. Bu bağlamda Süryaniler kendilerini kadim Süryaniler şeklinde isimlendirirler. Süryaniler yaşamış oldukları Mezopotamya bölgesinde bilim, edebiyat, sanat ve eğitim alanında çok önemli eserler vermişlerdir.

Mezopotamya bölgesinde Süryani cemaatinin yaşamış olduğu şehirlerden biriside Diyarbakır'dır. Tarihsel süreç içerisinde Diyarbakır'da yaşayan kadim Süryaniler de ilim, edebiyat, sanat ve mimari alanda çok sayıda önemli eser ortaya koydular. Bunlardan sadece bir kısmı günümüze kadar ulaşabilmiş, ancak çoğu eser tarihsel süreç içerisinde çeşitli sebeplerle günümüze kadar gelememiştir. Çalışma konumuz olan Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi de varlığını sürdüren Süryanilere ait bu eserlerden birisidir. Son yıllarda ve özellikle 1960'lı yıllardan sonra Diyarbakır'daki Süryani cemaati ekonomik, siyasal ve toplumsal sebeplerden dolayı ülkemizin batı illerine özellikle İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropol şehirlere, bir kısmı ise Amerika, İsviçre, Almanya gibi ülkelere göç etmişlerdir. Bu sebepten dolayı günümüzde Diyarbakır'daki Süryani nüfusu azalmıştır.

Diyarbakır'ın 1034 ile 1056 yılları arasında Süryani patrikliğine ev sahipliği yapmış olmasından dolayı Süryaniler için önemli bir şehir olması ve Diyarbakır Süryanileri hakkında daha önce yeterli bir araştırma yapılmamış olması tez konusu olarak bunu seçmemde etkili oldu. Çalışma konumuz iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Süryani kavramı, Süryanilerin tarihi, Hıristiyanlık öncesi Diyarbakır, Hıristiyanlık sonrası Diyarbakır ve Diyarbakır'da yaşayan Süryanilerin dini ve sosyal

hayatları ele alınmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise tezimizin asıl konusu olan Süryani Kadim Meryem Ana kilisesi birçok yönden ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir.

Bu tezin hazırlanması esnasında kaynaklara ulaşmam konusunda yardımlarını esirgemeyen Diyarbakır Şehit Başkomiser Yılmaz Allahverdi İlköğretim Okulu müdür yardımcısı Mehmet ŞİMŞEK'e, Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana kilisesi papazı Yusuf AKBULUT'a ve Süryani cemaatine teşekkür ederim.

Tez konusunun seçiminden tezin bitimine kadar teşvik ve desteklerini esirgemeyen Danışman Hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Ramazan IŞIK'a ve bu çalışmamda bana yol gösterip yardımlarını sunan değerli hocam Sayın Prof. Dr İskender OYMAK'a da teşekkürü bir borç bilirim.

ELAZIĞ - 2015

Şahin SERT

KISALTMALAR

- a.g.e.** : adı geçen eser.
a.g.m. : adı geçen makale
a.g.t. : adı geçen tez
C. : Cilt.
Çev : Çeviren
H. : Hicri
Haz. : Hazırlayan
M.Ö : Milattan Önce
M.S : Milattan Sonra
S. : sayfa.
TDVİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Y.y : yüzyıl

GİRİŞ

Dinler Tarihi, tarih sahnesinde ortaya çıkmış, yaşamış ve yaşamakta olan, mensubu olan veya olmayan tüm dinleri tarafsız bir biçimde inceler. Bunu yaparken hak-batıl, ilahi-beşeri gibi ayrımlara girmez. Tüm dinlerin prensiplerini, dinlerin çıkış ve gelişmelerini inceler. Bu bağlamda bu çalışmamızda Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi'ni ele aldık. Bu nedenle öncelikle Süryani kavramı, kökeni, tarihi, Süryanilerin Diyarbakır'da ki durumları ele alınmış, ardından Diyarbakır'da ki Süryanilerin kilise ve manastırları, Süryani toplumunun dini ve sosyal hayatları anlatılmıştır. Daha sonra ise Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi hakkında bilgi verilmiştir.

Dinler Tarihi, dinleri ayrıntılı ve genişlemesine incelerken aynı zamanda bir dinin derinlemesine araştırılmasını da konu edinmektedir. Bu durumda herhangi bir din tüm yönleriyle ve ayrıntılı bir biçimde incelenir. Araştırılacak konunun alanının sınırlandırılması ve konunun bu sınırlar çerçevesinde ayrıntılı bir biçimde derinliğine incelenmesi metodoloji açısından gereklidir. Bu nedenle bu çalışma esnasında daha çok Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana kilisesi hakkında bilgi vermeye çalıştık. Aynı zamanda konuyla alakalı olarak Diyarbakır Süryanilerinin dini ve sosyal hayatlarıyla birlikte, Süryanilik ile ilgili birtakım kavramlar ve Süryaniliğin tarihsel gelişimi ile ilgili bilgilerde verilmiştir. Ayrıca konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Süryanilik ile ilgili birtakım bilgileri de yeri geldikçe fazla ayrıntıya inmeden kısa bilgilerle açıklamaya çalıştık.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda izlediğimiz ilk yöntem alan araştırmasıdır. Bu çalışmanın büyük çoğunluğu Diyarbakır'da yapılmıştır. Kilisedeki din adamları ve cemaat üyeleriyle karşılıklı görüşmeler yapılmış ve açık uçlu sorular sorularak Süryanilerdeki dini ve sosyal hayat hakkında ve kilisedeki özel günler ve bu günlerde yaptıkları ayinler konusunda cevaplar alınmıştır. Yüz yüze yapılan bu görüşmelerde Diyarbakır'da yaşayan Süryani toplumu hakkındaki bilgiler din adamları ve cemaat üyeleri aracılığıyla birinci ağızdan alınmıştır. Yine belirli aralıklarla kilisedeki Pazar ayinine katılarak gözlemlerde bulunulmuştur. Bu araştırmamız esnasında Diyarbakır'da ki Süryani

cemaat üyelerinin bizlere yardımcı olmaları ve sorularımızı içtenlikle cevaplamaları bizi memnun etti.

Araştırmamızda izlediğimiz bir diğer yöntem ise karşılaştırma metodudur. Dinler Tarihinin en önemli metotlarından olan karşılaştırma metodu, insanların birbirlerinin inançlarına saygı göstermelerini, birbirlerinin inançlarını tanımalarını ve farklı inanç ve düşüncelere tahammül etmelerini öğretir. Yine bu yöntem sayesinde insanlar farklı inançlar arasındaki farklılık ve benzerlikleri daha iyi öğrenebilir. Bu çalışmayla Süryanilerde dini hayat hakkında bilgi verilerek, okuyucuya Süryanilerle diğer Hıristiyan mezhepleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları karşılaştırma imkanı verilmiştir. Yine bu çalışmada Süryanilik ve Hıristiyanlık 'ta yer alan tövbe, namaz (dua), vaftiz gibi konular yeri geldikçe konunun akışı içerisinde yer yer karşılaştırmalı olarak anlatılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmamızı yürütürken elde ettiğimiz bilgileri objektif bir biçimde sunmaya çalıştık. Buradaki amacımız yüzyıllardır bu bölgede birlikte yaşadığımız Süryanilerin yaşayışları hakkında bilgi verip, aramızdaki hoşgörü ve birlikte yaşama isteğini arttırmaktır.

Kaynaklar

Çalışmamızda genel olarak kitaplar, makaleler, ansiklopediler, kilise vaftiz defterini kaynak olarak ele aldık. Bunların dışında internet kaynaklarından, gezi ve gözlemlerden de faydalandık.

Süryaniler hakkında birçok eser kaleme alınmıştır. Bunların çoğu Süryani kilisesi tarihi üzerinedir. Süryaniler üzerine yazılmış olan ana kaynaklar Süryanicedir. Tezimizi hazırlarken bu konularda yazılmış olan Türkçe kaynaklardan faydalandık. Bu kaynaklardan bazıları, Mehmet Çelik'in "Süryani Tarihi", Aziz Koluman'ın "Ortadoğu'da Süryanilik", Yakup Bilge'nin "Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler" ile "Geçmişten Günümüze Süryaniler", Mehmet Şimşek'in "Süryaniler ve Diyarbakır" adlı eserleri şeklindedir, Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana kilisesiyle ilgili bilgi verirken de özellikle Aziz Günel'in "Türk Süryaniler Tarihi" adlı eserinden faydalandık. Yine Süryani nüfusu ve kilisede görev yapan din adamları hakkında da kilise vaftiz defterinden yararlandık.

Kaynak elde etmek amacıyla belirli aralıklarla Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesine bazen de Mardin Kırklar Kilisesine gidilmiştir. Bu süre

içerisinde Süryanilerle ilgili kaynaklar elde edilmeye çalışılmış, Diyarbakır Süryani kilisesi ile ilgili kimi kaynaklar kilise papazı Yusuf Akbulut'tan temin edilmiştir. Yine bu çalışma esnasında hem Diyarbakır hem de Mardin de yapmış olduğumuz tüm araştırmalara rağmen maalesef bazı konularda hedeflediğimiz çerçeveye ulaşamadık.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.SÜRYANİLER

1.1.Süryani Kavramı

Süryani (Süryoyo) kavramına ilişkin çok farklı fikirler ortaya atılmıştır. Ortaya atılan bu fikirlerin birçoğu sadece iddia olarak kalmıştır. Bunun en önemli sebebi Süryani tarihinin çok eski olması ve bununla ilgili yeterli bilgi ve belgenin olmamasıdır. Süryani kavramı üzerine ortaya atılan fikirleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Süryani adı, Pers kralı Keyhüsrev'in (M.Ö. 559 -529) adına dayandırılmaktadır. Bu iddiaya göre, Keyhüsrev (Süryanicede Sirus) Babil'i aldıktan sonra, burada esaret altında bulunan Yahudileri kurtardı ve onların Filistine dönmelerine yardımcı oldu. Filistin'e dönen Yahudiler Keyhüsrev'in (Sirus) bu yardımından dolayı onu bir kurtarıcı olarak gördüler. Daha sonra Hz. İsa Hıristiyanlığı yayarken, ona inanan Yahudiler, Hz. İsa ile Keyhüsrev'i birbirine benzettiler. Yahudilere göre Keyhüsrev onları esaretten kurtarmıştı, Hz. İsa ise onları günahlarından kurtarıyordu. Bundan dolayı Hz. İsa'ya inanan halka Sorin (Süryani) ve ilk inananların konuştuğu Aramca diline ise Süryanice denmeye başlandı¹.

Süryani adının M.Ö. 1400 -1500 yılları arasında Antakya şehrini inşa edip, Mezopotamya'da hüküm sürmüş olan Arami kralı Suros adından kaynaklandığı şeklinde bir görüşte mevcuttur². 12. y.y. Diyarbakır Metropolit Bar Salibi de aynı görüşte olup, şöyle ifade eder: “ *Antakya ve civarındaki yerleşim birimlerini inşa eden Kral Suros'un adına izafeten Süryani olarak adlandırılmışızdır. Aynı şekilde Suriye adıda onun adından türemiştir.*”³

Süryani adı ile ilgili başka bir görüş ise şöyledir: Mar Dionyesius Yakup bin Suleybi, Mar Mihayel Rabo ve Meçhul Urfalı Tarihinin yazarına göre, Suriye adı, bu bölgeyi ele geçiren Kilikos'un kardeşi Suros'tan gelmiştir. Süryani adı da bu sözcükten türemiştir⁴.

Diğer bir görüş ise Suriye sözcüğünün, Lübnan'ın Sur şehrinden türediği iddiasıdır. Zamanla bu ad Yunanlılar tarafından tüm sahil bölgesi için kullanılmış ve

¹ İbrahim Özcoşar, *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, İstanbul 2008, s. 23.

² Mehmet Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, İstanbul 2006, s. 20.

³ Yakup Bilge, *Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler*, İstanbul 1991, s. 25.

⁴ Mehmet Çelik, *Süryani Tarihi I*, Ankara 1996, s. 15.

burada yaşayan topluluklar bu adla anılır olmuştur. Coğrafi olarak bu bölgeye verdikleri Suriye adından ötürü, burada yaşayanlara da Süryaniler denilmeye başlanmıştır⁵.

Asurluların ülkesine Yunanlılar tarafından sözcüğün sonuna bir “y” harfi eklenerek “Asurya” deniliyordu. Zamanla sözcüğün başında bulunan “a” harfi düşerek, “Surya” biçimini aldı. Süryani adı, coğrafi bir terim olarak buradan geldiği şeklinde bir görüş de mevcuttur⁶. Bir diğer görüş ise Suriye adı, Hz. İbrahim’in sülalesinden gelen Dadanoğlu Asur ya da Asurin’den türemiştir şeklinde⁷.

Süryani kavramı ile ilgili başka bir görüşe göre ise; Süryanilere eskiden bu ad verilmiyordu. Ataları Nuh oğlu, Sam oğlu Aram’a nispeten Doğulu da olsa batılı da olsa bunlara Aramiler deniliyordu. Böyle bir adlandırmayı ilk defa Yunanlılar, Asur devletinin Şam bölgesini almasından sonra yapmışlardır. Yapılan araştırmalara göre; Süryani kelimesi Asurca’dan türemiş ve daha sonra Yunanca’nın etkisiyle bazı değişikliklere uğramıştır. Böyle bir adlandırma ilk kez M.S. I. Yüzyılın ortalarına doğru Şam bölgesinde yaşayan halk tarafından ve aynı şekilde Şam’a giden elçiler vasıtasıyla Mezopotamya, Asur ve Babil bölgesinde yaşayanlar arasında kullanılmaya başlanmıştır. Bu elçiler adı geçen memleketlere Hıristiyanlığı yaymışlardır. Hıristiyanlığı kabul eden bu halklar, putperestliğe ait ne varsa hepsini terk etmişlerdir. Bununla birlikte onlar kendilerini Hıristiyanlaştıran elçilere nispetle ve yine kendilerini, aynı ırktan geldikleri putperest Aramilerden ayırmak için, Süryaniler olarak adlandırmışlardır. Bu yüzden Arami kelimesi Sabii ve Putperest kelimelerinin, Süryani kelimesi de Nasrani ve Mesihi kelimelerinin eş anlamlısı olarak kullanılmaya başlanmıştır⁸.

Süryani ismi üzerine vereceğimiz son görüşe göre ise Süryani sözcüğünün bir lakap olup, kullanılmasının dini bir zorunluluk olduğu fikridir. Hıristiyanlığın Suriye’de yayılması üzerine bu bölgede yaşayan Aramiler’den bazıları Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Hıristiyanlığı kabul eden Aramiler, kendilerini putperest ayırmak için Süryani tabirini kullanmışlar ve zamanla bir mezhebe ad olmuştur⁹.

Sonuç olarak Süryani kavramının kökeni üzerinde kesin bir tanım yoktur, Başka bir ifadeyle, Süryani adı bugün farklı etnik kökene sahip olmakla birlikte, Süryani adı bir Hıristiyan mezhebi ve kilise taraftarlarının adı olarak kullanılmaktadır. Dünya

⁵ Yakup Tahincioğlu, *Tarihleri, Kültürleri ve İnançlarıyla 5500 Yıldır Bu topraklarda Yaşayan Süryaniler*, İstanbul 2011, s. 76, Yakup Bilge, *Geçmişten Günümüze Süryaniler*, İstanbul 2001, s. 24.

⁶ Cebail Aydın, *Tarihte Süryaniler*, İstanbul 1964, s. 38

⁷ Mutay Öztemiz, *Süryaniler*, İstanbul 2012, s. 8.

⁸ Kadir Albayrak, *Keldaniler ve Nasturiler*, Ankara 1997, s. 41

⁹ Aziz Günel, *Türk Süryaniler Tarihi*, Diyarbakır 1970, s. 30.

üzerinde yaklaşık beş milyon civarında bir nüfusa sahiptirler. Türkiye’de ise nüfusları yaklaşık 35 000 civarında olup, daha çok Mardin, Diyarbakır, Adıyaman, Antakya ve İstanbul’da yaşamaktadırlar. Dünyada ise İsrail, Ürdün, Lübnan ve Hindistan gibi ülkelerde Süryanilere rastlamak mümkündür. Ayrıca Süryani tabiri dışında “Kadim” tabiri de kullanılmaktadır ki bu tabir, XIX.yüzyılda ortaya çıkmıştır. 1782 yılında Süryaniler arasında patrik seçimi sırasında ortaya çıkan ihtilaf neticesinde Halepli Mihayel Carve’nin önderliğinde bir grup Roma Katolik Kilisesi’ne bağlanmış ve 1845 yılında da Osmanlı devletince tanınmıştır. Ortodoks Süryaniler kendilerini Roma Katolik Kilise’sine bağlananlardan ayırt etmek için “Kadim Süryani” ifadesini kullanmaya başlamışlardır¹⁰. Diyarbakır Salnamelerinin (1292 -1876) tarihli sayısında, ilk defa “ Kadim Süryani” ifadesinin kullanıldığını görmekteyiz. Bu tarihli salnamedeki ifade şöyledir: “ *Kadim Süryani Diyarbakır Murahhas Vekili Keşiş Mirza Efendi.*”¹¹ Bu salnameden sonra yayınlanan tüm salnamelerde de bu ayırım devam etmektedir.

Günümüzde batıda “Doğu ve Batı Süryanileri” tabiri kullanılmaktadır “ Doğu Süryanileri” tabiri ile kökenleri tarihi Urfa Kilisesine dayanan ve Asur soyundan olan Nesturiler, “Batı Süryanileri” tabiri ile de tarihi Antakya Kilisesine dayanan ve Arami soyundan olan Süryaniler kastedilmektedir¹².

1.2.Süryanilerin Kökeni

Süryanilerin kökeni ile ilgili tartışmalar özellikle Süryanilerin Avrupa ve Amerika’ya göç etmelerinden sonra başlamıştır. Bu göç dalgası buldukları yeni yerlerinde birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Uyum sorunu yaşayan Süryaniler bir taraftan da kendilerine has kimlikleri ile ilgili araştırmalara yönelmişlerdir¹³. Bu araştırmalar sonucunda Süryanilerin kökenleri ile ilgili üç farklı görüş ortaya çıkmıştır.

Birinci görüşe göre Süryaniler Arami kökenlidir. Süryanilerin Arami kökenli olduklarını savunmalarının en önemli kanıtı olarak da Aramilerin konuştuğu dili gösterirler. Bu görüşü savunanlar; Süryani halkının Aramca konuştuğunu, bundan dolayı kökeninin de Aramilere dayandığı sonucuna ulaşmaktadırlar¹⁴. Süryanilerin Arami olduklarını savunanların bir diğer dayanak noktası da Süryanilerin yaşadıkları

¹⁰ Günel, *a.g.e.*, s. 35.

¹¹ A. Zeki İzgöer, *Diyarbakır Salnameleri*, İstanbul 1999, s.182.

¹² Çelik, *a.g.e.*, s. 17.

¹³ Sabri Atman, *Asurlar Süryaniler*, İstanbul 1997, s. 47.

¹⁴ Yakup Bilge, *Süryaniler Anadolu’nun Solan Rengi*, İstanbul 1996, s. 26.

yerlerdir. Kuzey Mezopotamya'nın dağlık bölgelerinde göçebe olarak yaşayan Aramiler, M.Ö. XIV. y.y. da Suriye'nin doğu sınırlarında görölmüşlerdir. Dağlık bölgelerde göçebe olarak yaşayan bu halka coğrafi terim olarak Arami ismi Kaldeliler tarafından verilmiştir. Dağlılar anlamına gelen bu ad tabletlere de yazılmıştır¹⁵. Aramiler birçok devlet kurmuşlardır. Bunlardan biri de Kaşiyari dağlarında yer alan ve başkenti Diyarbakır olan Bitzamani krallığıdır¹⁶.

Süryanilerin kökenleri ile ilgili ikinci görüşe göre ise Süryaniler Asur kökenlidir. Asurcular tüm Mezopotamya kültürüne sahip çıkarak geçmişlerini Mezopotamya'da imparatorluklar kurmuş Asur ve Babil'e dayandırırılar. Bu görüşe göre Süryaniler Asurlular başta olmak üzere, Yukarı Mezopotamya'daki tüm halkların kaynaşmasıyla oluşmuştur. Yukarı Mezopotamya'nın tüm halkları, eski Sümer ve Akad kültürü temelinde gelişmişler ve Babil ile Asurluların geliştirip yaydıkları kültürel mirasa sahip olmuşlardır. Bu mirasa İsa'dan önceki son yüzyıllarda Yunan kültürünün etkisi de eklenmiştir. Hıristiyanlıkla birlikte eski Mezopotamya kültürüne yakın bir kültür ortaya çıkarmayı başaran Yukarı Mezopotamya halkları, daha sıkı bir biçimde birbirine bağlandılar. Bu görüşe göre, İsa'dan sonra Hıristiyanlığı kabul eden Yukarı Mezopotamya halkları, başta Asurlular olmak üzere İsa'dan önceki eski Mezopotamya halklarıydı. Bu yüzden, özellikle Hıristiyanlıktan sonra kullanılmaya başlanılan "Süryani" adı, gerçekte "Asurlu" halkını nitelemektedir¹⁷.

Süryanilerin kökenleri ile ilgili üçüncü görüşe göre ise Süryaniler İsa'dan önceki Mezopotamya halklarının devamından başka bir şey değildir. Süryaniler yalnızca Babilli, Asurlu, Arami olmayıp, tüm eski Mezopotamya halklarının kültürlerini kabul etmiş, bu kültür üzerine gelişmiş ve bununla beraber Yunan kültürünü de içselleştirip ortaya çıkmış yeni bir sentezdir¹⁸.

¹⁵ Aziz Koluman, *Ortadoğu'da Süryanilik*, Ankara 2001, s. 21.

¹⁶ M. Ali Dinçol, "Aramiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul 1991, s. 269

¹⁷ Bilge, *Süryaniler Anadolu'nun Solan Rengi*, s. 10-11, Bilge, *Geçmişten Günümüze Süryaniler*, s. 37-38.

¹⁸ Nihat Durak, *"Süryani Ortodoks Kilisesi"*, Süryaniler ve Süryanilik, C. I, Ankara 2005, s. 190.

1.3.Süryanilerin Tarihi

1.3.1.Hıristiyanlık Öncesi Süryaniler

Arami krallıklarına baktığımızda kendi aralarında bir birlik kuramadıklarından ortak bir dini anlayış geliştirememişlerdir. Bunun sonucu olarak da içinde buldukları ve kaynaştıkları Hititler, Asurlar, Sümerler, Huriler ve Samilerin etkileri altında kalıp onların dini inançlarından etkilenmişlerdir. Bundan dolayı Politeist bir inanca sahip olmuşlardır. Bu Politeist inanca baktığımızda ise krallara tapınma, Tanrıların heykellerinin yapılması, bunlara kurbanlar kesilmesi tam bir putperestlik anlayışının göstergesidir¹⁹.

Aramiler, Asurluların zorlaması ile Fırat'ın batı kısmına geçerek Suriye ve Filistin taraflarına gelmişlerdir. Büyük Hitit İmparatorluğunun M.Ö. 1180'de yıkılışından sonra ön Asya'ya egemen olan Aramiler Suriye'nin Kuzeyindeki Yeni Hitit Krallığı ile birlik olup bu bölgede yaşayan Asurluları ve Mısırlıları zayıflatmışlar ve bunun sonucunda Kuzey Suriye'den başlayarak Ürdün nehrine kadar uzanan toprakları ele geçirip buralara yerleşmişlerdir²⁰.

M.Ö. 1296 yılında, Hititlerle Mısırlılar arasında yapılan Kadeş anlaşması sonrasında, bölgede barış ortamı oluşmuştur. Bu ortamdan faydalanan Asurlular bu bölgeye yerleşmişlerdir. M.Ö. XI. ve VII. yüzyıllar arasında bu bölgede güçlü bir devletin olmayışından dolayı bu bölgede küçük prenslikler kurulmuştur. Bu ortamdan faydalanan Aramiler de Şam'da, Hama'da, Tedmür'de, Soba'da, Moab'da, Amman'da ve Edom'da bağımsız birer prenslik kurdular. Askeri ve siyasi bakımdan son derece zayıf olmalarından dolayı bu prenslikler, kısa zaman da Asurlular tarafından ortadan kaldırılmış ve böylece Aramiler, Hıristiyanlığın ortaya çıkışına kadar güçlü devletlerin hakimiyetleri altında yarı göçebe bir hayat yaşadılar²¹.

1.3.2.Süryanilerin Hıristiyanlığa Girişi

Süryaniler, Hıristiyanlık aleminde bu dini kabul eden ilk topluluk olmaları sebebiyle, aynı zamanda kendilerine kadim (en eski) Süryaniler de denilmektedir²². Mezopotamya bölgesinde M.S. 38 yılında Hıristiyan olduklarında kendilerine

¹⁹ Çelik, a.g.e., s. 20.

²⁰ Kolman, a.g.e., s. 25.

²¹ Çelik, a.g.e., s. 18.

²² Kolman, a.g.e., s. 21

Antakya'yı merkez edinmişlerdir. Süryaniler, Hıristiyanlığı havari Petrus, arkadaşı Thomas, Thomas'ın kardeşi Aday ve onların şakirtleri Agay ve Mara'dan öğrendiler²³.

Antakya'da Hıristiyanlığın yayılmasından sonra Thomas, kardeşi Aday ve şakirtleri Agay ve Mara Urfa'ya giderler²⁴. Urfa'da putperest Abgar Krallığı hüküm sürmekteydi. Abgar Krallığı M.Ö. 132 yılında Urfa (Urhoy-Edessa) da bir prenslik olarak kurulmuştur. Zamanla sınırlarını genişletir ve Siverek, Viranşehir, Mardin, Turabdin, Diyarbakır bölgelerini de içine alan bir krallık olur²⁵. Bu krallığın başında V. Abgar Ukomo bulunmaktaydı. Efsaneye göre kral bir cilt hastalığına yakalanmıştı. Hz. İsa'nın şöhretini duyunca, kendisine şifa vermesi için memleketine gelmesini ve böylelikle Yahudilerin öfkesinden kurtulup rahat edeceğini, Urfa şehrinin her ikisine de yeteceğini bildiren bir mektup göndermiştir. Hz. İsa, bu mektubu aldıktan sonra kendisinin ruhani bir görevinin olduğunu, onu bitirdikten sonra geldiği yere gitmesi gerektiğini; ondan sonra ise kendisine bir öğrencisini göndereceğini ve o öğrencinin kendisine şifa vereceğine dair cevabi bir mektup yazmıştır²⁶.

Hız. İsa'nın ölümünden sonra elçilerden Aday, Urfa'ya gönderilir. Aday, kral Abgar'ı iyileştirir, onu vaftiz eder ve bunun üzerine kral Abgar Hıristiyanlığı kabul eder. Kral Abgar'ın Hıristiyan olması halkı arasında bu dinin hızla yayılmasına sebep olur. Kral Abgar, Urfa'da ilk kiliseyi inşa edip, bütün ülkesini Hıristiyanlığa davet ve teşvik eder²⁷. Aday, buradaki çalışmalarından sonra öğrencileri Agay ve Mara'yı yanına alarak Mezopotamya'ya giderler. Diyarbakır, Nusaybin, İdil, Erbil civarlarını dolaşarak Hıristiyanlığı vaaz eder.

Urfa'ya geri döner, burada ölür ve kendi adına yapılmış olan kiliseye gömülür²⁸.

1.4.Süryanilerin Türkiye'deki Durumu

Günümüzde Türkiye'de Süryani cemaati daha çok Mardin ve ilçelerinde yaşamaktadırlar. Bunun yanında Diyarbakır, Hatay, Elazığ ve Adıyaman'da da küçük Süryani cemaati mevcuttur. 1970 yılından sonra çeşitli sebeplerden dolayı Süryanilerin bu bölgeden göç etmeleri sonucunda, İstanbul'da da büyük bir Süryani cemaati

²³ Albayrak, *a.g.e.*, s. 68.

²⁴ Günel, *a.g.e.*, s. 31.

²⁵ Güler Ocakçı, *Süryaniliğin Dini Merkezi Deyru'z-Zafaran*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakaray 2010, s.9.

²⁶ Aydın, *a.g.e.*, s. 59, Gabriel Akyüz, *Diyarbakır'daki Meryem Ana Kilisesinin Tarihçesi*, Mardin 2000, s. 37.

²⁷ Aydın, *a.g.e.*, s. 59.

²⁸ Çelik, *a.g.e.*, s. 58-59.

oluşmuştur. Ayrıca Ankara, İzmir gibi büyük kentlerde de Süryani cemaati bulunmaktadır²⁹.

Türkiye’de yaşayan Süryanilerin nüfusuna baktığımızda dört bine yakını Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, 30 bin kadarı İstanbul’da olmak üzere ülkemizde 35 bin civarında Süryani yaşamaktadır³⁰.

Hıristiyanlığın doğup yayılmasında ve Hıristiyan tarihinde Antakya’nın önemli bir yeri vardır. Hıristiyanlığın biçimlendiği ilk yıllarda Antakya merkezi dinamik bir güç olup, İskenderiye ve Roma ile beraber üç büyük merkezden biri olmuştur³¹. Hatta Hıristiyanlığın ilk kilisesi olması sebebiyle birincisidir denilebilir. Hıristiyanlığın ortaya çıkmasıyla birlikte kurulan üç büyük ruhani kilisenin ilki olan Antakya kilisesi, M.S. 37 yılında havarilerin başı Petrus tarafından Antakya’da kurulmuştur³².

Türkiye’deki Süryani cemaatine baktığımızda üç ayrı cemaatin varlığını görürüz.

Bunlardan birincisi “Süryani Kadim Cemaati”dir. Bunların Patriklik merkezi Şam’daki “Antakya Süryani Ortodoks Patrikliği”dir. “Süryani Ortodoks Cemaati” ile “Süryani Kadim cemaati” aynı grubu ifade etmektedir. Türkiye’de Süryani Ortodoks Kilisesine ait dört Metropolitlik merkezi ile iki Patrik vekilliği merkezi bulunmaktadır. Metropolitlik merkezleri İstanbul, Turabdin, Mardin ve Adıyaman’dır³³.

İstanbul Metropolitliği merkezi İstanbul olup, İstanbul ve Ankara’yı kapsar. Aynı zaman da Patrik vekilliğidir. Kilisenin Metropoliti Yusuf Çetin’dir³⁴.

Turabdin Metropolitliği merkezi Midyat olup, Turabdin, İdil ve Nusaybin’le köylerini kapsamaktadır. Turabdin Metropoliti Mar Timotheos Samuel Aktaş’tır³⁵.

Mardin Metropolitliği merkezi Mardin olup Mardin ve Diyarbakır bölgesini kapsamaktadır. Aynı zamanda Patrik vekilliğidir. Mardin Metropoliti Mar Filuksinos Saliba Özmen’dir³⁶.

Adıyaman Metropolitliği merkezi Adıyaman olup Elazığ, Malatya bölgelerini kapsamaktadır. 2006 yılında Metropolitlik merkezi olmuştur. Adıyaman Metropoliti Melki Ürek’tir³⁷.

²⁹ Bilge, *Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler*, s. 108.

³⁰ M. Hadi Tezokur, “*Süryanilerde Namaz*”, *Süryaniler ve Süryanilik*, C. I, Ankara 2005, s. 302.

³¹ Aziz S. Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, İstanbul 2005, s. 189.

³² Zeynep Gül Küçük, *Mardin ve Çevresinde Süryaniler*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2008, s. 13.

³³ Küçük, a.g.t., s. 19.

³⁴ Muzaffer İris, *Bütün Yönleriyle Süryaniler*, İstanbul 2003, s. 153.

³⁵ İris, a.g.e., s. 149.

³⁶ İris, a.g.e., s. 107

Süryani Kadim Cemaatinin Türkiye genel Metropoliti Yusuf Çetin'dir³⁸.

Diğer Süryani cemaati ise "Süryani Katolik Cemaati"dir. Ülkemizdeki sayıları pek fazla değildir. Katolik Süryani Patrikliği Beyrut'tadır. Süryani Katolikler M.S. 451 Kadıköy Konsil'i kararlarını kabul etmektedirler. 1782 yılında Ortodokslardan ayrılmışlardır. Süryani Kadim Cemaati, Süryani Katolikleri 1843'te resmen tanımıştır. Günümüzde İstanbul'da Patrik vekilliği bulunmakta ve bu görevi de başpiskopos Yusuf Sağ sürdürmektedir³⁹.

Bir diğer Süryani cemaati ise Türkiye'de az sayıda cemaati bulunan "Süryani Protestan Cemaati"dir. Anadolu'daki Süryani Cemaatinin bir kısmı 1852 yılından itibaren Protestanlığa geçmişlerdir. Süryani Protestanların ilk ruhani liderleri Diyarbakırlı Başdiyakos Saliba ve Mardinli Başdiyakos Cercis Hedaya idi⁴⁰.

1.5.Süryaniler ve Diyarbakır

1.5.1.Süryani Kaynaklarında Diyarbakır

Diyarbakır adının nereden geldiği konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bir görüşe göre Diyarbakır adı, İslamiyet'in Dicle tarafına yayılmasından sonra Rabia Araplarının iki büyük kabilesinden biri olan Bekr bin vail kabilesinin buraya yerleşmesi üzerine bu kabilenin ismine atılan Diyar Bekr ismini aldığı görüşüdür⁴¹. Diğer bir görüşe göre ise, Yunus Peygamber Musul'dan Diyarbakır'a geldiğinde, şehri yöneten Amida adındaki kız Yunus peygamberin dinini kabul etmiş ve Yunus peygamberin hayır duasını almıştır. Bundan sonra şehir, "kız kenti" anlamında Diyar-ı Bıkr adıyla anılmıştır⁴².

Yine tarih içersinde Diyarbakır, Asur kaynaklarında Amidi, Yunan ve Roma kaynaklarında Amido ya da Amida, Arap kaynaklarında Amid olarak geçer. Türkmenler ise buraya Kara Amid adını vermişlerdir⁴³.

Süryani kaynaklarında ise Diyarbakır adı Amidi, Amid, Omid, Diyar-i Bekir, Deyrel-Bakira, Deyrel-Bikir gibi isimlerle anılmaktadır⁴⁴. Diyar-i Bekir ismi, Urfa kralı

³⁷ <http://www.suryaniler.com/haberler.asp?id=240>, (14.08.2014)

³⁸ Küçük, a.g.t., s. 20.

³⁹ Küçük, a.g.t., s. 20.

⁴⁰ İhsan Işık, "Süryaniler", *Diyarbakır Ansiklopedisi, C.IV*, Ankara 2013, s. 316, Kemal Özbay, *Süryaniler, Kadim Süryaniler ve Türkiye'deki Durumları*, İstanbul 1975, s. 15.

⁴¹ "Diyarbakır", *İslam Ansiklopedisi, C.III*, İstanbul 1977, s. 606.

⁴² "Diyarbakır", *Temel Britannica, C.5*, İstanbul 1988, s. 256.

⁴³ "Diyarbakır", *Temel Britannica, C.5*, s.256.

⁴⁴ Akyüz, a.g.e., s. 8.

Abgar Buhro (Bekir demektir) tarafından, yıkılmış olan Diyarbakır'ı yeniden tamir edip genişlettiğinden kendi ismine izafeten Diyar-i Bekir yani; Bekir'in diyarı (Buhro'nun diyarı) diye isimlendirilmiştir⁴⁵. Deyrel Bakira kelimesi ise, Deyir kelimesi: Manastır-Kilise anlamına gelirken, Bakira kelimesi ise: kız anlamındadır. Kız manastırı anlamına gelir; yani bakire olan Meryem Ana Manastırı demektir. Deyrel Bikir ise, Deyir kelimesi: Manastır-Kilise anlamına gelirken, Bikir kelimesi ise: ilk anlamındadır. İlk kilise anlamına gelir; Çünkü Diyarbakır'da Meryem Ana Kilisesinden önce hiçbir kilise kurulmamıştır. Bu isim zamanla Diyarbakır halini almıştır⁴⁶.

Süryani kaynaklarında Diyarbakır tarihi ve Diyarbakır'da yaşanan olaylarla ilgili bilgiler yer almaktadır. Mar İgnatius I. Afrem Barsaum'un " Tarih-i Tur Abdin", Gregory Abul Faraç'ın " Abul Faraç Tarihi", Mar Yeşua'nın Vakayinamesi ve Murat Fuat Çıkrı'nın " Naum Faik" adlı eserlerinde Diyarbakır ile ilgili bilgilere yer verilmiştir⁴⁷.

Diyarbakır 1034 yılından itibaren Patriklik merkezi olmuştur. Diyarbakır'ın ilk Süryani Patriği 4. Dionsiyus'tur. İlk Süryani Metropolit Mar Şemun, son Metropolit ise 1933 yılında ölen Abdunur Aslan'dır⁴⁸. Miladi I. y.y'da Hıristiyanlığı kabul eden Mezopotamya halklarının oluşturduğu Süryani cemaati bu tarihten sonra Diyarbakır tarihinde önemli rol oynamışlardır. Özellikle Süryani Manastırları IV. y.y'dan itibaren Diyarbakır'ın kültür ve bilim merkezi olmasında önemli görevler üstlenmişlerdir⁴⁹. Ünlü Süryani bilgini Mar Afrem Diyarbakır'da vaftiz edilmiştir. Yine Piskoposlar, 309 yılında yerel sinodlarını Diyarbakır'da toplamışlardır. Roma imparatoru Büyük Konstantin'in emriyle 19 Haziran 325 tarihinde İznik'te yapılan ilk büyük Konsil'e Diyarbakır bölgesinden Amid Metropolit'i Şemun, Nisibis'ten Yakup, Resilayn'dan Antiyakos, Eğil'den Adey, Mafarkin'den I. Marutha, Dara'dan Mara katılmışlardır⁵⁰.

1.5.2.Diyarbakır Süryanilerinin Hıristiyanlığı Kabulü

Hıristiyanlığın yukarı Mezopotamya bölgesine girişi ve yayılışı, Urfa merkezli olmuştur. Hıristiyanlıktan önce bölge, tamamen putperestlik hakimiyeti altındaydı⁵¹.

⁴⁵ Günel, *a.g.e.*, s. 106.

⁴⁶ Günel, *a.g.e.*, s. 422.

⁴⁷ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır.*, s. 153.

⁴⁸ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır.*, s. 161

⁴⁹ Diyarbakır Valiliği, *Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti Diyarbakır*, Haz. Komisyon, Ankara 2013, s. 177.

⁵⁰ Işık, "Süryaniler", *a.g.e.*, C.IV, s. 315.

⁵¹ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır.*, s. 125.

Hıristiyanlık, Miladi I. Yüzyılın ortalarında Urfa kralı V. Abgar zamanında Urfa'da yayılınca, Hz. İsa'nın 70 şakirdinden birisi olan Adey'in öncülüğünde Diyarbakır'a ulaşmıştır⁵². Adey, Urfa'da sürekli kalmayıp öğrencileri Agay ile Mari'nin yardımıyla Hıristiyanlığı bütün Mezopotamya bölgesine yaydılar. Adey'in ölümünden sonra öğrencilerinden Agay, Hıristiyanlığı M.S. 70-80'li yıllarda Harput, Eğil, Lice, Silvan taraflarına yaydı⁵³. Bir diğer öğrencisi olan Mari ise başta Nusaybin olmak üzere, Diyarbakır, Cizre, İdil, Dicle Nehri'nin doğusu, Kaşkar, Arzun güneyi, Hıdyap, Beth-Garmy, Beth-Huzoye ve Cudi'ye kadar yaydı. Bu şekilde Süryani kökenli olan Mezopotamya halkı, Diyarbakır dahil olmak üzere, I. yüzyıldan başlayarak IV. yüzyılın sonlarına doğru putperestlikten sıyrılıp Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Mezopotamya bölgesinde yer alan Urfa kraliyeti, M.Ö 131 yılında kurulmuş ve M.S. 249 yılına kadar bağımsız bir biçimde varlığını sürdürmüştür. Roma ve Pers İmparatorluğu döneminde de bunu devam ettirmiştir. Sınırları da; doğuda Babil şehrine, kuzeyde de Ermenistan'a kadar uzanıyordu. Diyarbakır da bu sınırların içerisindeydi⁵⁴.

Süryaniler Hıristiyanlığı topluca kabul eden ilk cemaat olmanın yanında Diyarbakır ve çevresine de Hıristiyanlığın girmesinde etkili olan ilk cemaattir. Süryaniler Diyarbakır tarihinde önemli rol oynamış bilim, sanat ve kültürün gelişmesinde katkıları olmuştur⁵⁵.

M.S. 150 yıllarından itibaren Mezopotamya'da birçok kilise inşa edildi. 303 tarihinde Nisibis'te (Nusaybin) Hıristiyanlara karşı bir ayaklanma oldu. Bu ayaklanma esnasında birçok Hıristiyan öldürüldü ve mabetleri yakılıp yıkıldı. Bu ayaklanmadan kaçan Süryani bilgin Afrem Diyarbakır'a gelerek buradaki kilisede vaftiz olmuştu. Bu dönemde Romalıların Hıristiyanlar üzerindeki baskısı ve zulmü artmıştı. Yine bu dönemde Diyarbakır ile Şanlıurfa arasındaki Masiyos (Mazı) dağı eteklerinde 4 bin civarında Hıristiyan öldürüldü. Süryani piskoposların yıllık kongrelerinden biri olan 309 yılı kongresi Diyarbakır'da yapılmıştır. Bu kongrede, 298 yılında yeniden inşa edilen Nisibis (Nusaybin) şehrine Mar Yakup Piskopos olarak atanmıştır. Hıristiyanlık tarihinde önemli bir yeri olan 325 yılındaki İznik konsiline Diyarbakır bölgesinden birçok Metropolit katılmıştır. Ayrıca Diyarbakır belli bir süre Süryaniliğin Patriklik

⁵² Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*, C. I, Ankara 1987, s. 128, Özbay, a.g.e., s. 13.

⁵³ Işık, "Süryaniler", a.g.e., C.IV, s. 315.

⁵⁴ Akyüz, a.g.e., s. 41-42.

⁵⁵ Diyarbakır Valiliği, a.g.e., s. 176-177.

merkezi olmuştur. Yine Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi Süryanilerin önemli kültürel merkezlerinden biri olmuştur⁵⁶.

1.5.3.Diyarbakır'da Süryanilere ait Yerleşim Alanları

Diyarbakır'da Süryanilerin yaşadığı mahallelere baktığımızda 65 Müslüman Mahallesi, 13 Gayr-i Müslim mahallesi ve 42 tane karışık olmak üzere 120 tane mahallenin olduğunu görüyoruz. Buralarda yaşayan dini gruplar bazı yerlerde toplu, bazı yerlerde de karışık olarak yaşamışlardır⁵⁷. Gayr-i Müslimlere ait yerleşim yerleri şunlardır:

1- Hace Maksud	5- Bekçiyan	9- Köprüyan
2- Mar Habib	6- Şemsiyan	10- Sarraf İskender
3- Küçük Kinisa	7- Rumiyan	11- Meryem-i Kebir
4- Meryemun	8- Meryem-i Sağır	12- Yahudiyan
13- Molla Hennan ⁵⁸		

Bu mahallelere 1785 tarihinden itibaren rastlanmadığı, bununla birlikte belirtilen mahallelerde oturanların, farklı mezheplere mensup Hıristiyanların (Ortodoks, Katolik, Süryani, Protestan, Nesturi ve Keldani) yanı sıra Ermeni ve Musevi cemaatlerine mensup oldukları düşünülmektedir. 1785- 1850 yılları arasında Diyarbakır'da Müslümanlarla Müslüman olmayanların birlikte yaşadıkları 42 tane mahalle bulunmaktaydı. Bu dini grupları kesin sınırlarla birbirinden ayırmak mümkün olmadığından, genellikle mahallenin bir bölümünde Müslümanlar, diğer bölümünde ise Gayr-i Müslimler yaşamaktaydı⁵⁹.

Müslüman ve Müslüman olmayanların birlikte yaşadıkları mahalleler şunlardır:

1- Mehmet Paşa	15- Katsal	29- İnayet Ağa
2- Parekende Mehmet Paşa	16- Hacı Abdurrahman	30- Hamam-ı Küçük
3- Babuittin	17- Hacı Osman	31- Hızır İlyas
4- Rubai	18- İzzeddin	32- Kaşık Budak
5- İskender Paşa	19- Usta Bercis	33- Melek Ahmed

⁵⁶ Işık, "Süryaniler", *a.g.e.*, C.IV, s. 315.

⁵⁷ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır.*, s. 136.

⁵⁸ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, Ankara 1995, s. 47.

⁵⁹ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır.*, s. 136.

6- Hacı Büzürk	20- Çöpi	34- Murteza Paşa
7- Gülmez	21- Hacı Süleyman	35- Tabanoğlu
8- Çermik	22- Karagöz	36- Lala Beğ
9- Kırklar	23- Arab Katsalı	37- Husameddin
10- Hasır (Hasırlı-Hisarlı)	24- Sinan Kethüda	38- Kılbaş
11- Şeyh Matar	25- Şeref Çavuş	39- Ali Paşa
12- Hacı Haçedür	26- Benli Ali Çavuş	40- Suluki
13- Hacı Ahmed	27- Çaruği	41- Hüsrev Paşa
14- Ayıblar	28- Reşid-i Atik	42- Reşid-i Cedid ⁶⁰ .

Adı geçen bu mahallelerden Mehmet Paşa, Hacı Büzürk, Gülmez, Hisarlı, Şeyh Matar, Hacı Ahmed, Ayıblar, Kastal, Hacı Abdurrahman, Hacı Osman, İzzeddin, Usta Bercis, Hızır İlyas mahalleleri büyük mahalleler olduğundan, Doğu- Batı, Küçük-Büyük gibi ayırma tabi tutulmakla birlikte Müslüman- Gayr-ı Müslim şeklinde de ayrılmışlardır. Bundan dolayı dini grupların hepsinin karışık bir biçimde yaşadıklarını söyleyemeyiz. Büyük bir ihtimalle mahallenin bir kısmında Müslümanlar, diğer bir kısmında ise başka dini cemaatler yaşamaktaydı. Geri kalan diğer mahallelere baktığımızda ise Müslüman nüfusun Müslüman olmayan nüfusa göre daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Bu mahallelerde başta İslamiyet olmak üzere Ortodoks, Katolik, Süryani, Protestan, Nesturi, Keldani ve Musevilik inançlarına sahip insanlar yaşamaktaydı⁶¹.

Diyarbakır'da yaşayan Süryaniler kendilerine göre en uygun yerleşim yeri olarak Urfa kapısı ve Mardin kapısı arasındaki bölgede yer alan, tarihi Süryani Meryem Ana Kilisesi etrafında yaşıyorlardı⁶². Gayr-ı Müslimlerin yaşadığı mahallelerden Mar Habib, Meryemun, Meryem-i Kebir ve Molla Hennan gibi mahallelerde genellikle Süryaniler yaşamaktaydı.

1890- 1895 yılları arasında Diyarbakır'da Metropolitlik görevini yürüten ve 1906'da Patrik seçilen Rahip Abdullah Satufsadedi, 1870 tarihinde yapmış olduğu çalışmada Diyarbakır ve ilçelerinde yaşayan Süryanilerin ev ve birey sayılarını şu şekilde belirtir⁶³.

⁶⁰ Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 48.

⁶¹ Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 48-49.

⁶² Mıgırdiç Margosyan, *Söyle Margos Nerelisen ?*, İstanbul 2011, s. 72.

⁶³ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır.*, s. 137.

Yerleşim Yeri	Hane Sayısı	Birey Sayısı	Yerleşim Yeri	Hane Sayısı	Birey Sayısı
Mifarkin (Silvan)	17	64	Bamatmi	10	43
Bıragola	8	26	Malaha	34	79
Mir Ali	10	52	Fum	17	50
Küniyet	-----	35	Hazan	1	-----
Başnik	13	81	El Kafiye	17	37
Darsal	1	5	Hanşe	8	16
Gandika	2	-----	Talgaz	7	14
Bamidan	2	-----	Safiya	6	12
Hazro Kasabası	10	26	Kabasakal	8	16
Şımşım	84	192	Kara Kilise	6	12
Halhal	16	40	Salimiye	1	-----

1919 yılında Süryani Patriği Mar Severiyos Afrem Barsaum, İngiltere başbakanına bir dilekçe yazıp, 1914- 1918 yılları arasında Diyarbakır ve ilçelerinde yaşayan Süryani nüfus hakkında bilgi vermiştir. Verilen bu bilgilere göre Diyarbakır bölgesinde 30 köy ve 764 aile, Silvan'da 9 köy ve 174 aile, Lice'de 10 köy ve 658 ailenin bulunduğunu belirtir. Ayrıca Diyarbakır merkeze bağlı Kahbiye, Karabaş, Kıtırbıl ve Garukiye (Çarıklı) köyleri de Süryani nüfusun yoğun olduğu yerleşim yerleriydi⁶⁴.

Cumhuriyet döneminden sonra sur dışında yeni şehir yerleşimi merkezlerinin oluşmaya başlamasıyla birlikte Süryani aileler yeni yerleşim yerlerine taşınmaya başladılar. Ancak maddi durumu iyi olmayan ve kırsaldan göç eden Süryaniler ise Meryem Ana Kilisesi etrafında yaşamayı tercih ettiler. 1950 yılında 500 hanelik bir yoğunluğa sahip olan Süryani nüfusu, 1979 yılında 150- 200 haneye düşmüştür. 1990 yılında ise Diyarbakır merkezde kalan Süryani aile sayısı oldukça azalmıştır⁶⁵. 2014 yılı itibariyle Diyarbakır'ın ilçe ve köylerinde Süryanilerden kimse kalmamıştır. Diyarbakırlı son Süryani ailesi Sevim Hıdırşah ve eşi Besim Hıdırşah olup bunlardan

⁶⁴ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*., s. 137.

⁶⁵ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 137.

Besim Hıdırşah 2004 yılında, Sevim Hıdırşah ise 2011 yılında hayatını kaybetmiştir. Günümüzde ise Diyarbakır'da Mardin kökenli olan 6 Süryani aile yaşamaktadır⁶⁶.

1.5.4.Diyarbakır'da Süryanilere Ait Mabetler

1.5.4.1.Manastırlar

1.5.4.1.1.Zuknin Manastırı

M.S. IV. yy'da Diyarbakır yakınlarında kurulan bu manastır, döneminin ilim, felsefe ve kilise edebiyatının önemli merkezlerinden birisi olduğu kabul edilmektedir. Bu manastır M.S. X. y.y.'a kadar varlığını sürdürmüş, günümüzde ise herhangi bir kalıntısı bulunmamaktadır⁶⁷. Süryani tarihinde Altın Çağ olarak adlandırılan IV ve VII. y.y.'larda, birçok manastırın kütüphanesinden bahsedilmektedir. Bahsedilen bu kütüphanelerden biride Zuknin Manastırı kütüphanesidir⁶⁸. Diyarbakır'lı ünlü rahip Mar Matta bu manastırda yetişmiş ve rahip olmuştur⁶⁹. Roma İmparatoru Julian kendi dönemde insanların tekrar putperestliğe dönmeleri için onlara baskı yapmaya başlamıştır. Bunun üzerine Mar Matta ve arkadaşları imparatorun emrine uymamışlar ve halkın da ona karşı koymasına yardım edip Zuknin Manastırında toplanmışlardır⁷⁰.

Zuknin Manastırında Süryani patriklerinden I. İvannis Kadmoyo (M.S. 755) ve 14 Episkopos yetişmiştir⁷¹. Ayrıca manastır Malatya'dan sonra uzun bir süre Patriklik merkezi olmuştur. Manastırda birçok kıymetli eserin var olduğu da belirtilmektedir⁷².

1.5.4.1.2. Mar İliya Manastırı

1518- 1565 yıllarında Diyarbakır'a ait köy isimleri listesinde adı Kangırt-Kankırt olarak geçer ve halk arasında da Kara kilise olarak bilinir⁷³. Peygamber İliya adına, Diyarbakır'ın Kankırt köyünde kurulmuştur. Bu kilisenin adı tarihte 1050 yıllarından sonra geçmektedir. Bu manastır, 1173 yılında Patrik büyük Mikael, 1484'de Patrik IV. Yuhanna, 1730 da ise Patrik İgnatius Şükrallah tarafından onarımdan

⁶⁶ Saliba Aciş, Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Diyakozu, 9 Şubat 2014 Tarihli görüşme.

⁶⁷ Şimşek, *Tarih- Kültür- İnanç Kenti Diyarbakır*, İstanbul 2013, s. 50.

⁶⁸ Şimşek, *Amid'den Diyarbakır'a Eğitim Tarihi*, İstanbul 2006, s. 17

⁶⁹ Günel, *a.g.e.*, s. 229.

⁷⁰ Gregory Abul Farac, *Abul Farac Tarihi, C. I*, çev: Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1999, s. 54.

⁷¹ İgnatius Efrem I. Barsavm, *Saçılmış İnciler*, Çev: Zeki Demir, İstanbul 2005, s. 511.

⁷² Günel, *a.g.e.*, s. 229.

⁷³ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 141

geçirilmiştir. XIX. y.y.'a kadar varlığını sürdürmüştür. Zamanla boşalan bu manastırın yerine Kara kilise adıyla bir köy kurulmuştur⁷⁴.

Aziz Günel manastırın yerini şu şekilde belirtmektedir: “ *Bu manastır eskidir. Diyarbakır'ın Güneybatısında ve 8 km. mesafede geniş bir tepede kurulmuştur. Kankirt köyü ile Çanakçı köyü arasındadır. Çoğunlukla Kankirt Manastırı olarak adlandırılmaktadır. Kankirt köyü ise; Diyarbakır'dan iki saat uzaklıkta ve manastırdan yarım saatlik mesafeyle doğuya düşüyor. İçinde gayet hoş sulu bir çeşme bulunmaktadır. Bu köyün halkı Süryani Kadim cemaatindedir. Köy nüfusu Birinci Dünya Savaşına kadar yüz aileden ibaretti.*” Ayrıca bu manastırla ilgili şunlar nakledilir: “ *Antakya Süryani Patriği Diyarbakır'lı VI. Athanasios tarafından bu manastır II. y.y. 'in ikinci yarısında Kankirt'ta inşa edilmiştir*”⁷⁵.

Bundan başka Bizanslıların, doğu kiliselerine yönelik saldırıları neticesinde, “Patrik IV. Athanasios, Antakya'yı terk ederek Diyarbakır'a geldi. O zaman Diyarbakır patriklik makamına bağlı özel bir mıntıka idi. Patrik Kankirt mıntikasının Mar İliya Manastır'ına 1124'te yerleşti⁷⁶.” Şimşek, Abul Faraç Tarihinden şu bilgileride nakletmektedir: “Bu manastırın inşası bittikten sonra eğitim görmek isteyen rahipler ve öğrenciler her taraftan bu manastıra gelmişler, her çeşit ve branşta kitaplar toplanmış, büyük bir kütüphaneye sahip olunmuştur.”⁷⁷. Bu manastırın kütüphanesinin XII. y.y.'ın ortalarına kadar var olduğu ve 1203 yılında, Diyarbakırlı Metropolit Yuhanna'nın bu kitaplara ilave yaptığı, Musul Keldani kütüphanesinde bulunan Urfalı Mar Yakub'un “Yaratılışın Altı Günü” adlı eserinin, Diyarbakır kütüphanesinden Musul'a getirildiği ifade edilmektedir. Günümüzde bu manastır ve kütüphaneden herhangi bir kalıntı kalmamıştır⁷⁸.

⁷⁴ Barsavm, *Saçılmış İnciler*, s. 514.

⁷⁵ Günel, *a.g.e.*, s. 229.

⁷⁶ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 142.

⁷⁷ Şimşek, *Amid'den Diyarbakır'e Eğitim Tarihi*, s. 18.

⁷⁸ Şimşek, *Tarih- Kültür- İnanç Kenti Diyarbakır*, s. 51.

1.5.4.1.3.Deyir El- Rahaviyin (Urfalıların Manastırı)

Bu manastır, Diyarbakır surlarının Güney kısmında kalıp, Gazi Köşkünün üç yüz metre batısındaki tepenin tam yamacında kurulmuştur. Bu manastırdan günümüze herhangi bir kalıntı kalmamıştır. Belirtilen bu mevki yakınlarında bulunan bir kaya parçası üzerinde eski Süryanice (Estrangele) yazıyla şunlar yazılmıştır: “ Filifos bu manastırı inşa etti. Allah nezdinde anılmak üzere müminleri ebediyen bereketle ansın⁷⁹. ”

1.5.4.1.4.Mar Yuhanna Durtoye Manastırı

Diyarbakır yakınlarında rahip Yuhanna tarafından 390’da kurulmuştur. Manastırla ilgili 600 yılından sonra herhangi bir bilgi bulunmamaktadır⁸⁰. Din, ilim, irfan alanında önemli kişiler yetiştirmiştir. Bunlar arasında M.S. 587’de yaşamış büyük tarihçi Efesli Yuhanna ve üç Episkopos vardır⁸¹.

1.5.4.1.5.Mar Kuryakos Manastırı

Diyarbakır’ın Kuzeydoğusunda, Bişeri bölgesinde, Zarcal köyü yakınında kurulmuştur. On beşinci yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar yörenin Metropolitlik merkezi olarak kullanılmıştır⁸².

1.5.4.2.Kiliseler

1.5.4.2.1.Vaftizci Mar Yuhanna Kilisesi

M.S. IV. y.y’da yapılmıştır. Arabistan Episkoposu Mar Yuhanna 629 yılında vefat edince, cenazesi getirilip bu kilisede gömülmüştür⁸³. Bu kilise zamanla yıkılmış ve yeri arsa haline gelmiştir. Yeri, şimdiki Deva Hamamı civarındadır⁸⁴.

1.5.4.2.2.Mar İstefanos Kilisesi

M.S. IV. y.y’da inşa edilmiş çok muhteşem bir kilisedir. Diyarbakır 503 yılında Sasaniler tarafından istila edildiği zaman Sasani Kralı Kubad bu kiliseyi bir Ateşgede

⁷⁹ Günel, *a.g.e.*, s. 240.

⁸⁰ Barsavm, *Saçılmış İnciler*, s. 517.

⁸¹ Günel, *a.g.e.*, s. 228.

⁸² Barsavm, *Saçılmış İnciler*, s. 514.

⁸³ Akyüz, *a.g.e.*, s. 22.

⁸⁴ Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi.*, C.I, s. 131.

mabedine çevirmiştir. Bu olay üzerine Suruçlu Mar Yakup çok acıklı bir mersiye yazmıştır. Yeri ve yıkılış tarihi belli değildir⁸⁵.

1.5.4.2.3.Mar Gevargis (Sen George Kara Papaz) Kilisesi

M.S. IV.-V. y.y.'da Bizans stilinde yapılmış bir yapıdır. Şehrin İçkale bölgesindedir. Kilisenin Hıristiyanlıktan önce putperestler için yapıldığı, sonra kiliseye dönüştürüldüğü ifade edilse de Bizans yapısı olduğuna dair görüşler ağır basmaktadır⁸⁶. Kilisenin Hıristiyanlığın hangi mezhebine ait olduğu bilinmemektedir. Hana Dolabani “Vesikalar” adlı eserinde bu kilisenin Katolik mezhebinin Batriye cemaatine ait olduğunu belirtir⁸⁷. Kilise Artuklular döneminde sarayın hamamı olarak kullanılmıştır⁸⁸. Yakın tarihe kadar bu kilise Saray kapı’daki eski cezaevinin bir bölümü olarak kullanılmıştır. Kültür bakanlığı tarafından yenileme kapsamına alınmış ve yenileme çalışmaları 2010 yılında tamamlanmıştır. Bu tarihten itibaren de sanat galerisi olarak kullanılmaktadır⁸⁹.

1.5.4.2.4.Mar Zhuro Kilisesi

Bu kilise, Çift Kapı civarında Anzele veya Ayn-i zulal denen bölgede V. yüzyıl.’da yapılmıştır. Anzele veya Ayn-i Zulal adlı büyük içme suyuna Osmanlı vakfiyelerinde Ayn-i Zeura denilmekteydi. Bu kilisenin bu kaynak suyu üzerinde kurulduğu ve Zeura adının da halkça Zülal’e çevrildiği düşünülmektedir. 629 yılında ölen Urfa Metropoliti Mar Şemun ile 14 Aralık 649’da ölen Antakya Patriği Mar Yuhanna’nın cenazeleri Diyarbakır’a getirilerek buraya gömülmüşlerdir⁹⁰. Sonradan bu kilise yıkılmış ve yeri arsa haline gelmiştir⁹¹.

1.5.4.2.5.Kırklar (Kırk Şehit) Kilisesi

Bu kilise Diyarbakır Metropoliti Mar Yuhanna tarafından kırklar dağında M.S. 484’de yapılmıştır⁹². İranlılar, 503 yılında Diyarbakır’ı ele geçirip şehri yakıp

⁸⁵ Hana Dolabani, *Hıristiyanlığın Diyarbekire Yayılışı*, Kara Amid Dergisi, Yıl 2, Sayı: 4, İstanbul 1960, s. 349.

⁸⁶ Orhan Cezmi Tuncer, *Diyarbakır Kiliseleri*, Ankara 2002, s. 136.

⁸⁷ Günel, *a.g.e.*, s. 241.

⁸⁸ Zeynel Abidin Çiçek, *Diyarbakır’ın Fethi, Tarihi ve Kültürü*, Diyarbakır 2007, s. 86.

⁸⁹ İrfan Yıldız, *Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi*, Diyarbakır 2011, s. 396.

⁹⁰ Dolabani, *a.g.d.*, s. 349.

⁹¹ Cuma Karan, *Diyar-ı Bekir ve Müslümanlarca Fethi*, İstanbul 2010, s. 65.

⁹² Günel, *a.g.e.*, s. 239.

yıktıklarında Ermeni Piskoposu Surp Enün'ün, Kral Kubad'a yalvarması üzerine, yalnız bu kilise yıkılmaktan kurtulmuştur⁹³. 1746 yılında bu kilisede 20'den fazla rahip veya papazın görev yaptığı ifade edilir⁹⁴. Kırklar Dağında bulunan bu kilisenin bir duvar yıkıntısı ve mahzeni günümüze kadar gelmiştir⁹⁵.

1.5.4.2.6.Mar Kuzmo Kilisesi

Meryem Ana Kilisesinin güneydoğusunda bulunmaktadır. Bu kiliseyi ilkönce Süryani cemaati, daha sonra ise Süryani Melkit cemaati kullanmıştır. Kilise 1930 yılına kadar ayakta kalmıştır. Yıkılınca, mozaikleri ve değerli eşyaları Diyarbakır Arkeoloji Müzesine taşınmıştır. Süryanice yazılmış olan ilahiler kitabı (Fenkitho) da, Mardin Kırklar Kilisesine götürülmüştür⁹⁶.

Ayrıca, kilisenin M.S. 330 yılında yapıldığına, 1689'da bir onarım geçirdiğine ve 1910'lardan sonra yıkılmış olduğuna dair bilgilerde mevcuttur. Günümüzde bu kiliseye ait olduğu iddia edilen, bazalt taştan yapıma giriş kapısına ait çerçeve sütunlar bulunduğu ifade edilmektedir⁹⁷. Bundan başka Beysanoğlu bu kiliseye dair şu bilgileri de aktarmaktadır: “10 Aralık 1046 tarihinde Diyarbakıra gelen Nasır-ı Hüsrev, Sefername adlı eserinde bu kilise için şunları yazar: “ Mescid'in (Ulu Caminin) yakınlarında pek özenilerek taştan yapılmış bir kilise var. Kilisenin zemini nakışlı mermerlerle döşenmiştir. Bu kilisede Hristiyanların ibadet ettikleri kubbeli bir yerde kafesvari bir demir kapı gördüm ki, eşini hiçbir yerde görmedim⁹⁸.”

1.5.4.2.7.Mar Şilo Kilisesi

Diyarbakır Metropoliti Mar Mara tarafından M.S. 520 yılında inşa edilmiş olup, ölümünden sonra kendisi buraya gömülmüştür⁹⁹. Kilisenin yeri ve ne zaman yıkıldığı belli değildir.¹⁰⁰

⁹³ Dolabani, *a.g.d.*, s. 349.

⁹⁴ Murat Fuat Çikkı, *Naum Faik ve Süryani Rönesansı*, Hazırlayan Mehmet Şimşek, İstanbul 2004, s. 45.

⁹⁵ Vedat Güldoğan, *Diyarbakır Tarihi*, Ankara 2011, s. 433.

⁹⁶ Tuncer, *a.g.e.*, s. 43.

⁹⁷ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 143.

⁹⁸ Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*, C.I, s. 131.

⁹⁹ Dolabani, *a.g.d.*, s. 349.

¹⁰⁰ Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*, C.I, s. 131.

1.5.4.2.8.Mar Hananyo Kilisesi

Şehrin Güneydoğu kısmında Muallak Cami civarında yapılmış olan Süryani Nesturi mezhebine ait bir kilisedir. Bu kilisenin yapılış ve yıkılış tarihi belli değildir.¹⁰¹

1.5.4.2.9.Büyük Kilise

Roma İmparatoru Herakliyos tarafından 629 yılında yapılmıştır. 779 yılında yıkılınca Diyarbakır Piskoposu Abay, Horepiskopos (Başpiskopos) Mar Gevergis ve Arhidyakon (Başdiyakos) Mar Tuma'nın gayretleriyle büyük miktarda para harcanarak eski haline getirilmiştir. Bu kilise, camiye çevrilmiş olup, halk arasında Ulu Cami olarak bilinmektedir¹⁰².

1.5.4.2.10.Süryani Katolik Kilisesi

Şehrin Kuzeydoğu kısmında Dabanoğlu Mahallesi, Kadı Cami sokakta yer almaktadır. Yıkıntısı üzerine aynı arsaya Yavuz Selim İlköğretim Okulu yapılmıştır. M.S VII yüzyıla ait bir eser olduğu da nakledilmektedir¹⁰³.

1.5.5.Diyarbakır'da Yetişmiş Süryani Fikir ve Sanat Adamları

1.5.5.1.Naum Faik Palak

1868 yılında Diyarbakır'da doğmuş olan Naum Faik Palak, Süryani dili üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmıştır. İlk ve orta öğrenimini Diyarbakır'da, yüksek öğrenimini Beyrut Üniversitesinde yapmıştır. 1908 yılında Diyarbakır'da "Şark Yıldızı" adlı haftalık bir dergi çıkarmıştır. 1904- 1912 yılları arasında Diyarbakır'da öğretmenlik yapmış, 1912'de Amerika'ya gitmiştir. Orada da "Mezopotamya" adında, Türkçe, Arapça, Süryanice dillerinde basılan haftalık bir gazete çıkarmıştır. Bu gazete 1916 yılından 1921 yılına kadar aralıksız yayınlanmıştır. Daha sonra Keldani Asurilerin çıkarmış olduğu "İttihad" isimli Süryanice haftalık yayın yapan gazeteyi yönetmeye başlamıştır. Kırka yakın çalışmasından söz edilir. 5 Şubat 1930 yılında Amerika'da ölmüştür¹⁰⁴.

¹⁰¹ Beysanoğlu, *Kısaltılmış Diyarbakır Tarihi ve Abideleri*, İstanbul 1963, s. 149.

¹⁰² Dolabani, *a.g.d.*, s. 350.

¹⁰³ Tuncer, *a.g.e.*, s. 125.

¹⁰⁴ Çıkkı, *a.g.e.*, s. 20-28.

1.5.5.2.Murat Fuad Çıkkı

Hayatı ve eserleri hakkında pek fazla bilgi yoktur. Diyarbakırlıdır. 1936 yılında Şam'da "Naum Faik Palak, Hayatı ve Eserleri" adlı kitabı basılmıştır¹⁰⁵.

1.5.5.3.Kıtırıllı Yakup

Diyarbakır'ın Kıtırıll köyünde doğmuştur. Süryanicenin yanı sıra Yunan ve Arap dillerini de öğrenmiştir. 1771 yılında Keşişliğe, 1779'da Horepiskoposluğa terfi ettirilmiştir. M.S. 1764 yılında yazdığı "Zühret-el Maarif" adlı Arapça bir dil bilgisi kitabının yanı sıra, birçok eseri de bulunmaktadır. M.S. 1783'de hayatını kaybetmiştir¹⁰⁶.

1.5.5.4.Alkas Şemun

Diyarbakırlı olup, dini bilgisi ve hitabeti iyi bir alimdir. Mardin'deki Kırklar Kilisesi okulundan mezun olmuştur. Kilise Duaları ve Dini Kasideler yazmıştır. Dört İncil'i değişik resimlerle süslediği bir eserinin olduğu rivayet edilir. 1450 yılında ölmüştür¹⁰⁷.

1.5.5.5.Patrik İbrahim

14. asır alimlerinden olan patrik İbrahim Diyarbakırlıdır ve Mar Hananya kilisesinde rahiplik yapmıştır. 1375 yılında Diyarbakır Matranı (Metropolit), 1382 yılında ise Mardin Patrik'i seçilmiştir. 1412 yılında ölmüştür¹⁰⁸.

1.5.5.6.Matran Yusuf

14. asır meşhur Süryani yazarlarından. Diyarbakır'da doğmuş, eğitim ve öğretimini burada tamamlamıştır. 1340'larda Diyarbakır'daki Mar Hananya Kilisesinde rahip olmuş, daha sonra Diyarbakır Matran'ı (Metropolit) seçilmiştir. İyi bir hattat ve ilahiyatçıydı. 1375 yılında Diyarbakır'da ölmüştür. "Büyük Oruçların Hesabı" adlı eseri vardır¹⁰⁹.

¹⁰⁵ Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, Cilt II*, Ankara 1997, s. 298.

¹⁰⁶ Günel, *a.g.e.*, s. 181-182.

¹⁰⁷ Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, Cilt I*, Ankara 1996, s. 53

¹⁰⁸ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, C. I*, s. 53.

¹⁰⁹ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, C. I*, s. 23.

1.5.5.7. Yuhanna Davut

Diyarbakır doğumlu olup, 1174 yılında piskopos olarak takdis edilmiştir. Daha sonra bu görevinden ayrılıp Diyarbakır'ın Kankirt köyündeki Mar İliya Manastırında inzivaya çekilip, ilim ve bilhassa lügatle uğraşmıştır. 1203 yılında havariler ve kilise büyüklerine ait bir eser yazmıştır. Azizlere ve evliyalara ait birçok menakıb risaleleri, eski üstatların eserlerine şerh ve zeyilleri de olduğu rivayet edilmektedir¹¹⁰.

1.5.5.8. Zukninli Tarihçi Rahip

İsmi belli olmayan bu yazar, 775 yılında Diyarbakır yakınlarındaki Zuknin Manastır'ında yaşamış olup, yaratılıştan kendi dönemine kadar geçen zamandaki olayları anlatan, iki ciltlik bir vakayiname yazmıştır. Eski tarihçilerden ve Efesli Yuhanna'nın eserlerinden alıntılar yapmıştır. Daha sonra küçük bölümler halinde zamanları belirtmeden önemli olayları kaleme almıştır. Kendi dönemine doğru yaklaştıkça, dini, dünyevi olaylar ve doğal felaketler üzerine olaylar yazmıştır. Özellikle, Emevi devleti dönemi, Abbasi devletinin ilk yılları ve Mehdi dönemine kadarki olayları ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Eserlerinde naklettiği olaylar diğer Süryani, Grek ve Arap eserlerinin hiç birinde yer almayan olaylar olması, çalışmalarının önemini arttırmaktadır¹¹¹.

1.5.5.9. Aetius

VI. y.y'nin ünlü tıp bilginlerinden biridir. Hayatı hakkında pek bilgi yoktur. 543 yılında yaşamış, Diyarbakır'da öğrenimini tamamladıktan sonra tıp eğitimi için İskenderiye'ye gitmiş, eğitimini tamamladıktan sonra Bizans'a yerleşmiştir. Aetius'un tıp biliminin çeşitli alanlarında 16 eserinin olduğu rivayet edilir¹¹².

1.5.5.10. Mar Dimet

IV. y.y'nin ünlü tıp bilginlerindedir. Hayatı ve eserleri hakkında pek bilgi yoktur. 410 yılında ölmüştür. Hayatının son yıllarında zahitliği seçmiştir¹¹³.

¹¹⁰ Barsavm, *Saçılmış İnciler*, s. 403.

¹¹¹ Barsavm, *Saçılmış İnciler*, s. 334.

¹¹² Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, c. I, s. 5.*

¹¹³ Günel, *a.g.e.*, s. 159.

1.5.5.11. Toma

VIII. asrın tanınmış Piskoposlarından olup teoloji bilginidir. M.S. 680 yılında Diyarbakır'a Episkopos olarak atanmış, 713 yılında ise ölmüştür. Eserleri günümüze ulaşmamıştır¹¹⁴.

1.5.5.12. Yanurin

Kendini çok iyi yetiştiren ve Grekçeden Süryaniceye tercüme yapan başarılı bir çevirmendi. Edebiyatçı Gregorius'un 17 tane şiirini 665 yılında Grekçeden Süryaniceye çevirmiştir¹¹⁵.

1.5.5.13. İbrahim

Süryanice ve Grekçeyi çok iyi bilen bir edebiyatçı olarak bilinir. Midyat'taki Mar Lazar Manastırında bulunan Liturji kitabında yer alan bir dipnotta belirtildiğine göre, Samsat Episkoposu Severius'un Anafurasını 598 yılında tercüme etmiştir¹¹⁶.

1.5.5.14. Mar Yeşua

450- 520 tarihleri arasında yaşadığı sanılan Süryani yazarlardan Mar Yeşua, Diyarbakır yakınlarındaki Zuknin köyünde doğmuştur. Bu köydeki Zuknin Manastırında rahip iken, Edessa (Şanlıurfa) şehrindeki bir kilisenin başrahibi olan Sergius'un isteği üzerine yazdığı "Vakayiname-Urfa ve Diyarbakır'ın Felaket Çağı" adlı eseriyle tanınmıştır. Mar Yeşua, Diyarbakır ile Şanlıurfa çevresinde geçen İran-Bizans savaşlarına şahit olmuş, eserinde bu savaşları ve bu savaşlar esnasında insanların yaşadığı dramı birinci ağızdan anlatmıştır¹¹⁷.

1.5.5.15. Mar Yuhanna

Devrin önemli din adamlarından biri olan Mar Yuhanna, 507 yılında Diyarbakır'ın Eğil ilçesinde doğmuştur. Bizans kilisesi tarihinde çok meşhur birisidir. Çocukluğunu Eğil'e yakın Are'arab manastırında (4- 15 yaşlarına kadar) geçirmiş ve dini ilimleri öğrenmiştir. Daha sonra Diyarbakır'ın kuzeyinde Asurilerin Mar Yuhanna manastırına gelmiş ve rahiplik görevini üstlenmiş, 529 yılında Şemmas olmuştur. 542

¹¹⁴ Günel, *a.g.e.*, s. 169.

¹¹⁵ Barsavn, *Saçılmış İnciler*, s. 301.

¹¹⁶ Barsavn, *Saçılmış İnciler*, s. 288.

¹¹⁷ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, c. I*, s. 4.

yılında Bizans İmparatoru Justinianus, onu taltif ederek Asya eyaletinin merkezi Efes'te Hıristiyanlığı anlatmak için görevlendirmiştir. Daha sonra Mar Yuhanna, Frigya, Lidya, Kayra gibi bölgelerde henüz Hıristiyanlığı benimsemeyen kabilelere, bu dini kabul ettirmek için gayretler sarfetmiştir. 558 yılında ise, Efes'te Piskoposluğa getirilmiştir. Bu görevde 29 yıl kalmıştır ve o süre içerisinde 92 kilise ve 12 manastır yaptırması sebebiyle Bizans tarihinde Efesli Yuhanna adıyla anılmıştır. 587 yılında ölen Mar Yuhanna'nın “ Kilise Tarihi” ile “ Evliya ve Azizlerin Menakıbleri” adlı eserleri mevcuttur.¹¹⁸

1.5.5.16. Rahip Musa

Süryanice ve Yunanca bilen Eğilli Rahip Musa 525 yılında Diyarbakır'ın Eğil ilçesinde doğmuştur. Rahip Paphnotius'un isteği üzerine, İskenderiyeli Mar Korillus'un “ Kelafıra” adlı Yunanca eserini Süryaniceye çevirmiştir; Ayrıca Hz. Musa ile Yusuf ve eşi Asiyath'm hayatını tercüme etmiştir. 550 yılında ölmüştür¹¹⁹.

1.5.5.17. Metropolit Mara

V. asrın ikinci yarısında Diyarbakır'da doğmuştur. Soylu bir aileden olan Yargıç Konstant'ın oğludur. Çok iyi bir şekilde Yunanca bilmesi sebebiyle bir çok dini Bizans eserini Süryaniceye çevirmiştir. Suriye'de Mar Toma manastırında rahiplik görevinde bulunmuş, Antakya Patriği sürgünde bulunduğu sırada ona vekalet etmiştir. M.S. 520 yılında Silvan, Eğil ve Samsat Episkoposları tarafından Diyarbakır Episkoposu olarak takdis edilmiştir. Kısa bir süre sonra Bizans İmparatoru tarafından Nabatilerin başkenti Petra'ya sürülmüş, daha sonra İmparatoriçe Theodora'nın gayretleriyle İskenderiye'ye nakledilmiştir. İskenderiye'de zamanın çoğunu ilimle geçiren Mara, zengin bir kütüphane oluşturmuştur. Sekiz yıl sürgünde yaşadıkdan sonra, 529 yılında İskenderiye'de ölmüştür. Kemikleri kız kardeşi ve talebeleri tarafından Diyarbakır'a getirilerek, kendisinin inşa ettiği Mar Şilo Kilisesi'ne konmuştur. Süryanice ve Grekçe birçok eserinin olduğu ifade edilir¹²⁰.

¹¹⁸ Nusret Aydın, *Eğil Hükümdarları Tarihi*, İstanbul 2003, s. 29-30, Gorgis David Malik, *Süryanilerin Tarihi*, (Çev. Vedii İlmen), İstanbul 2012, s. 207.

¹¹⁹ Yusuf Kenan Haspolat, *Eğil ve Turizm*, İstanbul 2013, s. 104.

¹²⁰ Barsavm. *Saçılmış İnciler*, s. 255.

1.5.5.18.Farkınlı Marutha

Dini ilimler ve siyaset alanında tanınmış olan Mar Marutha, Diyarbakır'ın Farkın (Silvan) İlçesinde doğup büyümüş olan IV. ve V. asrın en tanınmış Süryani büyüklerinden biridir. Eserlerini Süryanice ve Yunanca yazmıştır. İlim ve kemali ile kendini Bizans idarecilerine sevdirmesi sebebiyle, İmparator Arkadyus ve genç Teodosyus tarafından 399, 403 ve 408 yıllarında Sasani İran Şahı I. Yezdgerd'e elçi olarak gönderilmiştir. Mar Marutha, eski İran Şahı II. Şapur'un askerlerinin öldürmüş olduğu Hıristiyan askerlerinden " Kırklar" adlı şehitlerin kemiklerini 410 yılında Farkın'a (Silvan) getirip defnettiği söylenir. Bu yüzden, şehre Bizanslıların " Martiropolis" (Şehitler Şehri) ismini verdiği ifade edilir. 421 yıllarında ölen Farkınlı Marutha, Yunanca olan bazı Bizans kanunlarını Süryaniceye çevirmiş, Kiliseye ve talebelere dair Süryanice eserler ve neşideler yazmıştır¹²¹.

1.5.5.19. Mar Dada

Diyarbakır'ın Sumaki köyünde doğmuştur. Devrinin iyi yetişmiş din bilginlerinden biridir. Ayrıca, rahip olmasının yanı sıra edebiyatçı ve şairdir. Diyarbakır ve çevresinde Romalılarla Sasaniler arasında meydana gelen savaşlar sebebiyle yağma ve soygun olayları meydana gelmiştir. Bundan dolayı şehrin ileri gelenleri onu bir heyetle Bizans İmparatoru II. Theodosiyos'a elçi olarak gönderdiler. İmparator kendisine teveccüh ve iltifat etmiş, istekleri yerine getirilmiş ve memleketine geri gönderilmiştir. Bir çok şiirinin yanı sıra; Azizler ve farklı konularda dini eserler yazmıştır¹²².

1.6.Diyarbakır Süryanilerinde Dini Hayat

1.6.1.Doğum

Süryani cemaatinde çocuğa büyük önem verilmektedir. Bu yüzden doğum, aile içinde ve akrabalar arasında büyük bir sevince yol açmaktadır. Doğum beklentisi ailede bir hareketliliğe neden olur. Günümüzde imkanların elverişli olmasından dolayı doğum olayı daha çok hastanelerde gerçekleştirilmektedir. Yeterli imkanın olmadığı geçmiş yıllarda ise hem şehirde yaşayıp maddi durumu iyi olmayanlar hem de köyde yaşayan insanlar doğumlarını daha çok evde yaparlardı. Doğum işini tecrübeli yaşlı kadınlar

¹²¹ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, s. 1-2.

¹²² Günel, *a.g.e.*, s. 159.

yaparlar. Doğum esnasında erkeklerin evde olmamasına dikkat edilir. Doğumdan sonra eş (bebeğin anne karnında iken içinde bulunduğu koruyucu zar), hemen toprağa gömülür. Süryaniler içinde erkek çocuk sahibi olmak bir övünç kaynağı olarak görülür. Bu sebepten eğer doğum başarılı geçmiş ve bir erkek çocuk dünyaya gelmişse, ailedeki sevinç daha büyük olur. Doğumu gerçekleştiren yaşlı ebe kadına hediyeler verilir. Yeni doğan bebeğin başucuna İncil, yastığının altına makas veya çengelli iğne gibi metal nesnelere bırakılır¹²³.

Süryani inancına göre yeni doğan bir çocuk asli günahla birlikte doğduğundan vaftizin yapılacağı yedinci günün sonuna kadar ona herhangi bir sevgi gösterisinde bulunulmaz. Vaftiz zamanı geldiğinde ilk önce isim koyma duası yapılır. Vaftiz genellikle kutsal olarak kabul edilen yerlerde (manastır, kilise) gerçekleştirilir. Vaftiz töreni bittikten sonra, asli günahlarından temizlenen çocuk için, sevgi gösterilerinde bulunulur¹²⁴. Doğumdan yaklaşık on ya da on beş gün sonra Papaz doğum yapılan eve gider ve doğum yapan kadın ile çocuğa dualar okur¹²⁵.

1.6.2.Vaftiz

Sözlükte “suya daldırma, yıkama” anlamında Grekçe “bapt” kökünden gelip, Hıristiyanlık’ta cemaate katılımın göstergesi olarak kişinin suya daldırılması ya da üzerine su dökülmesi şeklinde icra edilen dini merasimdir¹²⁶. Vaftiz, Hıristiyan olmanın ilk şartıdır. Çünkü Rab Mesih vaftizle ilgili şöyle der: “Bir kimse sudan ve Ruh’tan doğmadıkça Tanrı’nın egemenliğine giremez¹²⁷.”

Süryani inancında vaftiz son derece önemlidir. Kişinin suya batırılışıyla baba, oğul ve kutsal ruh adıyla (ruhsal yönden) ikinci kez doğmasını sağlayan kutsal bir sırdır. Vaftiz sayesinde inanan kişi kutsallık lütfunu elde ettiği gibi, Baba Tanrı’ya oğul, İsa Mesih’e kardeş ve göksel melekutunda varisi olur. Her Hıristiyan birey vaftiz olduğu gibi Süryaniler içinde vaftiz önemlidir. Vaftizin küçük yaşta olması en geçerli olanıdır¹²⁸. Süryani geleneğinde yeni doğan bir bebek en geç bir hafta içerisinde vaftiz edilmelidir¹²⁹. Süryani inancında vaftiz manevi bir olay, sünnet ise sıhhi bir olay olarak

¹²³ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 225.

¹²⁴ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 226.

¹²⁵ Yusuf Akbulut, Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Papazı, 12 Şubat 2014 Tarihli görüşme

¹²⁶ Salime Leyla Gürkan, “Vaftiz”, *TDVİA*, C. 42, s. 424.

¹²⁷ Yuhanna 3:5,

¹²⁸ İris, a.g.e., s. 67.

¹²⁹ Kadir Albayrak, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2010, s. 148.

görülür. Tanrı'nın insanda herhangi bir fazlalık veya eksiklik yaratmadığını ileri sürüp sünnet olmayı kabul etmezler¹³⁰.

Vaftiz olacak kişinin adı, soyadı, kaydı önceden kiliseye bildirilir. Vaftiz günü verilen saatte aile bireyleri, dost ve akrabalar vaftize katılırlar. Vaftiz olan kişi kutsal suyla yıkanır. Yıkandıktan üç gün sonra yeniden evde banyosu yapılır. Evdeki yıkanmaya da akrabalar davet edilebilir. Evdeki yıkama yapılmıncaya kadar geçen sürede vaftiz olan kişi öpülmez. Vaftize katılanlar vaftiz olan kişiye çeşitli hediyeler sunarlar. Bu daha çok haç şeklindeki bir kolye olur¹³¹. Vaftiz olan çocuğa, onun korumasında olması amacıyla bir azizin adı verilir. Vaftiz edilen çocuk erkek ise, kilisenin mihrabına getirilerek Tanrı'ya adanır; Ancak vaftiz edilen kız çocuğu ise, mihrabın içine alınmaz. Kirvenin kucığındaki çocuk, mihrabın etrafında üç kez dolaştırılır, her defasında kirve incili öper. Bu esnada kaşık ile komünyon tepsinine ve şarap kasesine dokunularak kaşık, vaftiz edilen çocuğun ağzına dokundurulur. Kilisenin yedi (sır) sakramentinden biri olan vaftiz, yaşam boyunca bir kez uygulanabilen bir sakramenttir. Vaftiz, ancak kilisede ve papaz tarafından icra edilebilir. Vaftizin şartlarından birisi de karibo (kirve) bulundurma zorunluluğudur. Çünkü küçük yaşta ve konuşamayacak durumda olan çocuğun yerine dua ve yeminleri ifade edecek, vaftiz sırasında çocuğu tutacak ve papaza yardımcı olacak kişi kirvedir. Kız çocukları için kadın, erkek çocukları için erkek kişi kirvelik yapar¹³².

Süryani inancında kirvelik, kan bağına bağlı, akrabalıktan da öte, oldukça derin anlamı olan bir yakınlığı ifade eder. Vaftizle başlayan bu yakınlık, hayatın tüm önemli devrelerinde devam eden kutsal bir yakınlıktır. Kirve olan ailelerin çocukları arasında evlilik kesinlikle yasaktır. Bir kişi, bir ailenin birden çok çocuğuna kirve olabilir. Zorunlu haller dışında ana babanın kendi çocuklarına kirvelik yapması yasaklanmıştır¹³³.

Diyarbakır yöresinde geleneksel olarak uygulanmakta olan kirvelik ile Süryani cemaatindeki kirvelik müessesesi tamamen farklı anlam ve uygulamaları ifade eder. Müslümanlar arasında uygulanan kirveliliğin, dini hiçbir temeli bulunmamaktadır. Kültürel etkileşim sonucunda Müslümanlar arasındaki kirvelik anlayışı, kirve kızıyla evlenmemek gibi Süryaniler arasındaki anlayışa yakın bir anlama bürünmüştür.

¹³⁰ Abdurrahman Küçük-Günay Tümer-Mehmet Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 2011, s. 400.

¹³¹ Saliba Aciş, 9 Şubat 2014 Tarihli görüşme.

¹³² Saliba Aciş, 9 Şubat 2014 Tarihli görüşme.

¹³³ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 229.

Diyarbakır'daki Süryaniler, komşuluk ilişkisi içinde buldukları Müslümanlarla özellikle kirvelik ilişkisi kurmuşlardır. Bu başka bir bölgede pek görülmeyen bir uygulamadır¹³⁴. Bu kirvelik, Süryanilerin Müslüman'ın çocuğuna kirve olması şeklinde gerçekleşir. Müslüman'ın, bir Süryani'nin kirvesi (vaftiz babası) olması uygulaması hiç yoktur. Süryaniler ile Müslümanlar arasında kurulan kirvelik ilişkisi sayesinde, muhtemelen bu iki din mensupları arasında meydana gelebilecek kız isteme girişimlerine engel olunmuş olmaktadır¹³⁵.

1.6.3. Namaz (Dua)

Süryani Kadim Ortodoks Cemaatinin en önemli ibadetlerinden biri namazdır. Süryaniler namazı, inanan bir insanın Tanrı'ya taparken; O'na şükranlarını bildirmesi, ondan nimet ve rahmetini dilemesi şeklinde yorumlarlar¹³⁶.

Süryanilerin ibadet uygulamalarının batılı Hıristiyan kiliselerinde uygulanan ritüellerden farklı bir orijinalliği bulunmaktadır. Süryaniler diğer Hıristiyan kiliselerinden farklı olarak ayinlerinde secdeli namaza yer verirler. İbadet esnasında kible olarak doğuya yönelirler. Namaz, dua ve secde olmak üzere iki bölümden oluşur. Namaza başlamadan önce saygılı bir biçimde kiliseye girilir ve haç çıkarılır¹³⁷. Namaza başladıkları zaman kilise mihrabının sağında ve solunda kollarını bağlayıp ayakta dururlar. Sırası geldikçe tek sıra halinde secde uygulaması yapılır¹³⁸. Secdenin yapılışı esnasında, erkekler ön safta yer alırken, rahibeler ve bayanlar arka saflarda durarak secdeleri aynen uygularlar. Namaz esnasında erkeklerin başı açık, kadınların ise örtülü olması gerekmektedir¹³⁹. Secdeli namaz pazar ve bayram günleri hariç, diğer bütün günlerde yapılır. Pazar ve bayramlarda büyük ayinler icra edilir. Ayinleri rütbeli tayin edilmiş papazlar icra ederler. Süryanilerde yedi vakit dua esastır. Bunlardan dördünü, sabah, öğle, akşam ve gece yarısı dualarını ruhban sınıfı yerine getirmekle sorumlu iken, diğer duaları ise laikler yerine getirmekle sorumludurlar. Sabah, öğle ve akşam duaları kilisede topluca icra edilirken, diğer dualar her yerde ifa edilebilir¹⁴⁰. Vakitlere göre dualar değişmekle birlikte, duaların gerçekleştirilmesi aynıdır¹⁴¹.

¹³⁴ Saliba Acış, 9 Şubat 2014 Tarihli görüşme.

¹³⁵ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 229.

¹³⁶ Küçük, *a.g.t.*, s. 24.

¹³⁷ Albayrak, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 148.

¹³⁸ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 111.

¹³⁹ Albayrak, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 148-149.

¹⁴⁰ Günel, *a.g.e.*, s. 312.

¹⁴¹ Küçük, *a.g.t.*, s. 25.

Süryanilerde dua ve namaz kavramları iç içe girmiş durumdadır. İbadet vakti belirtilirken bile, bu ibadet namaz olarak adlandırılmaz. Söylenilmek veya yapılmak istenen eylemli dua duadır. Dua vakitleri altı bölüme ayrılır. Kilise babaları tarafından bu vakitlere bir bölüm daha eklenerek yedi vakte çıkarılmıştır. Bu vakitler; akşam, yatsı, gece yarısı, sabah, saat 9, saat 12 ve ikindi duası şeklinde sıralandırırlar. Kilise kurallarına göre, Süryanilerde gün, akşamdan başladığı için akşam duası başlangıçtır. Ruhban sınıfına mensup olanlar belirtilen bu yedi dua vaktine katılmak zorundadırlar. Ruhban olmayanlar ise, sabah, öğlen 12 ve akşam dualarını yerine getirmekle sorumludur. Günümüzde Süryani din adamları bu dua bölümlerini sabah ve akşam duaları olmak üzere ikiye indirmiştir¹⁴².

1.7.Oruç

Oruç ve Perhiz, Süryani Ortodoks inanç sisteminde önemli bir yer tutar. Yıl boyunca yerine getirilen oruç ve perhiz uygulamasını beş grupta inceleyebiliriz:

1.7.1.Büyük Oruç

Dönüşümlü olarak bazen şubat, bazen mart, bazen de nisan aylarında tutulur. Büyük oruç kırk gündür. Elem haftasının yedi günü eklenir, toplamda 48 gün olur. 48 gün boyunca hayvansal gıdalar yenilmez. Özel durumlar hariç herkes oruç tutar¹⁴³. Hafif yemek yemeye cumartesi Pazar bile dikkat edilir. Bu sıkı oruç öğleye kadar sürer. Herhangi bir şey yemek hatta sigara içmek bile yasaktır¹⁴⁴.

1.7.2.Noel Orucu

Aralık ayının on beşinden yirmi beşine kadar on gün sürer. Bu süre zarfında, hayvansal gıdalardan uzak durulur. Gece yarısı başlayan bu oruç, ertesi gün öğle vaktinde perhize dönüşür¹⁴⁵.

¹⁴² Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 112-113.

¹⁴³ İris, *a.g.e.*, s. 66.; Günel, *a.g.e.*, s. 312.

¹⁴⁴ Albayrak, *Keldaniler ve Nasturiler*, s. 174.

¹⁴⁵ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 123.; Günel, *a.g.e.*, s. 313.

1.7.3.Ninova Orucu

Şubat ayında büyük oruçtan önce tutulan ve üç gün boyunca devam eden perhizli bir oruçtur. Büyük oruç gibi perhiz biçiminde öğleye kadar sürer¹⁴⁶.

1.7.4.Havariler Orucu

Haziran ayının başlangıç günlerine rastlayan ve üç gün süren perhiz uygulaması şeklindeki oruçtur¹⁴⁷. 26 Haziran'da başlayıp 29 Haziran'da biter¹⁴⁸.

1.7.5.Meryem Ana Orucu

Ağustos ayının onuncu gününden on beşinci gününe kadar beş gün süren perhizdir¹⁴⁹. Bu oruçlardan Büyük oruç ve Ninova orucu hem perhiz hem de oruç olarak tutulur, diğerleri ise sadece perhizdir¹⁵⁰. Haftalık olarak tutulan oruçlar ise Çarşamba ve Cuma günleri tutulur¹⁵¹.

1.8.Bayramlar

Süryanilerde bayram anlayışı kutsallıkla iç içe geçmiştir. Bayram öncesi tutulan perhiz ve oruçların bitmesiyle başlayan bayramlar, toplumda birlik ve beraberliğin oluşmasında önemli bir yer tutar. Oruç ve bayramlar, kilise ve din adamlarınca olgunlaştırılıp toplumun tüm kesiminin katılması sağlanarak toplumda istenilen birlik ve beraberlik sağlanmış olur¹⁵².

Süryani bayramları Rabbani bayramlar ve Rabbani olmayan bayramlar olmak üzere ikiye ayrılır. Rabbani bayramlar, İsa Mesih'in doğumundan, haça gerilişine ve göklere yükselişine kadar olan olaylar ile İsa Mesih'in annesi Meryem ve Kutsal Ruh ile ilgili olan olayları kapsar. Rabbani olmayan bayramlar ise kilise tarihinde önemli kabul edilen şahıslar ve olayları anma şeklinde değerlendirilebilir. Rabbani bayramlarda kişinin günlük işlerini terk etmesi ve kilisede düzenlenen ayine katılması gerekir. Rabbani olmayan bayramlarda ise kişinin ayine katılması zorunlu iken dünyevi işlerle meşgul olmasında herhangi bir sakınca görülmemektedir. Miladi takvime göre bu

¹⁴⁶ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s.123.; Günel, *a.g.e.*, s.313

¹⁴⁷ Günel, *a.g.e.*, s.313.

¹⁴⁸ Nihat Durak, *Süryani Ortodoks Kilisesinde İbadet*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s.77.

¹⁴⁹ Günel, *a.g.e.*, s.313.

¹⁵⁰ Günel, *a.g.e.*, s.313.

¹⁵¹ Durak, *a.g.t.*, s.77.

¹⁵² Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s.230.

bayramların bazılarının tarihi sabit bazılarının ki değişkindir. Paskalya Bayramı (Nisan-Mayıs aylarında), Kıyam Bayramı (Mart-Nisan-Mayıs aylarında), İsa'nın Göklere Yükseliş Bayramı (Mayıs ayında), Pantikost Bayramı (Kutsal Ruhun gelişi) (Mayıs-Haziran aylarında) tarihi değişen bayramlardır. Noel Bayramı (25 Aralık) ve Haçın Bulunuş Bayramı (14 Eylül) tarihi sabit olan bayramlardır¹⁵³.

Bayramlar Süryaniler için özel olduğundan bu günlerde başka işlerle uğraşmayıp birbirlerini ziyaret ederler ve birbirlerinin bayramlarını kutlarlar. Oruç ibadetleri bittiği için bu günde en güzel yemeklerini yerler, en güzel ve yeni elbiselerini giyerler. Süryanilerin bu bayram kutlamalarına çevredeki Müslüman halk da katılır¹⁵⁴. Süryaniler tarafından kutlanmakta olan bayramlar şunlardır¹⁵⁵:

Rabbani bayramlar şu şekildedir;

1. Yeni Yıl ve Mesih'in Sünneti	1 Ocak
2. Vaftiz Bayramı	6 Ocak
3. Meryem Ana Ekinler Bayramı	15 Ocak
4. Meryem Ana Müjde Bayramı	25 Mart
5. Paskalya (Diriliş) Bayramı	15 Nisan
6. Mesih'in Göğe Yükseliş Bayramı	24 Mayıs
7. Pentikost (Kutsal Ruhun Gelişi)	23 Haziran
8. Tecelli Bayramı	6 Ağustos
9. Noel (Doğuş) Bayramı	25 Aralık
10. Meryem Ana intikali Bayramı	15 Ağustos
11. Meryem Ana Doğuş Bayramı	8 Eylül

Rabbani olmayan bayramlar (Azizleri Anma Günleri) ise şu şekildedir;

1. Vaftizci Yuhanna'nın Şehit Edilmesi	7 Ocak
2. Mar Stefanos	8 Ocak
3. Kartminli Mar Şemun	19 Ocak
4. Mar Barsavmo	3 Şubat
5. Patrik Mar Severius	8 Şubat
6. Patrik III. İlyas	13 Şubat
7. Aziz Mar Efreem	3 Mart

¹⁵³ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s.230-231.

¹⁵⁴ Koluman, *a.g.e.*, s.117.

8. Sebastiyân'ın Kırk Şehidi	9 Mart
9. Mar Evgin	20 Nisan
10. Mar Gevergis	23 Nisan
11. Nusaybinli Mar Yakup	11 Mayıs
12. Mar İzozel	12 Mayıs
13. Mar Samuel	15 Mayıs
14. Mar Şemun Dzeyte	1 Haziran
15. Elçi Mar Petrus ve Mar Pavlus	29 Haziran
16. Elçi Mar Tuma	3 Temmuz
17. Mar Kiryokos ve Annesi Yuliti	15 Temmuz
18. Mar Yakup Burud'ano	31 Temmuz
19. Mar Smuni ve Yedi Oğlu	1 Ağustos
20. Mar Gabriel'in Elinin Kesilişi	31 Ağustos
21. Mar Melke	1 Eylül
22. Mar Abay	1 Ekim
23. Mar Serkis ve Mar Bakos	7 Ekim
24. Suruçlu Mar Yakup	29 Kasım
25. Mart Barbara ve Mart Yulyana	4 Aralık
26. Mar Behnam ve Kardeşi Sara	10 Aralık
27. Mar Gabriel	23 Aralık ¹⁵⁵

Süryani inancına göre, günahkar insanların günahlarının affedilmesi ve ihtiyaç sahibi insanlar için şefaet etme yetkisi İsa Mesih, Kutsal Ruh ve Azizlere verilmiştir. Süryaniler azizleri anmak için, akşam namazından sonra dua ederler. Takip eden sabah namazında ise, azizler için ayin düzenlerler. Süryaniler azizleri sadece manevi açıdan şefaet edecek kişiler olarak görmezler. Bunun yanında, dünyevi isteklerinin yerine gelmesi, maddi rahatsızlıkların giderilmesi konusunda müracaat edilecek kişiler olarak da görürler. Yöremizde yaygın olan türbe ve yatır ziyaretleri Süryaniler arasında da önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin; Mardin ili Midyat ilçesi Kılıt Köyü yakınlarında bulunan Aziz Theodotus Manastırı, migren hastalarının ziyaret ettikleri bir mekandır.

¹⁵⁵ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s.231-232.; İris, a.g.e., s.175-184.

Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi ise doğum yapmış, ancak yeterli sütü olmayan annelerin, şifa aradığı bir mekan olduğu kabul edilir¹⁵⁶.

Diyarbakır’da yaşayan Süryaniler de bayram öncesi bayram yemekleri, ev temizliği ve bayramın simgesi olan kırmızıya boyanmış yumurtalar yapılır. Misafirlere ikram edilmek üzere bayramın önemli tatlılarından olan sütlaç hazırlanır ve çeşit çeşit börek ve çörekler yapılır¹⁵⁷. Bayram günü kiliseye gidilir, ayin yapılır, ayinden sonra bütün bir cemaat birbirinin bayramını kutlar, hep birlikte kilise bahçesinde çaylar içilir, tatlılar ve çörekler yenilir. Bayram boyunca ev ziyaretleri yapılır. Bayramın ikinci günü papaz ile birlikte mezarlıklar ziyaret edilip, ayin yapılır ve aynı şekilde ayinden sonra cemaate çörek, börek, pasta gibi İkramlarda bulunulur¹⁵⁸.

1.9.Ölüm ve Defin

Süryani inancında inanan bir insanın ölümü, vücuttaki bütün hücrelerin yok olması, can ve ruhun bedenden ayrılması, dünyevi ızdırabın bitişi, ebedi huzur ve sonsuz hayatın başlangıcı olarak kabul edilirken, inançsız bir insanın ölümü ise, Tanrıdan uzak kalma ve ebedi cezalandırılmanın başlangıcı olarak kabul edilir. İnançlı insanların cennete, inançsızların ise cehenneme gideceğine inanılır¹⁵⁹.

Süryaniler, ölüm döşeginde olan bir kişiye şifa bulup sağlığına kavuşabilmesi için “hasta yağı” sürerler. Saf zeytinyağından oluşan ve kutsanmış olan bu yağ hastanın alınına, göğsüne, ellerine ve dizlerine sürülür. Bu yağın hastaya sürülmesiyle hastanın küçük günahlarından kurtulacağına ve huzura ulaşacağına inanılır.¹⁶⁰ Hasta yağının sürülmesi için hastanın bilincinin açık olması, tövbe ve itirafta bulunabilmesi gerekir. Kişi vefat ettiği zaman önce akrabaları tarafından çevreye haber verilir. Ölünün bulunduğu eve, yere görevli bir papaz çağrılır. Papaz ölünün bulunduğu eve, yere ölü sahipleriyle beraber girer ve orada ölümlere özgü bir dua okur¹⁶¹.

Vefat eden kişi önce yıkanır, daha sonra kefenlenir. Kefen tek parçadan oluşur. Cenaze dualar eşliğinde kiliseye getirilir ve orada merasim düzenlenir. Bu merasimden sonra özel bir dua ayini yapılır. Vefat eden kişinin geçmişinden, dini yaşantısından ve kişiliğinden bahsedilir.

¹⁵⁶ Şimşek, *Süryaliler ve Diyarbakır*, s. 231-232.

¹⁵⁷ Şimşek, *Süryaliler ve Diyarbakır*, s. 232-233.

¹⁵⁸ Siteyfi Melisa Acı, 09 Şubat 2014 Tarihli görüşme.

¹⁵⁹ Hülya Karadayı, 09 Şubat 2014 Tarihli görüşme.

¹⁶⁰ Küçük, *a.g.t.*, s. 39.

¹⁶¹ İris, *a.g.e.*, s. 214.

Zikredilen törende kişinin ailesi, yakın akrabaları ve cemaat mensupları bulunur. Kilisedeki ayinden sonra defin için cemaat papazlarla birlikte mezara gider. Mezar, cesedin ayakları doğu yönünde olacak şekilde hazırlanır. Ceset tabut içinde mezara defnedilir¹⁶². Papaz bir avuç toprak alıp “ Topraktansın ve tekrar toprağa döneceksin. Tekrar kıyamette yeni beden alıncaya kadar işte Ya Rab senin isteğin tamam oldu,” deyip toprağı cenazenin üzerine bir haç şeklinde serper. Daha sonra mezarı, orada bulunan insanlar tarafından toprakla doldurulur. Bu esnada papazlar ilahi söylerler¹⁶³. Mezar kapatıldıktan sonra, mezar yeri toprakla hafifçe yükseltilerek etrafına küçük taşlar dizilir. Cenazeye katılanlar mezarlıktan ayrılacağı sırada, din adamı başta olmak üzere, cenaze sahipleri yan yana dizilerek taziyeleri kabul ederler¹⁶⁴.

1.9.1.Ölüm Öncesi İle İlgili İnanışlar

Süryaniler, birtakım olayları ölüm öncesi belirti olarak kabul ederler. Köpek veya kurt benzeri hayvanların gece vakti uzun uzun havlamaları veya ulumaları, baykuş sesi, çocukların ev içinde aşırı yaramazlık yapmaları, evdeki aynanın kırılması, kırık ayna parçasının evde bulunması, cam türünden gereçlerin yere düştüğü halde kırılmamasının ölüme işaret ettiğine inanılır. Yine yıldız kayması, güneş tutulması gibi doğa olaylarının da toplumca sevilen birisinin öleceğine yorulur¹⁶⁵.

Bir kişinin rüyada dış çektirdiğini görmesi, oturduğu evin yıkıldığını görmek, ölmüş bir yakının görülmesi veya ölen yakının kendisinden bir şeyler istemesi, seslenmesi veya konuşması, kömür veya kavrulmuş kahve görülmesi de ölüme işaret olarak kabul edilir. Öleceği tahmin edilen kişinin, ölmeden önce rahatlaması veya ani bir sağlık belirtisinin ortaya çıkması, o şahsın öleceğine, ev yakınında bulunan bir bitkinin olağanüstü büyümesi de, evden birisinin öleceğine yorulur¹⁶⁶.

1.9.2.Ölüm Sonrası İle İlgili İnanışlar

Ölüm meydana geldiği zaman ilk olarak ölenin yakınlarına ve din adamına haber verilir. Cesedin yanındaki kişi, ölenin kollarını çapraz olarak göğüs üzerinde kavuşturur. Gözleri açık ise yumulur, çenesi kapatılır. Ölenin yüzü doğuya çevrilir, başucuna İncil konur, mum yakılır ve cesedin üzerine makas türü bir nesne bırakılır. Ölüm haberini

¹⁶² Durak, *a.g.t.*, s. 184.

¹⁶³ İris, *a.g.e.*, s. 214-215.

¹⁶⁴ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 249.

¹⁶⁵ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 249.

¹⁶⁶ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 249.

alan kilise görevlileri kilise çanını üç kez kısa aralıklarla çalarlar. Papaz veya rahip geldiğinde ilk olarak dua okur ve tütsü yakar. Ölünün yakınları kilise ve evde toplanmaya başlar. Ölen kişinin uzakta bulunan yakınları için cenaze en fazla bir gece bekletilir. Cenaze evden çıkarıldıktan sonra, ölenin üzerinde yattığı yatak toplanır ve yerine avuç içine sığan büyüklükte bir taş bırakılır¹⁶⁷. Ölen kişinin eşyalarından bir veya iki parça hatıra olarak saklanır, geri kalanlar ise fakir insanlara dağıtılır. Ölen kişinin elbiselerinin evde kalmasının uğursuzluk getireceğine inanılır¹⁶⁸. Maddi durumu kötü olanlar, ölen kişinin yatağını yıkarlar ve kullanmaya devam ederler. Cenazeyi diyakozlar veya tecrübeli yaşlı kimseler yıkar. Cenaze bayan ise saçları “ölü örgüsü” denilen şekilde iki veya tek parça şeklinde örülerek, saçları desenli bir başörtüsü ile örtülür¹⁶⁹.

Süryaniler ruhban olmayan ölülerini yıkadıktan sonra, beyaz renk bez ile kefenlerler. Kefenleme işini, cenazeyi yıkayan kişiler yapar. Cenaze yıkandıktan sonra, artan su dökülür. Yıkama işi bittikten sonra, ceset tabuta konmadan önce iç çamaşırları ve temiz elbiseleri giydirilir ve ayaklarına çorap geçirilir. Ayak başparmakları ip ile birbirine bağlanır. Ölenin evlilik çağında ya da nişanlı olması durumunda, cesede gelinlik veya damatlık elbise giydirilir. Süryanilerde sağlığında kefen hazırlama uygulamasına rastlanmaz. İnanışa göre, sağlığında kefen hazırlayanın kefeni kendisine değil de ya ailesinden birine ya da akrabalarına nasip olur. Cenazenin yüzü açık bir biçimde, omuzlarda kiliseye getirilir. Burada yapılan ayinin ardından mezarlığa doğru yol alınır. Cenaze genç bir bayana ait ise tabutun üzerine duvak serildiği gibi, pembe, mavi ya da siyah renk kumaş örtüler serilir. Cenazenin kiliseden çıkarılması esnasında, ölenler genç ise zılgıtlar çekilir ve tek vuruşluk çan çalınır. Başlarında din adamlarıyla beraber cenaze, dörderli gruplar halinde omuzlarda ya kilise çıkışındaki ya da sokak başındaki cenaze aracına kadar taşınır. Bu taşıma işine kadınlar iştirak etmezler¹⁷⁰.

Cenaze gömüldükten sonra cenaze yakınları taziyeleri kabul ederler. Bu esnada cenazeye katılanlara ekmek-helva veya bisküvi-lokum ikram edilir. Süryani geleneğinde, ölünün ardından üçüncü, on beşinci, kırkinci ve yıldönümlerinde yemek dağıtılır¹⁷¹. Eskiden cenaze gömüldükten sonra taziye sahipleri taziye için hayvan keserlerdi, günümüzde herkesin buna gücü yetmediği için din adamları tarafından bu

¹⁶⁷ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 249-250.

¹⁶⁸ Hülya Karadayı, 09 Şubat 2014 Tarihli Görüşme.

¹⁶⁹ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 250-252.

¹⁷⁰ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 251-253.

¹⁷¹ Yusuf Akbulut, 09 Şubat 2014 Tarihli görüşme.

uygulama kaldırılmıştır¹⁷². Mezarlık ziyaretleri, cumartesi günü akşam vaktinde, bayram günlerinde, paskalya bayramının ikinci gününde yapılmaktadır. Süryanilerde yas, üç ile yedi gün arasında, cenaze sahiplerinin evinde ya da kiliseye ait sosyal amaçlı salonlarda, din adamlarının refakatinde yapılır. Yas süresince tüm eğlenceler terk edilir, yas yerinde siyah veya lacivert kıyafet giyilir, yas sahipleri zorunlu olmadıkça dışarı çıkmazlar, bayram hazırlıkları yapılmaz; bunları kirve veya yakın akrabalar yerine getirir. Yas evinin temizliğini üç gün boyunca aynı kişi yerine getirir. Erkekler yas süresince tıraş olmaz, evde çamaşır yıkanmaz ve banyo yapılmaz. Yas sahibi olan ailenin bayanları, başörtülerini ters çevirip takarlar. Taziye sunmak için gelenlere acı kahve ikram edilir¹⁷³.

1.9.3.Din adamlarının Defni

Süryanilerde din adamlarıyla laiklerin cenaze merasimi aynı değildir. Din adamlarının cenaze törenleri daha görkemli olmasının yanında daha özel şekilde hazırlanan bir dini törenle defnedilirler. Yıkanan ve takdis dilen cesedin, hayatta iken bulunduğu ruhban sınıfına ait kıyafetleri üzerine giydirilir. Cenaze kürsüde oturtulmuş biçimde omuzlara alınır ve kilisenin dört tarafına değdirilir. Bu ritüel, ölen kişinin kiliseye veda etmesi anlamına gelir. Cenaze ahşap ve arkadan destekli sandalye üzerine oturtulmuş vaziyette manastır veya kiliselerin duvar, yer veya özel mekanlarına gömülür. Belli bir zaman sonra ihtiyaç halinde kemikleri mezardan alınarak kilise veya manastırda özel bir yere konulur. Rahip ve Şammas sınıfında olan din adamları normal bir şekilde tabutla birlikte toprağa verilir. Yönetici olarak görev almayan rahipler (nikah kıyma, ayin yönetme yetkisi olmayan din adamları) manastırların özel yerlerinde bulunan mahzenlere bırakılır ve üzerlerine toprak örtülmez¹⁷⁴.

1.9.4.Mezarlıklar

Süryani mezarlıkları genelde şehir dışında inşa edilmiş olan manastır veya kiliselerin bahçelerinde bulunmaktadır. Bazen bu alanların dışında da mezarlıklar bulunabilir. Özellikle din adamları bu mabetlerin yakınlarında gömülürler. Mezarlık ölçüsü, bir boy bir kol olarak ifade edilir. Mezarlığın baş ve ayakucuna taş dikilir, belli bir zaman sonra üzerine mezar kaidesi yerleştirilir. Çocuk mezarlıkları için, mezarlık

¹⁷² Saliba Aciş, 09 Şubat 2014 Tarihli görüşme.

¹⁷³ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 255-256.; İris, *a.g.e.*, s. 215.

¹⁷⁴ İris, *a.g.e.*, s. 216.; Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 259.

alanının daha çok doğu yönünde bir yer ayrılır. Bu mezarlıklar odacık şeklinde hazırlanır ve sadece kapısı vardır. Çocuk cesetleri, taban, tavan ve dört duvarı olan bu mezar odalara bırakılarak üzerlerine toprak atılmamaktadır. Tarihi mezarlıklarda dikkati çeken en önemli özellik, mezar taşı ve mezar kaidelerinin abartısız büyüklükte ve yere paralel bir yükseklikte olmasıdır. Bu mezar taşları çok güzel bir taş işçiliğine sahiptirler. Mezarın üzerine ölenin adı soyadı, doğum ve ölüm tarihleri ile İncil'den cümleler yazılır¹⁷⁵.

Diyarbakır'da Süryanilere ait Urfa kapı civarında bir mezarlık bulunmaktadır. Bu mezarlık günümüzde Süryani, Ermeni ve Keldani cemaati tarafından ortak olarak kullanılmaktadır. Diyarbakır'daki Süryani ve Müslüman cemaate ait mezarlıklarda ortak motiflere rastlamak mümkündür. Mezarlıklardaki en önemli ortak özellik, mezar lahitlerinin orta kısmında yer alan oyuklardır. Süryani ve Müslüman cemaatin bu uygulamasındaki anlayış ortaktır. Bu oyukların içine su ve buğday konulmakta, kuşlar ve diğer canlılar bunlardan yararlandığı için, ölen kişinin günahlarının silinmesine vesile olacağına inanılmaktadır. Mezar ziyaretlerinde de ortak noktalar görülür. Süryaniler, doğuş bayramını takip eden pazartesi günü mezarlıkları ziyaret ederler. Bu ziyaretlerde genelde koyu elbiseler giyer, mezarlığın etrafını temizler, mezarlığı sular ve tütsü yakarak mezarın etrafında dönerek dua ederler¹⁷⁶. Mezarlıkta bulunan insanlara şeker, çörek, lokum gibi yiyecekler dağıtırlar¹⁷⁷.

1.10.Tövbe

Hıristiyan inancında tövbe, kişinin yapmış olduğu hatadan dolayı vicdanen yaşadığı bir acıdır ve bir bağışlama iradesini ihtiva eder. Kısaca tövbe bir kurtuluş olayıdır. Tövbe sakramentinde, bir tövbe eden, bir de tövbeyi idare edip kabul eden din adamı bulunmaktadır. Bu iki özelliğin birleşmesi, uzlaşma ve inayet halini sağlamaktadır. Bu şekilde Hıristiyanlar günahlarından pişman olduklarında, tövbe ederek Allah'ın kendilerini bağışlayacağına inanmaktadırlar¹⁷⁸. Süryani toplumunda dindar bir kişi her zaman iki hususa önem vermektedir ki bunlar kurban ve tövbedir. Bu iki sır yerine getirilmeden, dini hayattaki sorumlulukların yerine getirildiği düşünülemez. Süryani Ortodoks Kilisesine göre tövbe, aleni ve gizli olmak üzere iki

¹⁷⁵ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 253-254.

¹⁷⁶ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 262.

¹⁷⁷ Mariya Karadayı, 09 Şubat 2014 Tarihli Görüşme.

¹⁷⁸ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Ankara 2007, s. 75-76.

kısmı ayrılır. Gizli tövbe, tam ve özgür bir iradeyle, Tanrı'ya yönelmek, günahlardan utanmak ve yapılan günahlardan ötürü gerçek biçimde pişmanlık duymaktır. Aleni tövbe ise, tövbe ve itiraf sırrının kullanılış biçiminin tamamlayıcısıdır¹⁷⁹.

Herhangi bir günah işlemiş her Hıristiyan işlediği günah sebebiyle bağlı olduğu din adamına itiraf etmesi gerekir. İşlediği günaha göre kişiye maddi veya manevi ceza verilir. Bu cezayı belirleyen din adamıdır. Maddi ceza; fakirlere, kiliselere, hastanelere ve hayır yerlerine günahkar tarafından verilen maddi değeri olan cezadır. Manevi ceza ise namaz ve oruç ile yerine getirilir. Verilen cezalar yerine getirildikten sonra cezalı kişi din adamına gelip cezasını bitirdiğini söyler ve bu şekilde itiraf işini yapmış olur¹⁸⁰.

1.11.Diyarbakır Süryanilerinde Sosyal Hayat

1.11.1.Evlilik

Evlilik olayı, her toplumda olduğu gibi Süryani toplumunda da, önemli bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Evlilik yararlı nesiller yetiştirmek, ortak hayatı paylaşmak, bir aile kurmak için erkek ve kadın arasında kurulan dini ve hukuki bir olaydır¹⁸¹. Süryanilerde evlilik kurumu, İncil'deki şu cümlelerle kutsallık kazanmış olduğuna inanılmaktadır: “ Bu nedenle adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak. Şöyle ki, onlar artık iki değil, tek bedendir. O halde Tanrı'nın birleştirdiğini, insan ayırmasın.¹⁸²”, “ Benim adım uğruna evlerini, kardeşlerini, anne ya da babasını, çocuklarını ya da topraklarını bırakan herkes, bunların yüz katını elde edecek ve sonsuz yaşamı miras alacak¹⁸³.” Süryani kadim Ortodoks kilisesinde din adamlarının evlenmelerine belirli durumlarda izin verilmektedir. Papaz olmanın şartlarından biride evli olmaktır. Papazın eşi öldüğünde ikinci bir evlilik yapamaz. Bunun sebebi de papazın cemaatin manevi babası sayılmasından dolayıdır. Ruhban sınıfında olmayanlar ise (Diyakozlar), eşlerinin ölümü üzerine yeniden evlenebilirler¹⁸⁴. Ruban sınıfında yer alan rahipler, rahibeler, episkopos, metropolit, mafıryan ve patrikler kesinlikle evlenemezler¹⁸⁵.

¹⁷⁹ Durak, *a.g.t.*, s. 108.

¹⁸⁰ Günel, *a.g.e.*, s. 319.

¹⁸¹ İris, *a.g.e.*, s.203.

¹⁸² Matta 19:5-6.

¹⁸³ Matta 19:29.

¹⁸⁴ Günel, *a.g.e.*, s. 318.

¹⁸⁵ İris, *a.g.e.*, s. 203.

Diyarbakır'daki Süryanilere baktığımızda, evlenme yaşı daha önceki dönemlerde kızlarda 15, erkeklerde ise 18 iken, günümüzde bu yaş ortalamasının artmış olduğu; kız ve erkeklerde 18 yaşından küçüklerin evlenmelerine aileler tarafından izin verilmemektedir. Beşik kертmesi ve başlık parası gibi uygulamalara rastlanmamakta, erkeklerin askerliğini yapmış olması tercih edilmektedir. Evlilikler daha çok iki kişinin birbiriyle anlaşması şeklinde olup, görücü usulü evliliklere çok az rastlanmaktadır. Anlaşan gençlerden erkek tarafı kız tarafına durumu bildirir, kız tarafı kabul ederse damat tarafı papazla beraber kız evine giderler. Ailelerin anlaşmasından sonra papaz nişan yüzüğünü takmadan önce yüzüklere dualar okur. Dua okuma bittikten sonra kızın parmağına nişan yüzüğü ve boynuna haçlı kolye takılır, erkeğe ise sadece nişan yüzüğü takılır. Nişan ve nikah arasında kısa bir süre birbirlerini daha iyi tanımaları için gençlere zaman tanınır. Bu süre zarfında bir sorun çıktığı takdirde ayrılabilirler. Tek evlilik esastır. Kız istemeye gelindiğinde baba kızını çağırır ve evlenip evlenmeme konusunda serbest olduğunu, kararı kendisinin vermesini ister. Süryanilerde boşanma olmaması nedeniyle evlenecek gençlerin birbirlerini çok iyi tanımaları gerekir. Bu yüzden aileler, evlenme kararında çocuklarına evlilik konusunda baskı yapmazlar¹⁸⁶. Nikahtan önce kına gecesinin olması zorunlu olmayıp, ailelerin isteğine bağlıdır. Geçmişte var olan çeyiz sergileme adeti günümüzde pek uygulanmamaktadır. Nikahlar kilisede kıyılmakta, ilk önce resmi nikah daha sonra ise dini nikah icra edilmektedir. Resmi nikah olmadan dini nikah kesinlikle yapılmaz. Hafta içi, oruçlu günlerde ve bayramların birinci haftasında nikah icra edilmez; ancak nikahın daha çok pazar günleri ve bazen de azizleri anma günlerinde icra edilmesi tercih edilir. Düğünler bir gün sürer ve bu düğünlere Müslüman komşular da davet edilir. Düğünden sonraki gün sabahiyye denilen bir nevi düğünün devamı şeklinde bir günlük eğlence düzenlenir. Evlenen çiftler düğünden bir hafta ya da on gün sonra ailelerini ziyaret ederler. Bu arada onlara da ziyaretçiler gelir, gelen ziyaretçiler onlara hediyeler sunarlar¹⁸⁷.

Süryaniler arasında evliliğe engel olan durumlar da vardır. Aralarında vaftiz kirveliği olan kişilerin çocukları arasında evlilik yapılmaz. Çünkü kişinin vaftiz babası aynı zamanda onun manevi babası kabul edilir. Bunun yanında aralarında kan akrabalığı bulunan amca, hala, dayı, teyze çocukları arasında evlilik yasaktır. Bununla birlikte günümüzde Diyarbakır da yaşayan Süryanilerin nüfusunun azlığı sebebiyle olsa gerek

¹⁸⁶ Hülya Karadayı, 09 Şubat 2014 Tarihli görüşme.

¹⁸⁷ Hülya Karadayı, Nurcan Karadayı, 09 Şubat 2014 tarihli görüşme.

bunlar arasında amca çocukları dışında diğerlerinin birbirleriyle evliliklerine izin verilmiştir. Amca çocuklarının evliliğine izin verilmemesinin sebebi ise amcanın baba gibi görülmesidir. Bir diğer engel ise din ve mezhep farklılığıdır. Bu yasakta da yine nüfus azlığından dolayı uygulanmamaktadır. Süryani mezhebine bağlı bir kişinin Ermeni ya da Keldani mezhebinden biriyle evlenmesine müsaade edilirken; Hıristiyan olmayan biriyle evliliğe ise kesinlikle izin verilmemektedir¹⁸⁸. Süryanilerde zina, tıbbi gereklilik ve üç muteber şahidin ifadesi dışında boşanmaya kesinlikle izin verilmemektedir¹⁸⁹.

1.11.2.Kadın

Süryani kilise hiyerarşisinde, erkek egemen bir yapı görülmektedir. Kilise takviminde, 55 adet aziz anma günlerine karşılık, 13 tane azize anma günleri bulunmaktadır. Kilise hiyerarşisi içinde kadınlar sadece rahibe olabilmektedirler. Kadınların kilise hiyerarşisinde yer almaları M.S. 378’ de ölen Mar Afrem dönemine kadar uzanır. Kilisede kadınların yeri oldukça sınırlıdır. Manastırlarda rahibe olarak bulunan kadınlar daha çok yemek, temizlik vb. işlerle uğraşırlar. Ayinlerde erkeklerin ve sivil kadınların arkasında bulunurlar. Rahibelerin takdis ve atamaları, metropolit tarafından yapılmaktadır¹⁹⁰.

Ayin ve uygulamalara baktığımızda ise rahibe olmayan Süryani cemaatine mensup olan kadınlar buldukları yerde kilise mevcut ise günde iki defa toplu ayine katılırlar. Manastırlarda yaşayan sivil kadınlar da bu uygulamaya tabidirler. Rahibeler ise, ayin ve uygulamalara eksiksiz bir biçimde katılmaktadırlar. Kadınların özel hallerinde oruç, namaz ve perhiz’ e katılmalarında herhangi bir kısıtlama görülmemektedir. Bu durumda ibadetlerine devam ederler; ancak bu durumda iken kadınların İncil’e dokunmaları ve ibadet esnasında din adamından el selamını almaları yasaktır. Rahibeler ayin sırasında genelde kadınların bulunduğu kısmın arka tarafında bulunurlar. Günlük kıyafetlerinin üzerinde şal örtüsü bulunur ve ibadet esnasında başlarını başörtüsü ile kapatırlar. Süryani ayinlerinde erkeklerin başı daima açık, kadınların ise mutlaka kapalı olmalıdır¹⁹¹.

¹⁸⁸ Yusuf Akbulut, Meryem Akbulut, Hülya Karadayı, Nurcan Karadayı, 09 Şubat 2014 ve 12 Şubat 2014 Tarihli görüşmeler

¹⁸⁹ Günel, *a.g.e.*, s. 315.

¹⁹⁰ Mehmet Şimşek- M. Cengiz Yıldız, “Süryani Cemaatinde Kadın Olmak”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 1, Elazığ 2006, s. 341-342.

¹⁹¹ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 211-213.

Süryani toplumunda kadının statüsünü belirleyen ifadeler daha çok Resullerin İşlerinde ve özellikle Pavlus'un Mektuplarında görülmektedir. Toplumdaki kadın erkek eşitsizliği birçok alanda kendini açık bir biçimde göstermektedir. Doğum sonrası uygulanan vaftiz ayininde de, bunu görebiliriz. Çocuk vaftiz edildikten sonra papazın ellerinde, sunak önüne kadar getirilip Tanrı'ya adama töreni gerçekleştirilir. Vaftiz edilmiş olan çocuk erkek ise, kilise mihrabının iç kısmına kadar getirilerek çeşitli dualarla Tanrı'ya adanır. Çocuk kız ise, mihrap basamakları aşılmadan, dışarıda duracak şekilde, çeşitli dualarla adama yerine getirilir¹⁹².

Bölgeye has bazı uygulamalarda, dua ve ayin sırasında, kiliseye ilk önce erkek girer. Kadınların erkeklerden önce girmesi, erkeklerden önce ibadete başlaması ve erkeklerden önce kiliseyi terk etmesi hoş görülmez. Ayin sonrası, rahibin elinden selam alınması, ancak küçük erkek çocuğu ile olabilmektedir. Selam olayı şöyle olur: Ayin sonunda, ayini yöneten din adamının eli ve İncil öpülerek, saygı ile kilise dışına çıkılır. Bu uygulama, erkeklerden başlanarak yapılır. Duada hazır bulunan küçük bir erkek çocuğu, ayini yöneten din adamının elini öperek, bayanların bulunduğu yere yaklaşır ve elini bayanlardan birisinin eline dokundurarak selamı bayanlara ulaştırmış olur. Bayanlar, kendi aralarında ellerini birbirine uzatarak, selamı birbirlerine ulaştırmış olurlar. Bu şekildeki bir uygulamayla din adamının yapmış olduğu dini ayinin sevabının kendilerine ulaştığına inanılır¹⁹³.

Süryanilerde tek eşlilik uygulamasının olması kadının her halükarda erkeğe itaat etmesi sonucunu doğurmuştur. Zina hali dışında boşanma kesinlikle yasaktır. Bu durum kutsal kitapta şöyle anlatılmaktadır: “Karısını fuhuştan başka bir nedenle boşayıp başkasıyla evlenen, zina etmiş olur. Boşanan kadınla evlenen de zina etmiş olur¹⁹⁴.” Evli din adamı olan papazların, eşlerinin ölmesi halinde yeniden evlenmeleri kesinlikle yasaktır. Aynı şekilde, eşi ölen papaz hanımı da, hayatının sonuna kadar ikinci bir evlilik yapamaz. Bunun sebebi; papazın tüm cemaatin babası, papazın eşinin de tüm cemaatin annesi olarak kabul edilmesidir¹⁹⁵.

Süryanilerde kadının eğitime baktığımızda ise, kız ve erkek çocuklarının okullaşma oranı bölgenin yapısından dolayı erkek egemen bir yapı olarak göze çarpar. Erkeklerin gerekli olan eğitimi almış olmalarına rağmen kadınların bunun gerisinde

¹⁹² Şimşek-Yıldız, *a.g.m.*, s. 343-344

¹⁹³ Hülya Karadayı, 09 Şubat 2014 Tarihli görüşme.

¹⁹⁴ Matta 19:9.

¹⁹⁵ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 215.

kaldığı görülmektedir. Kilise ve manastırlarda verilen eğitimde de yine erkek egemenliği göze çarpmaktadır. 1287/1871 tarihli *Diyarbakir Vilayet Salnamesi*'nde cemaatler bazında eğitim kurumlarının sayısı verilirken Süryanilere ait bir eğitim kurumunun olduğunu görmekteyiz. Yörede yaygın olan, kız çocuklarını okula göndermeme uygulaması Süryaniler arasında da devam etmiştir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte eğitim alanında bir değişim göze çarpar. Şehirde yaşayan Süryani kız çocukları eğitimin her kademesiyle tanışırken¹⁹⁶, köyde yaşayan Süryani kız çocukları ise ekonomik ve ulaşım gibi sebeplerden dolayı sadece ilkokul eğitimi görmüşlerdir. Eğitimin verildiği okul ya da kiliselerde okuyan öğrencilere baktığımızda kız öğrenci sayısının yok denecek kadar az olduğunu görmekteyiz. Türkiye'nin çeşitli şehirlerine ve Avrupa'ya göç eden Süryani aileler arasında ise kız çocuklarının hemen hepsinin eğitimden faydalandıkları anlaşılmaktadır¹⁹⁷.

Süryani ailesinde kadının rolü daha çok kutsal metinlere dayandırılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Süryani aile anlayışında, kadının rolü, eş ve annelik sınırları içerisinde yer almaktadır. Hıristiyan kutsal metinlerde erkeğin statüsü, her zaman birinci derecede iken, kadınlar çoğu zaman ikinci ve daha alt derecede bulunmaktadır. Yeni Ahit'in birçok yerinde, kadının hukuki ve insani iradesi hiçe sayılarak, erkeğe, Allah'a tabi olduğu gibi tabi olmasının istendiğini görmek mümkündür¹⁹⁸. Bununla ilgili olarak Hıristiyan kutsal kitabında şöyle denilmektedir: "Ey kadınlar, Rabbe bağımlı olduğunuz gibi kocalarınıza bağımlı olun. Çünkü Mesih, beden kurtarıcısı olarak kilisenin başı olduğu gibi, erkek de kadının başıdır. Kilise, Mesih'e bağımlı olduğu gibi, kadınlar da her durumda kocalarına bağımlı olsunlar." Bu ve benzeri cümlelerde kadının kocasına bağımlı olması istenmekte ve her durumda erkeğe muhtaç olduğu belirtilmektedir.

Bu düşünceye bağlı olarak Süryaniler arasında tek eşli evlilik, boşanmama gibi kesin kurallar çerçevesinde, kadının ailedeki konumu belirlenmiştir. Şehirli köylü ayrımında, ekonomik Bağımsızlığı kazanmaya bağlı olarak, kadının yukarıda belirlenen kesin çizgiler dışında, rahat hareket etmesine olanak sağlanabilmektedir. Yörede yaygın olan, kadının doğurganlık özelliği ve erkek çocuğa sahip olma isteği, Süryaniler arasında da yaygın olarak bulunmaktadır. Boşanma veya ikinci evlilik, kırsal alanda yok

¹⁹⁶ Tezi hazırlama aşamasında görüşme yaptığımız Hülya Karadayı Mersin Üniversitesinde okumaktaydı.

¹⁹⁷ Şimşek-Yıldız, *a.g.m.*, s. 344-346.

¹⁹⁸ Pavlus'un Efeslilere Mektubu 5: 22-24.

denecek kadar azdır. Şehir merkezlerinde ve Avrupa'ya göç etmiş Süryaniler arasında ise boşanmış ve ayrı yaşayan insanlara rastlamak mümkündür¹⁹⁹.

1.12.Eğitim

Süryaniler tarih boyunca eğitime büyük önem vermiş, yaşadıkları yerlerde birçok okul açmışlardır. Süryani kültürünün en parlak dönemleri 4 ile 13. yüzyıllar arasındadır. Bu dönemde Süryaniler birçok eğitim merkezini faaliyete geçirmişlerdir. Bu okulların birçoğunda teoloji eğitiminin yanı sıra felsefe, filoloji ve diğer bilimlerde öğretilmiştir²⁰⁰. Bu okulların en önemlileri; 2. yy. da öğretime başlayan Urfa okulu, 4. yy. da öğretime başlayan Antakya ve Nusaybin okulu ile 6. ve 7. yy. da öğretime başlayan Rasel Ayn ile Diyarbakır yakınlarında açılmış olup, 10. yy. da kapatılan Kinnesrin okuludur²⁰¹. Bu okul Yuhanna Bar Aftonya (öl. 538) tarafından kurulmuş olup, döneminin en gözde okullarından biri haline gelmiştir. Bu okul ile birlikte Süryaniler arasında Yunanca ve Süryanicenin yanı sıra Yunana ait ilimlerde öğretilmiştir²⁰². Kinnesrin okulu birçok önemli şahsiyetler yetiştirmiştir. Bu okulda Sercis Rasayni, Yunan dili ve felsefesini okutmuştur. Bu okulda yetişen ilim adamlarından, felsefe, teoloji ve astronomi sahalarında, Nusaybinli Baş Episkopos Severios ile tarihçi Urfalı Yakup (M.S.: 633-708) ve Athnasios Beledi (M.S.: 688) en meşhurlarıdır. Bu okullarda pek çok ilim adamı yetişmiştir²⁰³. Çeşitli sebeplerden dolayı bu okulların kapanması üzerine, Süryaniler eğitimlerini manastırlarda sürdürmeye başlamışlardır. Süryanilerin önemli din adamlarından biri olan Mar Matta, Süryani patriklerinde I. İyavennis ve ayrıca 14 Episkopos bu manastırlardan biri olan Zuknin manastırında yetişmiştir. Zuknin manastırı uzun bir süre patriklik merkezi de olmuştur²⁰⁴.

Tanzimat ile başlayan yenileşme sürecinde, eğitim işlerini düzenleyen 1869 tarihli “ Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” yayınlanmıştır. Bu nizamnamenin yayınlanmasından sonra eğitim kurumlarındaki işlemler resmi kayıt altına alınmıştır. 1287 (1870) tarihli Diyarbakır vilayet salnamesinde cemaat bazında eğitim

¹⁹⁹ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 217-219.

²⁰⁰ Tahincioğlu, a.g.e., s. 136.

²⁰¹ Talip Atalay, *Süryaniler ve Süryanilik*, C. 2, Ankara 2005, s. 177.

²⁰² Nesim Doru, *Doğudan Batıya Köprü Süryaniler*, Ankara 2007, s. 73.

²⁰³ Koluman, a.g.e., s. 113-114, Suphi Aksoy-Tuma Çelik, *Mezopotamya Uygarlığında Süryani Tarihi*, Ankara 2013, s. 218

²⁰⁴ Günel, a.g.e., s. 229.

kurumlarının sayısı şu şekilde belirtilmiştir: 3 Ermeni mektebi, 1 Protestan mektebi, 1 Rum mektebi, 1 Rum Katolik mektebi, 1 Keldani mektebi, 1 Süryani mektebi, 1 Yahudi mektebi bulunmaktadır.²⁰⁵ 1301-1302 yılı salnamelerinde 6 Hıristiyan mektebinden bahsedilir²⁰⁶. 1903 tarihi itibariyle Diyarbakır'da bulunan gayr-i müslimlere ait okullar ait oldukları cemaatler belirtilmeden derecelendirilmiştir. Buna göre, Sıbyan derecesindeki okul sayısı 23, İptidai derecedeki okul sayısı 1, Rüştîye derecesindeki okul sayısı 3 olmak üzere toplamda 27 okuldun bahsedilmiştir²⁰⁷.

Diyarbakırda'ki Süryani Kadim Cemaatine ait okul 1297 (M. 1879) tarihinde açılmıştır. Okulun adı " Süryani Mektebi"dir. Nizamname ile getirilen ruhsatname zorunluluğunu 8 Mayıs 309 (1891) tarihinde yerine getirmiştir. Rüştîye derecesindeki bu okulun sorumlu idarecisi Naum Efendi'dir²⁰⁸. Diyarbakır Maarif salnamelerinde yıllara göre Süryani okullarının durumu şu şekildedir²⁰⁹.

1316 (1898)

Liva	Kaza	Mektebin İsmi	Mensup Olduğu Cemaat	Mesul Müdürü	Mektebin Derecesi	Talebe Adedi		Mektebin Açılış Tarihi	Ruhsat Tarihi
						E	K		
Diyarbakır	Diyarbakır	Süryani Mektebi	Süryani Kadim	Naum Efendi	Rüştîye	85	--	1297	8 Mayıs 309

1317 (1899)

Liva	Kaza	Mektebin İsmi	Mensup Olduğu Cemaat	Mesul Müdürü	Mektebin Derecesi	Talebe Adedi		Mektebin Açılış Tarihi	Ruhsat Tarihi
						E	K		
Diyarbakır	Diyarbakır	Süryani Mektebi	Süryani Kadim	Naum Efendi	Rüştîye	61	---	1297	8 Mayıs 309

²⁰⁵ İzgöer, 1287 H. (1870-1871) *Diyarbakır Salnamesi*, C. I, s. 134.

²⁰⁶ İzgöer, 1301 H. (1883-1884) *Diyarbakır Salnamesi*, C. III, s. 222; 1302 H. (1884-1885) *Diyarbakır Salnamesi*, C. III, s. 314.

²⁰⁷ Akyüz, a.g.e., s. 93-94.

²⁰⁸ 1316 (1898) *Maarif-i Umumiye Salnamesi*, s. 1052-1053.

²⁰⁹ 1316 (1898), 1317 (1899), 1318 (1900), 1319 (1901), 1321 (1903) *tarihli Diyarbakır Maarif-i Umumiye Salnameleri*, s. 1052-1053, 1202-1203, 1340-1341, 612-613, 507.

1318 (1900)

Liva	Kaza	Mektebin İsmi	Mensup Olduğu Cemaat	Mesul Müdürü	Mektebin Derecesi	Talebe Adedi		Mektebin Açılış Tarihi	Ruhsat Tarihi
						E	K		
Diyarbakir	Diyarbakir	Süryani Mektebi	Süryani	Naum Efendi	Rüştiye	61	---	1297	8 Mayıs 309

1319 (1901)

Liva	Kaza	Mektebin İsmi	Mensup Olduğu Cemaat	Mesul Müdürü	Mektebin Derecesi	Talebe Adedi		Mektebin Açılış Tarihi	Ruhsat Tarihi
						E	K		
Diyarbakir	Diyarbakir	Süryani Mektebi	Süryani	Naum Efendi	Rüştiye	51	---	1297	8 Mayıs 309

1321 (1903)

Liva	Kaza	Mektebin İsmi	Mensup Olduğu Cemaat	Mesul Müdürü	Mektebin Derecesi	Talebe Adedi		Mektebin Açılış Tarihi	Ruhsat Tarihi
						E	K		
Diyarbakır	Diyarbakır	Süryani Mektebi	Süryani	Said Efendi	Rüştiye	---	---	1297	8 Mayıs 309

Tabloda da görüldüğü gibi okullarda okuyan öğrencilerin hepsi erkek öğrencidir. Yörede geçerli olan, kız çocuklarını okula göndermeme anlayışı, Süryani cemaati içinde geçerliliğini korumaktadır.

Süryani mektebi, sur içinde lala bey mahallesinde bulunan Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi kompleksi içinde, kilisenin kuzey yönünde bulunan ve halen ayakta duran odalarda, eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Öğretmen sayısı çok olmayıp, bir veya iki öğretmenle eğitim öğretimi sürdürmüşlerdir. Bu okullardaki tüm eğitim öğretim faaliyetleri, cemaatin sahip olduğu dilde yerine getirilmekteydi²¹⁰.

Diyarbakır idadisinde ise eğitim karma yapıydı, Müslüman ve gayrı-ı müslim öğrenci sayısı şu şekildeydi²¹¹:

Öğretim Yılı	Müslüman Öğrenci	Gayr-ı Müslim Öğrenci	Oranı
1895-1896 (1313-1314)	45	6	%14
1896-1897 (1314-1315)	70	11	%16
1897-1898 (1315-1316)	80	21	%27
1898-1899 (1316-1317)	52	6	%13
1900-1901 (1318-1319)	51	3	%7

²¹⁰ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 176.

²¹¹ 1316 (1898)- 1317 (1899)- 1318 (1900)- 1319 (1901)- 1321 (1903) tarihli *Diyarbakır Maarif-i Umumiye Salnameleri*, s. 1049, 1195, 1333, 605, 502.

Diyarbakır Askeri Rüştiye Mektebi'ne Gayr-ı Müslim öğrencilerde alınıyordu. 14 Temmuz 1327 (1911) tarihli "Dicle" adlı mahalli gazetede, okul idaresinin vermiş olduğu öğrenci alımı ilanında bunu görmekteyiz²¹².

Süryani Mektebi, yabancı dil öğrenimi konusunda önemli mesafeler almıştır. Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesinde uzun yıllar Horepiskopos (Başpiskopos) olarak görev yapan Aziz Günel okulla ilgili şu ifadeyi kullanır: " Kuzey yönünde 25 metre uzunluğunda üç oda bir salon vardır ki, bunlara eski terimle medrese denirdi. Bu okulda 1915 tarihine kadar, Süryanice, Eski Türkçe, Arapça ve Fransızca eğitimi verilmekteydi²¹³."

Süryani Mektebi, Diyarbakır'daki Süryanilerin, 1879 yılında modern anlamda sıra masaya sahip olarak açtıkları bir okuldur. Okulun ilk idarecisi Hana Sırrı Çıkı Efendi'dir. Daha sonra sırasıyla 1898 de Naum Efendi, 1903 yılında ise Said Efendi idarecilik yapmıştır. Okul kısa süre içerisinde büyük başarı elde etmiştir. Bu okula Süryani, Ermeni, Keldani ve Katolik cemaatlerinden de öğrenciler geliyordu. Diyarbakır'da yetişen birçok genç bu okulda eğitim görmüştür. Bu okuldan mezun olan öğrenciler arasında Sait Çermikli ve Hana Rıdvanlı Osmanlı adliyelerinde önemli mevkilere gelmişlerdir²¹⁴.

Cumhuriyet döneminde Süryanilerin sahip oldukları okullar teknik ve maddi imkansızlıklar yüzünden kendileri tarafından kapatılmıştır. Daha sonraki yıllarda ise, Süryanilerin bölgeden göç etmeleri sebebiyle nüfuslarının azalması neticesinde bu okulların faaliyetlerine tamamen son vermişlerdir. Cemaat üyeleri eğitim ve öğretimlerini devletin resmi okullarında sürdürmeye başlamışlardır. Günümüzde Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesindeki okul, yaz aylarında az sayıdaki cemaat mensuplarının çocuklarına İncil okuma, ibadet şekillerini ve duaları öğretme ihtiyacına cevap veren bir yaz okulu olarak faaliyetine devam etmektedir²¹⁵.

1.13.Vakıf

Süryani cemaatine ait olan her kilisenin mutlaka bir vakfı da vardır. Vakıf üyeleri dört yılda bir yapılan seçimlerle yönetime gelirler. Bu vakıfların kuruluş amacı kiliselerin ihtiyaçlarını karşılamak ve kilise cemaatinden maddi durumu kötü olan

²¹² Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 176.

²¹³ Günel, *a.g.e.*, s. 112.

²¹⁴ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 179-182.

²¹⁵ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 182.

cemaat üyelerine yardım etmektir. Bütün vakıf malları, o vakfın ait olduğu kiliseye aittir. Bütün vakıfların üstünde “Süryani Kadim Vakfı Kebir” vardır. Bunun merkezi, Mardin’deki Kırklar (Kırk Şehit) Kilisesidir. Bu vakfın başkanı Mardin Metropolitidir²¹⁶.

Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesine bağlı olan “ Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Vakfı” bulunmaktadır. Diyarbakır’da yeterli cemaat olmaması sebebiyle İstanbul’da yaşayan Diyarbakırlı Süryaniler tarafından bu vakıf kurulmuştur. Yönetim kurulu üyeleri İstanbul’da yaşamakla birlikte, yönetim kurulunun bazen Diyarbakır’da da toplandığı ifade edilmektedir. Bu vakfın Diyarbakır’daki temsilcisi Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Diyakozu Saliba Acış’tır²¹⁷.

1.14.Nüfus

Süryanilerin tarihi süreç içerisinde Diyarbakır ve çevresindeki nüfus hareketleri incelendiğinde şunlar söylenebilir. 1287 (1870-1871) tarihli Diyarbakır salnamelerinde Diyarbakır kent merkezindeki toplam nüfus 21.372 kişi olup, gayr-i Müslimlere ait nüfusu şu şekildedir²¹⁸:

1287 H. (1870-1871)	ERKEK	KADIN	TOPLAM
Ermeni	3577	3276	6853
Katolik Ermeni	428	403	831
Süryani	747	687	1434
Süryani Katolik	94	80	174
Keldani	508	468	976
Rum	179	126	305
Rum Katolik	25	30	55
Protestan	318	332	650
Yahudi	143	137	280
			11.558

²¹⁶ Koluman, *a.g.e.*, s. 119.

²¹⁷ Saliba Acış, 09 Şubat 2014 Tarihli görüşme.

²¹⁸ İzgöer, 1287 H. (1870-1871) *Diyarbakır Salnamesi, C. 1*, s. 135.

1881/82-1893 yıllarında Diyarbakır merkez nüfusu ile ilgili bilgiler şu şekildedir²¹⁹.

Müslüman	42.668
Rum	192
Ermeni	12.275
Katolik	2560
Yahudi	2845
Protestan	983
Süryaniler	4046
Toplam	62.780

1293 (1876) tarihli vilayet salnamesinde, ilk defa kadim Süryani milleti ifadesi kullanılmıştır²²⁰. 1312 (1894-1895) tarihli Diyarbakır salnamesinde nüfus şu şekilde gösterilmiştir²²¹:

1312 H. (1894-1895)	Nüfus
İslam	45038
Ermeni	10863
Ermeni Katolik	1133
Rum	220
Rum Katolik	67
Süryani Kadim	4096
Süryani Katolik	376
Protestan	1105
Yahudi	317
Keldani	918
Ezidi	976
Kipti	7
Toplam	66117

²¹⁹ Şengül Baydur, *Salnamelere Göre Diyarbakır Vilayetinde Dini ve Sosyal Yapı*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2007, s. 33.

²²⁰ İzgöer, 1312 H. (1894-1895) *Diyarbakır Salnamesi*, C. 4, S. 332.

²²¹ İzgöer, 1312 H. (1894-1895) *Diyarbakır Salnamesi*, C. 4, S. 166.

1894-1895 tarihli salnamede görüldüğü üzere Süryani Kadim Ortodoks kilisesine mensup Hıristiyanların Diyarbakır'daki merkez nüfusu 4096'dır. Bunların 2131 erkek, 1965'i ise kadındır²²².

1317-1319 (1901-1902) tarihli Diyarbakır salnamesinde ise şehir merkezinde yaşayan gayr-i Müslim nüfus şu şekilde belirtilmiştir²²³.

1317-1319 H. (1901-1902)	Erkek	Kadın	Toplam
Ermeni	24.685	23.540	48.225
Süryani	12.506	10.242	22.748
Süryani Katolik	5945	5220	11.165
Protestan	2987	2567	5554
Yahudi	1434	1358	2792
Ezidi ve Kıpti	1049	733	1782
Ortodoks	756	744	1500
Keldani	776	663	1439
Enebi	-----	-----	9
Toplam	95.224		

Ali Emiri Efendi "Osmanlı Vilayet-i Şarkiye" adlı eserinde 1330 (1911) yılındaki Diyarbakır nüfusu ile ilgili şu bilgileri vermektedir²²⁴:

1330 H. (1919)	Nüfus
Müslüman	492.101
Ermeni	55.890
Süryani Kadim-Asuri	37.976
Ermeni Katolik	9960
Protestan	7376
Keldani Kadim	5994
Süryani Katolik	4133
Rum	1925
Yakubi	10
Ezidi	2375
Yahudi	2085
Toplam	619.825

²²² İzgöer, 1312 H. (1894-1895) *Diyarbakır Salnamesi*, C. 4, S. 166.

²²³ İzgöer, 1319 H. (1901-1902) *Diyarbakır Salnamesi*, C. 5, s. 186.

²²⁴ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 129-130.

H. 1330 (1911) tarihli Nüfus-i Umumi'de, Halep, Adana, Bitlis, Elazığ, Diyarbakır ve Erzurum gibi Osmanlı vilayetlerinin toplamında 58.735 Süryani yaşıyordu. Bu vilayetler içinde, Süryani ve Kadim Süryanilerin en çok yaşadıkları yer 51.255 kişi ile Diyarbakır vilayetidir. Diyarbakır'daki bu Süryani nüfusun 5031'i ise Kadim Süryanilerdi.²²⁵ Cumhuriyet döneminde 1927 yılında yapılan nüfus sayımında Hıristiyanlar için Rum Ortodoks, Rum Katolik, Ermeni, Ermeni Protestan, Ermeni Katolik gibi mezheplere yer verilirken, Süryani ifadesi yer almaz. Cumhuriyet dönemindeki tüm nüfus sayımlarında Süryaniler, Ezidiler, Keldaniler ve Nasturiler tasnif dışı bırakılmışlardır. Bunlar “diğer ve bilinmeyen” dinler hanesinde değerlendirilmişlerdir²²⁶.

Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesinin vaftiz kayıtları esas alınarak yaptığımız incelemede, 1950-2014 yılları arasında vaftiz olanların sayısı şu şekildedir²²⁷:

1950	44 kişi	1972	8 kişi	1994	Yok
1951	44 kişi	1973	24 kişi	1995	Yok
1952	38 kişi	1974	12 kişi	1996	Yok
1953	36 kişi	1975	6 kişi	1997	Yok
1954	28 kişi	1976	5 kişi	1998	2 kişi
1955	27 kişi	1977	7 kişi	1999	Yok
1956	34 kişi	1978	Yok	2000	Yok
1957	25 kişi	1979	5 kişi	2001	Yok
1958	28 kişi	1980	1 kişi	2002	Yok
1959	35 kişi	1981	Yok	2003	1 kişi
1960	43 kişi	1982	2 kişi	2004	Yok
1961	34 kişi	1983	4 kişi	2005	Yok
1962	49 kişi	1984	Yok	2006	Yok
1963	32 kişi	1985	2 kişi	2007	Yok
1964	41 kişi	1986	4 kişi	2008	Yok
1965	34 kişi	1987	1 kişi	2009	1 kişi
1966	28 kişi	1988	Yok	2010	1 kişi
1967	25 kişi	1989	Yok	2011	Yok
1968	20 kişi	1990	2 kişi	2012	Yok
1969	20 kişi	1991	Yok	2013	Yok
1970	11 kişi	1992	1 kişi	2014	Yok
1971	26 kişi	1993	2 kişi	Toplam	790 kişi

²²⁵ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 130.

²²⁶ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 130.

²²⁷ Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Vaftiz Defteri, C.I, s. 23-41.

Tabloya bakıldığında nüfusun sürekli azaldığını görmekteyiz. 1970 yılından itibaren Diyarbakır'da yaşayan Süryaniler çeşitli sebeplerden dolayı şehri terk etmeye başlamıştır. Bu durum yukarıdaki tablo ile paralellik göstermektedir. Tabloya da baktığımızda 1970'den sonra vaftiz olan çocuk sayısının ne kadar az olduğunu görebiliriz. Bu dönemde Süryaniler hem yurt içine hem de yurt dışına göç etmişlerdir. Günümüzde Diyarbakır'da 6 Süryani aile yaşamakta olup, toplam nüfusları 30 kişidir²²⁸.

1.15.Gelenekler

1.15.1.Kırmızı Yumurta

Kırmızı yumurta geleneği Süryaniler arasında devam eden önemli bir gelenektir. Paskalya bayramında misafirlere ikram edilir. Bayramdan bir gün önce toplanan soğan kabukları, yumurtayla beraber suda haşlanılır. Soğan kabuğunun renginin yumurtaya geçmesiyle yumurtanın rengi kırmızılaşır. Kırmızı renk İsa Mesih'in çarpmıha gerilişindeki kanı simgeler. Yumurtanın içindeki sarı aydınlığı temsil ederken, yumurtanın beyaz kısmı ise barışı simgeler. Bundan dolayı halk arasında paskalya bayramına yumurta bayramı da denir²²⁹. Paskalya bayramında her Süryani ailesinin evinde mutlaka kırmızı yumurta ve çörek bulunur²³⁰.

1.15.2.Hano Kritho

Binlerce yıldır Süryaniler arasında devam eden gelenekselleşmiş bir şölendir. Her yıl büyük oruca başlamadan önceki son pazar günü bu gelenek uygulanır. Hano Kritho bir kadın maketidir. Bu kadın maketi köydeki kızlar tarafından hazırlanır. Hazırlanan bu maketle birlikte köyün tüm gençleri hep birlikte köy evlerini teker teker ziyaret ederler. Gençler evleri gezdikleri esnada, ev sahipleri tarafından bereketi temsil eden yağmura izafeten üzerlerine su serpilerek karşılanırlar. Gençler bu evlerden, bulgur, kavurma ve yumurta toplarlar. Toplanan bu gıdalar köyün kilisesinde bir araya getirilir. Bütün köy sakinlerinin kilise avlusuna gelmesiyle birlikte, toplanan erzaktan geleneksel yemek olan kavurmalı ve yumurtalı bulgur yemeği hazırlanır. İnsanlar yemekler yer, oyunlar oynar ve güzel bir biçimde eğlenirler. Hazırlanan yemekten bir tabak da Hano Kritho için ayrılır ve taşların arasına saklanır. Daha sonra gençler bu

²²⁸ Saliba Aciş, 09 Şubat 2014 Tarihli görüşme.

²²⁹ İris, *a.g.e.*, s. 213.

²³⁰ Hülya Karadayı, 09 Şubat 2014 tarihli görüşme.

tabağı bulmaya çalışırlar. Tabağı bulan genç, bu tabaktaki yemeği de yer. Daha sonra gençler, maket olarak hazırlanan Hano Kritho'yu parçalarlar. Bu gelenek, hazırlanan yemeklerin bir kısmının muhtaçlara dağıtılması ile son bulur²³¹. Günümüzde bu gelenek eskisi kadar olmasa da bazı Süryani köyleri ile Avrupa'da yaşayan Süryaniler arasında halen devam etmektedir²³².

1.15.3. Rozuno (Hamur)

Süryaniler arasında devam eden geleneklerden birtanesidir. Bu gelenek, Hıristiyanlığın ilk yıllarında hayatlarını kaybeden Sivaslı Kırk Şehitler'in anısına yapılır. Sivaslı Kırk Şehitler'i anma günü'nde, ev halkı hamurdan hazırladıkları Rozuno'lardan bir tanesinin içine madeni bir para bırakırlar. Madeni para saklı Rozuno'yu alan kişinin o yıl şanslı ve bereketli olacağına inanılır. Hazırlanan Rozuno'lar bereket getirmesi amacıyla tarlalara, bağlara bırakılır ve hayvanlara verilir²³³.

²³¹ İris, *a.g.e.*, s. 206-207.

²³² Saliba Acıç, 09 Şubat 2014 tarihli görüşme.

²³³ Hatice İbiş, *Süryaniler: Dünü ve Bugünü*, Ankara 2011, s. 20.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SÜRYANİ KADİM MERYEM ANA KİLİSESİ

2.1. Kilisenin Tarihçesi

Sur içinde Urfa kapı civarındaki lala bey mahallesinde bulunan ve halen Süryani Kadim Yakubi mezhebi tarafından mabet olarak kullanılan bu kilise çeşitli dönemlere ait bölümleri ile Diyarbakır'ın en eski ve en büyük mabetlerinden biridir²³⁴. 3 Mart 1755 tarihli bir arzda, yapının adı Meryem Ana Manastırı, Mayıs 1818 tarihli bir vakıf hüccetinde de Mar Yakup olarak geçmektedir²³⁵. Tapuda Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Cemaati Vakfı adına kayıtlıdır. Aktif durumdaki bu kilise, Lala bey Camisininin 400 metre güneybatısında, 311 numaralı adanın, 8. parselindedir. Kuzeyi Naum Faik Palak, batısı Puşucular, doğusu Hambeli ve güneyi ise Bar Saliba sokağı ile çevrilidir²³⁶.

Meryem Ana Kilisesinin yapılış tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte M.S. 3. yüzyılda inşa edilmiş olma ihtimali yüksektir. Mardin Kırklar Kilisesi papazı Gabriel Akyüz kilise hakkında yazmış olduğu eserinde; kilisenin mezbah bölümünün güney ve kuzey duvarlarındaki sütun başlarının ilk motiflerinin yapısı, kilisenin kuzey yönüne bakan dış kapısının yapılış tarzı ve iri taşları, kilisenin kuzey bölümünde mevcut olan tavanın kiremitleri, kilisenin dış kısmında görünen uzun ve yüksek bir duvarın kalıntısı, kilisenin değişik yerlerinde görünen restorasyon kitabelerinden kilisenin M.S. 3. yüzyılda yapıldığı düşüncesindedir²³⁷.

M.S. 300 yılında Nusaybinli Mar Afram, Perslerin baskısından kaçarak Diyarbakır'a gelmiş ve Meryem Ana Kilisesinde vaftiz olmuştur. Yine M.S. 309 yılında Diyarbakır'da toplanan Episkoposlar sinodun da ittifakla, Nusaybin Episkoposluğuna Nusaybinli Mar Yakup'u tayin ettikleri belirtilmektedir. Ayrıca M.S. 325 yılında Bizans İmparatoru Konstantin tarafından organize edilen İznik konsilinde, Diyarbakır Metropolit I. Şemun'un adının da geçmesi kilisenin 3. yüzyılda var olduğunun göstergesidir²³⁸.

²³⁴ Adil Tekin, *Diyarbakır Anadolu Tarihinin Taşlara Yazıldığı Kent*, Diyarbakır 1997, s. 130.

²³⁵ Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 80.

²³⁶ Tuncer, *a.g.e.*, s. 18.

²³⁷ Akyüz, *a.g.e.*, s. 48-50.

²³⁸ Günel, *a.g.e.*, s. 109-110.

Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesinin, Hıristiyanlık öncesi dönemde güneş tapınağı olarak kullanılan bir mabedin üzerine 3. yüzyılda inşa edildiği düşüncesi de söz konusudur²³⁹.

M. Şefik Korkusuz kiliseye dair şu bilgiyi de aktarmaktadır: “1865 ile 1868 yılları arasında Kafkasya, Rusya, Türkiye, Suriye gibi ülkeleri gezen Lycklama seyahatnamesinde Meryem Ana Kilisesine ilişkin şu bilgileri nakletmektedir: “Bu kilise çok eski bir kilisedir. Kubbesi son derece güzel olan pembe mermerden sütunlar üzerinde duruyordu. Kanımca bu anıt eskiden pagan tapınağıydı. Bu düşünceye mabet içerisindeki heykellerin yıpranmışlığından yola çıkarak vardım.”²⁴⁰ diyerek kilisenin eski bir pagan tapınağı olduğunu iddia etmektedir. Bir diğer görüşe göre ise, Meryem Ana Kilisesi, Bizans kralı Heraklius tarafından M.S. 610-641 yılları arasında inşa edilmiştir. Rivayete göre kilise çok büyük ve geniş bir alana sahipti. Öyle ki, surlarla bitişik haldeydi²⁴¹. Bununla birlikte M.S. 3 yüzyılda Hıristiyanlığın bölgede zaten yayılmış olduğu düşünüldüğünde bu görüşün pek gerçekçi olmadığı anlaşılabilir. Muhtemelen bu dönemde yıkılmış olan kilise yeniden onarılmış veya kiliseye eklemeler yapılmış olması muhtemeldir²⁴².

Kilise, değişik dönemlerde ve yıllarda çeşitli onarımlardan geçmiştir. Örneğin en son 2005 yılında bir tadilata uğramıştır²⁴³. Bundan başka kilisenin 1297 de yangın, 1533 yenileme, 1687, 1689, 1693, 1850, 1881, 1914 ve 2005 yıllarında onarım ve yenilemenin yanında eklemeler de yapıldığı ifade edilmektedir²⁴⁴.

2.2. Kilisenin Yapısı

Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi, Süryanice yazıtları, kakmalı kapıları, ahşap işlemeli mihrapları, tekstil üzerine kök boyalarla yapılan dini resimleri ve diğer değerli eserleriyle varlığını koruyabilen ve ibadete açık olan, Diyarbakır'daki tek Süryani kilisesidir. Ayrıca Süryani kiliseleri arasında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir²⁴⁵.

²³⁹ F. Demet Aykal, *Tarih-Kültür-İnanç Kenti Diyarbakır*, İstanbul 2013, s. 346, Şeymus Diken, *Gittiler İşte*, İstanbul 2011, s. 186-187.

²⁴⁰ M. Şefik Korkusuz, *Seyahatnamelerde Diyarbakır*, İstanbul 2003, s. 121.

²⁴¹ Çıkkı, *a.g.e.*, s. 45

²⁴² Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 148

²⁴³ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 148, Ephrem Isa Yousif, *Mezopotamya'nın Yıldız Şehirleri*, Çev: Nihat Nuyan, İstanbul 2011, s. 71.

²⁴⁴ Tuncer, *a.g.e.*, s. 40.

²⁴⁵ Evren Kıvançer, *Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesine Ait Tekstil Üzerine Doğal Boyalarla Yapılmış Dini Resimlerin (İkonaların) Restorasyon ve Konservasyon Uygulamaları*, Eskişehir 2011, s. 1.

Kilise, Mar Yakup kutsal alanı, 4 avlu, derslik (divanhane) ve lojmandan oluşan bir yapı topluluğuna sahiptir. Kilisenin girişi, Bar Salibi sokağının kuzeyindeki 34 numaralı kapıdandır. Tonozlu ufak giriş eyvanından, ufak birinci avluya ve oradan da kuzeyindeki ana avluya geçilir. Birinci avlunun batısındaki derslik ile doğusundaki konut ve derslikler Bar Salibi sokağı boyunca sıralanırlar. En doğusunda ise şimdi kapalı olan Patriklik kapısı vardır²⁴⁶.

Ana avlunun güney kısmında eskiden derslik olarak kullanılan ancak günümüzde öğrencisi kalmadığı için bu amaçla kullanılmayan bir yapı bulunmaktadır. Avlunun batısını bahçe, kuzeyini papaz evi ve doğusunu asıl kilise kütleleri çevirir. 3. avluya narteksten (giriş bölümü) girilmektedir. Kuzeyi ev, doğusu Mar Yakup ve güneyi kilise kütleleriyle sınırlanır²⁴⁷.

Giriş kısmı, 7 dilimli kemerle girinti içine alınan ana kapı, pürüzsüz bazalt taşından, yığma söveli, 9 parçadan oluşan basık kemerli olup yerel Diyarbakır mimari tarzını yansıtır. Yerel bingilere oturtulan sal taşlı duvar üst silmesi, kapıyı da aşarak doğu ve batıya uzanır. Kapı kemeri üstündeki ayna bölümü, dıştaki dilimli kemerler, bunların üst ve yanları, üst silmeye kadar yerel özellikte olup, yerel kireç harçlı yapıştırma süslerle bezelidir. Ayrıca sağ ve sol üst kesimlerinde başları birbirine bakan, yüzleri sokağa dönük 2 aslan kabartması vardır. Aslanların kuyrukları sırtlarından yukarıya ters dönüp enselerine doğru uzanır. 7 dilimli kemerin son üst sırasında sağda, aynı beyaz harçla M.S. 1898 ve solda ise H. 1315 tarihleri yer almaktadır. Bunların hepsi, üst silme de katılırsa, Diyarbakır'a özgü bir yapı tarzı karşımıza çıkar. Bu girişin iki yanında, yere kadar inen örgü kesikliğine bakılırsa, sokak yüzünün tümüyle onarıldığı, 100 yıl kadar önce yenilediği anlaşılır²⁴⁸. Kapının hemen sağ üstündeki betonarme cumbalı kat çok daha yenidir. Buna karşılık, aynı duvarın doğu ucunda, önü tek kolona oturtulan özenli ve büyük köşe kapısı (patrik kapısı) daha eskidir. Patriklik merkezi Diyarbakır'a taşındığında bu ayrıntıya gerek duyulmuş olsa gerekir²⁴⁹.

Kilisenin dış kapısından içeriye girerken kare şeklindeki ufak birinci avluya geçilir. Büyük giriş kapısının hemen bitişiğinde ve sağ yanında bekçi odası, sol tarafta ise yukarı odalara çıkan on basamaklı merdiven, bu merdivenlerle orta oda arasına rastlayan bir kiler vardır. Doğu yönünde üç metre yükseklikte patrikhaneye kilise

²⁴⁶ Tuncer, *a.g.e.*, s. 18.

²⁴⁷ Tuncer, *a.g.e.*, s. 23-25.

²⁴⁸ Tuncer, *a.g.e.*, s. 21-23.

²⁴⁹ Tuncer, *a.g.e.*, s. 23.

avlusunu bölen bir duvar vardır. Kuzeyindeki büyük avluyu birbirinden ayıran üç metre yüksekliğinde bir duvar daha vardır. Bu duvarın kapısından kilise avlusuna girilen bir orta kapı göze çarpar. Dış büyük kapıyı örten balkonun üzerinde bir oda ve bir salon yapılmıştır. Bu oda ve salonun duvarına yerleştirilmiş beyaz mermerden kare şeklinde, üzerinde Gerşunice²⁵⁰ okunan bir kitabe vardır²⁵¹.

İkinci avlu ise, doğu batı doğrultusunda olup, kuzeyindeki kilise ile güneyindeki servis kanadı (derslik, konut, patriklik binası) arasındadır. Patrik 2. Yakup, bir sorun sebebiyle Mardin’de duramayınca, Deyr-ül Zafaran’dan Diyarbakır’a yerleşir ve ölene kadar (1871) burada ikamet eder, öldüğünde kilisenin içine gömülür. Patrik kapısı bu kanadın doğusundadır. Bununla birlikte yaklaşık 200 yıldan daha geriye gitmeyen bu kanadın yerinde eskiden ne olduğu bilinmemektedir²⁵².

Avlunun ortasındaki sekizgen havuz ana avlunun tek ögesidir. Siyah pürüzsüz bazalt taşından yapılmış kenarları, ortasındaki çanağı, çevre su arkı, musluk, demir parmaklık ve curunuyla (kurna) geleneksel bir Osmanlı Diyarbakır havuzudur²⁵³. Avludan doğuya bakılınca 15 metre yüksekliğinde üzerinde leylek yuvası olan tamir edilmiş bir duvar görülmektedir. Bu duvarın gösterdiği yükseklik kilisenin en eski yüksekliğidir. Bu duvara yapışık üç gözlü ve yirmi metre uzunluğunda, beş metre yüksekliğinde, giriş kapısıyla Mar Yakup avlusuna giden kapıyı örten eyvan görülür. Bu ayvan bir buçuk metre çapında kalın ve üçer metre uzunluğunda eski İtalyan mermerinden olup beş adet sütun üzerinde kurulmuştur. Bu ayvanın tavan kısmı ahşap olduğundan 1965 yılında eski şekli korunmuş bir biçimde kargir hale getirilerek onarımı sağlanmıştır²⁵⁴.

Ana avlunun doğusunda kilise ve ona ait giriş kanadı vardır. Ortada ikisi bağımsız, diğer ikisi duvara bağlı, çapları 60 cm gelen, 4 adet pembe basık kolon vardır. Bu kolonları birbirine bağlayan yarım daireden biraz basık bazalt kemerli, ön yüze bağlı giriş kanadı, kilise kütesinin yarısı kadar yüksekliktedir. Bu pembe mermerler, ana kapı ve içeride doğu yöne bakan ana kemer yanında da vardır. Kilisenin giriş kısmı enine bir gelişme gösterir. İç alana giren ana kapının iki yanında birer ufak pencere olup yan

²⁵⁰ Gerşunice: Süryani harfleriyle yazılıp, Arapça okunan yazı türü, Günel, a.g.e., s. 111.

²⁵¹ Günel, a.g.e., s. 111.

²⁵² Tuncer, a.g.e., s. 23.

²⁵³ Tuncer, a.g.e., s. 25.

²⁵⁴ Günel, a.g.e., s. 113.

duvarlar yay çizerek ön yüze ulaşırlar. 3. avluya bağlantıyı sağlayan kapının bazaltdan yapılmış kemeri ve kapının yukarısı beyaz özel harçla süslenmiştir²⁵⁵.

Üçüncü avluya ana avludan açılan süslü bir kapıdan geçilir. Kuzeyini kaplayan mavi boyalı yapı sonradan eklenmiştir. Avlunun güney kanadında kilise beden duvarı yer alır. Burada yer alan zengin profilli, işli, ters u çerçeveli kapının üzerinde tuğla bir kemer vardır. Kapının sağında ve solunda yükseklikleri farklı olan iki pencere bulunur. Sağdaki pencerenin arkasındaki kadınlar mahfili merdiveni nedeniyle kullanılmadığı anlaşılıyor²⁵⁶. Üçüncü avlunun güneydoğu köşesinde kilisenin çan kulesi bulunmaktadır. Çan kulesi bazalt taş ile dört sıra yükseltilmiş kare kaide üzerine oturan, dört adet sütun ile yükseltilmiş ve tüm yönlerden üç dilimli kemer açıklıklarına sahip, üzeri kubbe ile örtülüdür. Çan kulesinin kaide taşlarında motifli taşlara, kemerlerin üstündeki taş sırasında lale motifli korniş süslemeye yer verilmiştir²⁵⁷.

Kilisenin iç kısmına girildiğinde öndeki ufak boşluk ayakkabılıktır. Orta alanı araları eşit olmayan sekiz ayağın taşıdığı eliptik kubbe örter. Kubbe örtüye sahip kilisenin, bazalt taş ve tuğlanın kullanımıyla örülmüş aralıklı beden duvarları tüm cephelerde saçaklı silme ile sonlandırılmıştır. Kuzey yönünde Mar Yakup kutsal alanına açılan iki adet kapı ve iki adet pencere vardır. Doğu cephesi apsis duvarını teşkil etmekte olup, apsis dışı yarım daire şeklinde taşıntı yapmıştır. Batı cephesi, Meryem Ana kilisesinin narteks kısmını oluşturmaktadır. Narteks dört kısa pembe mermer sütuna oturan üç yuvarlak kemer açıklığındadır. Narteksin arkasında daralan ve üç pencereye sahip, beden duvarı yükselmektedir. Narteksin orta kemer hizasındaki kapı açıklığından naosa (dua bölümü) geçilmektedir. Naos 13,70 x 28,50 metre ölçülerine sekizgen plana sahiptir. Naos dördü duvar payesi dördü ise serbest paye olmak üzere toplam sekiz payeye oturan sekizgen yıldız desenli aynalı tuğla kubbeyle örtülüdür²⁵⁸.

Doğu duvarında dikkat çeken en önemli öge kilisenin ilk yapısına ait olduğu düşünülen akantüs yapraklı sütun başlığı ve ona oturan kemer kalıntılarıdır. Apsis ile naos'u ayıran demir korkulukların baş, son ve orta kısmında apsize açılan bir kapı görünümünde şemsiler tapınağından kaldığı savunulan dört adet mermer kanatlar mevcuttur. Mermer kanatlar üzerinde altın yaldızlı Süryanice yazılar mevcuttur. Bu yazılar kutsal kitaptan pasajlar, Mar Efrem'in şiirleri ve kilisenin yenilenmesiyle

²⁵⁵ Tuncer, *a.g.e.*, s. 25-26.

²⁵⁶ Tuncer, *a.g.e.*, s. 36.

²⁵⁷ Yıldız, *a.g.e.*, s. 394.

²⁵⁸ Tuncer, *a.g.e.*, s. 25, Yıldız, *a.g.e.*, s. 394.

ilgilidir. Kilisenin içerisinde görülmeye değer üç adet ahşap kapı bulunmaktadır. Apsis Bizans stilinde, kapı Roma stilinde inşa edilmiş olup, yapı büyük bir sanat eseridir²⁵⁹.

Meryem Ana kilisesinde ana yapı malzemesi olarak genelde volkanik bazalt taşı, bunun yanı sıra toprak, tuğla, ahşap ve kireç harcı da kullanılmıştır. Duvar örgüsünde taş ve tuğla, döşemede blok taş kullanılmıştır. Tonozlarda hafifletme amacıyla tuğla, bazalt taşın işlenmesindeki zorluk nedeniyle Diyarbakır'da ki tüm yapılarda olduğu gibi süslemede kireç harcı ve mobilyada ahşap malzeme kullanılmıştır²⁶⁰.

2.3.Kiliseye Bağlı Diğer Yapılar

2.3.1.Mar Yakup Kilisesi

Meryem Ana Kilisesine sonradan eklenmiş olan bir yapıdır. Bu yapının tam olarak ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Meryem Ana Kilisesinin doğu köşesine bitişik olarak inşa edilmiştir. Kilisenin iki giriş kapısı bulunmaktadır. Birinci kapı Meryem Ana kilisesinin kuzeydoğu köşesinde, diğeri ise üçüncü avlunun doğu kanadındadır²⁶¹.

Mar Yakup kısmı gerçek bir eskilik taşır. Kilisenin Bizans yapılı, gemi göğüslü, kiremitten ve beyaz harçtan örtülmüş tavanı vardır. Mar Yakup kısmının uzunluğu 20 metre, genişliği 5 metre'dir. Bu kısım üçe bölünmüştür. Bunlar: giriş kısmı, mihrap kısmı ve vaftizhane kısmıdır²⁶². Giriş kısmı iki kapıdan oluşur. İlk giriş kapısı Meryem Ana kilisesinin kuzeydoğu köşesinde daha sonradan açılan kapıdır. Bir diğeri ise üçüncü avlunun doğu kanadındaki asıl kapıdır. İkinci kapının kemerinde renkli taş işçiliği görülmektedir. Kapı kemerinde kalker taş üzerine işlenmiş haç motifi ve "2004 Yunan yılında M.S. 1693'te Tanrının inayetiyle bu kilise yenilendi." yazılmış Süryanice kitabe mevcuttur²⁶³.

Mihrap'da üç kısımdır ve her birinin ustaca işlenmiş işlemeli kapıları mevcuttur. Mar Yakup kısmındaki orta mihrabın sağ tarafında 10x15 cm. ebadındaki tahta parçası üzerinde Süryanice bir yazıt vardır. Üç mihrap ve üç kapının ustası da aynı kişidir. M.S. 848 yılında patrik IV. Yuhanna döneminde kilisenin bakıcısının ihmali sebebiyle kilise yanmıştır. Ancak üç yıl sonra şehrin ileri gelenleri bir araya gelerek Muş'taki Aşut oğlu Fokrat'tan yardım alırlar. Muş dağlarından getirilen kavak ağaçları ile kilise

²⁵⁹ Yıldız, *a.g.e.*, s. 395.

²⁶⁰ Yıldız, *a.g.e.*, s. 395.

²⁶¹ Aykal, *a.g.e.*, s. 350.

²⁶² Günel, *a.g.e.*, s. 115.

²⁶³ Yıldız, *a.g.e.*, s. 395-396.

onarılmıştır²⁶⁴. Kilisenin kuzeydoğusunda ise tek nefli, üç apsisli, vaftiz odası bulunmaktadır. Üst örtüsü beşik tonozludur. Yapının şapelinde azizlerin mezarı bulunmaktadır²⁶⁵.

Mar Yakup Kilisesi, güney kuzey doğrultusunda bir gelişme gösterirse de, gerçekte doğu batı doğrultusunda uzanan dört alandan oluşur. Kuzey uçtaki diğerlerinden dardır. Üçü avluya, altı üstlü birer pencereyle açılırlar. Kapı, pürüzsüz taştan, yığma söveli ve lentoludur. Üç dilimli kemerle örtülen bir girinti içine alınmış, kemerleri izleyen beyaz taşlı silmeyle taçlandırılmıştır. Lentonun ön yüzü sekizgen yıldızların yan yana ve üst üste Sıralanışıyla süslenmiştir. Kapının üstünde bulunan kitabenin son iki satırı okunamamaktadır. Muhtemelen bu kilisenin restore ediliş tarihi olması gerekir.²⁶⁶.

Suruçlu Mar Yakup, Süryani kilisesinin yetiştirdiği en meşhur bilginlerden birisidir. Mar Yakup öldüğünde önce Suruç'ta defnedilmişse de, daha sonra kemikleri buraya getirilmiştir. Ayrıca küçük Abdun oğlu Yuhanna'nın, I. Patrik Abdulmesih'in, Mardinli Şükrüllah, Urfalı Cercis gibi bazı patriklerin cenazelerini içeren mezarlarda buradadır. Bütün bunların yanında birçok azizin kemikleri 15 adet taştan yapılan lahit içine yerleştirilmiştir. Bunlardan bazılarının üzeri Süryanice yazıtların olduğu kapak taşlarla kapatılmıştır²⁶⁷.

2.3.2.Kütüphane

Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi kütüphanesi tarihi süreci içerisinde önemli bir kütüphane olarak karşımıza çıkar. Döneminin birçok bilim insanı bu kütüphanenin zenginleştirilmesi için katkıda bulunmuştur. Mar Mari (V. yüzyıl) ve Yakup Saliba (12. Yüzyıl) bunlardan bazılarıdır. M.S. 520 yılında Diyarbakır Metropolitisi olan III. Mar Mari, önemli kitap ve makalelerden oluşan çok zengin bir kütüphane oluşturmuştur. Mar Mari'nin M.S. 529 yılında ölmesi üzerine, daha sonra tüm eserleri Diyarbakır Meryem Ana Kilisesine getirilmiştir²⁶⁸. Kilise kütüphanesi eskiden çok önemliydi. Birçok araştırmacı kütüphaneye gelerek değişik konularda bilgi toplarlardı. Ancak son zamanlarda bu kütüphaneye fazla önem verilmediğinden kiliseye

²⁶⁴ Günel, *a.g.e.*, s. 115-117.

²⁶⁵ Diyarbakır Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, *Diyarbakır Kültür Envanteri (Merkez) I*, Haz. Komisyon, Diyarbakır 2012, s. 116.

²⁶⁶ Tuncer, *a.g.e.*, s. 37-38.

²⁶⁷ Koluman, *a.g.e.*, s. 85.

²⁶⁸ Barsavm, *Saçılmış İnciler*, s. 39.

ait olan çok sayıda kaynak ve eserlerin farklı kütüphanelere gönderildiği belirtilmektedir.²⁶⁹.

Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesine ait olan kütüphaneyle ilgili ilk geniş araştırma 1967 yılında Diyarbakır Süryani Kilisesi Papazı Aziz Günel ve Mardin Metropoliti Hana Dolabani tarafından yapılmıştır²⁷⁰. Bir sonraki araştırma ise 2007 yılında Mardin Kırklar Kilisesi Papazı Gabriel Akyüz tarafından yapılmıştır. Yapılan bu araştırma sonucunda kilise kütüphanesinde 370 adet el yazması kitap ve 80 adet baskı kitabı olduğu tespit edilmiştir. Bu kitapları 13 bölümde tasnif edebiliriz²⁷¹.

Birinci bölüm Kitab-ı Mukaddes bölümüdür. Burada 56 kitap vardır. Gerek Kitab-ı Mukaddesin tamamı gerekse ayrı ayrı, İncil, Mezmurlar, Resullerin işleri ve mektupları bulunmasının yanında bunlara ait tefsir kitapları da vardır. Bunlardan biri 1498 yılında Mafıryan Mar Grigoriyos Bar Ebroyo'nun Süryanice yazmış olduğu eski ahit ve yeni ahit tefsiri, diğeri 13. yüzyılda kimin tarafından yazıldığı belli olmayan, Süryanice yazılmış yeni ahit, bir diğeri 12. yüzyılda kimin tarafından yazıldığı belli olmayan Mezmurlar kitabı tefsiri bunlardan bazılarıdır. Diğerleri ise 12. yüzyıl ile 19. yüzyıl arası kağıt üzerine gayet güzel yazılarla yazılmış eserlerdir.

İkinci bölüm ilahiyat bölümüdür. Günlük olarak kılınan namazlar, oruç, Pazar ayinleri gibi konuları içeren 62 kitap bulunmaktadır. 1209 yılında Kudüs metropoliti Grigoriyos tarafından Süryanice yazılmış, azizleri anma günlerini içeren kitap, yine 1209 yılında Rahip Zbino tarafından Süryanice yazılmış, yaz döneminde icra edilen dini bayramları anlatan kitap, bir diğeri de 1470 yılında kimin tarafından yazıldığı belli olmayan, Süryanice yazılmış kilise eğitimini içeren kitap bunlardan başlıcalarıdır. Bunun dışında 13.yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında yazılmış eserler mevcuttur.

Üçüncü bölüm edebiyat bölümüdür. Şiir, dil bilgisi ve çeşitli edebi konularda yazılmış toplam 77 kitaptan oluşur. 1200'lü yıllarda Suruçlu Mar Yakup tarafından Süryanice yazılmış şiir kitabı, yine 15. yüzyılda kimin tarafından yazıldığı belli olmayan, Süryanice yazılmış dil bilgisi kitabı, bir diğeri de 1477 yılında kimin tarafından yazıldığı belli olmayan, Süryanice yazılmış kahinlerin özel kitabı kütüphanede bulunan kitaplardan bazılarıdır. Bunlardan başka 13. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında yazılmış kitaplar mevcuttur.

²⁶⁹ Günel, a.g.e., s. 334-336

²⁷⁰ Günel, a.g.e., s. 336-338.

²⁷¹ Nil Baydar – Paul Hepworth, *Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi, Kütüphanede Bulunan El Yazmalarının Bakımı, Konservasyonu ve Onarımı Fizibilite Projesi*, İstanbul 2007, s. 3.

Dördüncü bölüm dua bölümüdür. Bu bölümde toplam 36 kitap yer almaktadır. 1227 yılında Rahip Zbino tarafından, yarısı deri yarısı kağıt üzerine Süryanice yazılmış yıllık dua kitabı, yine 12. yüzyılda kimin tarafından yazıldığı belli olmayan Süryanice yazılmış yıllık dua kitabı, diğeri ise 1713 yılında Tahnan bin Dasani tarafından, Süryanice yazılmış ayin kitabı bunlardan bazılarıdır. Diğerleri de 12. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında yazılmış eserlerdir.

Beşinci bölüm tarih bölümüdür. Bu bölüm 10 kitaptan oluşmaktadır. Bunlardan biri 1524 yılında rahip Ataallah tarafından, gerşunice yazılmış Meryem Ananın yaşam öyküsü kitabı, diğeri 1576 yılında Episkopos Anba Mihayel tarafından yazılmış azizlerin önemli konularını içeren sinkisar kitabı, bir diğeri ise 1379 yılında rahip Efreml tarafından Süryanice yazılmış azizlerin hayat kitabı, bu kitaplardan bazılarıdır. Diğer kitaplar ise, 16 ve 20. yüzyıllar arasını kapsamaktadır.

Altıncı bölüm anafuralar (Ayin ve İcra Kitapları) bölümüdür. Bu bölümde 94 kitap vardır. 1188 yılında rahip Yeşuh bin İsa tarafından, Süryanice yazılmış cenaze kitabı töreni, 1710 yılında Metropolit Matiyas tarafından Süryanice yazılmış ayin kitabı, 1454 yılında rahip Yakup tarafından, Süryanice yazılmış ayin kitabı, bu konuda yazılmış kitaplardan bazılarıdır. Diğerleri ise 12. yüzyıl ile 20 yüzyıl arasında yazılmış kitaplardır.

Yedinci bölüm sözlükler bölümüdür. Bu bölümde 4 kitap vardır. 1891 yılında Turabdin Mafiryani Mar Şemun tarafından yazılmış, Süryanice ve gerşunice sözlük bunlardan biridir. Diğerleri ise 19 ve 20. yüzyıllar da yazılmıştır.

Sekizinci bölüm musiki bölümüdür. Bu bölümde 8 kitap vardır. 13. yüzyılda kimin tarafından yazıldığı belli olmayan, Süryanice yazılmış, Süryani kilisesinin müzik melodilerini içeren Beth-Gazo kitabı bunlardan biridir. Diğer kitaplar ise, 13 ve 20. yüzyıl arasında yazılmıştır.

Dokuzuncu bölüm tıp bölümüdür. Bu bölümde 3 kitap vardır. 1570 yılında Mansur bin Şıdyak Rızkallah tarafından, gerşunice yazılmış tıp kitabı bunlardan biridir. Diğerleri ise 16 ve 20. yüzyılda yazılmıştır.

Onuncu bölüm hukuk bölümüdür. Bu bölümde toplam 4 kitap bulunmaktadır. 1698 yılında Mafiryani Mar Grigoriyos Bar Ebroyo tarafından, gerşunice yazılmış, kilisenin hukuk kitabı olarak adlandırılan Hudoyo kitabı bunlardan biridir. Diğer kitaplar ise, 15, 17 ve 19. yüzyıllarda yazılmıştır.

On birinci bölüm bayramlar ile ilgili bölümdür. 1566 yılında episkopos Yeşuh tarafından, Süryanice yazılmış, Meryem ananın bayramlarını içeren fenkitho kitabı vardır.

On ikinci bölüm ilahiler bölümüdür. Bu bölümde 9 kitap bulunmaktadır. Bunlardan biri 19. yüzyılda kimin tarafından yazıldığı belli olmayan, Süryanice, gerşunice ve Türkçe yazılan, bayramlarda ve azizleri anma günlerinde okunan ilahiler kitabıdır. Diğerleri ise 19 ve 20. yüzyıllarda yazılmış eserlerdir.

On üçüncü bölüm Rum Melkit ortodoks kilisesine ait olup Meryem Ana Kilisesine devredilen dua, kitab-ı mukaddes, edebiyat ve musiki konularını içeren 6 adet kitaptır. Bunlardan biri, 1684 yılında Abdulmesih bin Muallim İbrahim tarafından, Arapça yazılmış, azizlere ve sadık kişilerle ilgili müzik kitabı olan Setişrari kitabı'dır.

Süryani patriği I. Afram Barsavm'ın “ Lülümenthür” adlı eserinde geçen Diyarbakır Meryem Ana kilisesindeki kitaplar ise şunlardır²⁷²:

Birinci kitap: Kubat oğlu V. Basiliyos tarafından yazılan 587 sayfadan oluşan şarap, kiliseye ait dini kurallar ve söylevlerin yer aldığı Sügith-Enşüde kitabı. Yazıldığı tarih belli değildir.

İkinci kitap: Patrik Bilatos'un el yazmasıyla 1566 yılında yazdığı Bethgaz kitabı.

Üçüncü kitap: Kilise takdis devresinden, sayılı bayramlar ve azizleri anma günlerine ait iki adet Fankit kitabı. Süryanice Estrangele yazı tipiyle 11. ve 13. yüzyılda yazılmış olup, 124 sayfadır.

Dördüncü kitap: Rahip Zibina tarafından 1208 yılında yazılan, kıyame devresine ait 28 bölümü kapsayan ve 128 sayfadan oluşan bir kitap.

Beşinci kitap: Diyoskoros Theodoros'un deri üzerine el yazısıyla 8. yüzyılda yazdığı yıllık hisay'lar.

Altıncı kitap: Diyoskoros Theodoros tarafından yazılan iki ciltten oluşan hisay'lar.

Yedinci kitap: Rahip Zibina tarafından kendi el yazısıyla 1392 yılında yazdığı, elem haftasına ve bütün yaz mevsimine dair deri üzerine ve bir kısmı da kağıt üzerine yazılmış, 127 sayfadan oluşan kitap.

Sekizinci kitap: Habaplı rahip Aday tarafından 1495 yılında yazılan Mıadıdan kitabı.

²⁷² Günel, *a.g.e.*, s. 338-340.

Dokuzuncu kitap: Birçok güzel mersiyeinin yer aldığı, rahip Yeşu'nun kendi el yazısıyla Estrangele yazı tipiyle 1188 yılında yazdığı, 130 sayfadan oluşan cenaze kitabı.

Onuncu kitap: Ebul Hasan adlı birinin kendi el yazısıyla 15. yüzyılda yazdığı, 132 ve 169 sayfalardan oluşan iki adet Bethgaz kitapları.

On birinci kitap: Şammas Behnam tarafından 1292 yılında yazılmış ve 169 sayfadan oluşan İbnul İbri'ye ait masallar kitabı.

On ikinci kitap: M.S. 166 yılından 1495 yılına kadar, el yazısıyla yazılmış olan Antakya patriklerinin isimlerinin yer aldığı tespit cetveli.

On üçüncü kitap: Yazarı ve yazıldığı tarih belli olmayan 182 sayfadan oluşan Urfalı Yakup'un Hayat Hikayesi kitabı.

On dördüncü kitap: Yazarı ve yazıldığı tarih belli olmayan 184 sayfadan oluşan El Acuzi Toma'nın Hayat Hikayesi kitabı.

On beşinci kitap: Yazarı ve yazıldığı tarih belli olmayan 189 sayfadan oluşan Tubaviyin Hayat Hikayeleri kitabı.

On altıncı kitap: Yazarı ve yazıldığı tarih belli olmayan 216 sayfadan oluşan Basiliyos'a ait soru cevap kitabı.

On yedinci kitap: Yazarı ve yazıldığı tarih belli olmayan 342 sayfadan oluşan Clander kitabı.

On sekizinci kitap: Harput Metropoliti Yusuf'un kendi el yazısıyla 1451 yılında yazdığı ve 128 sayfadan oluşan, Diyarbakır'daki Rum kilisesine ait vaftiz, evlenme ve cenaze kitabı.

On dokuzuncu kitap: Yazarı ve yazıldığı tarih belli olmayan 370 sayfadan oluşan, “ Ne mübareksin ey hayat salkımı” sözleriyle başlayan hissay kitabı.

Yirminci kitap: Yazarı ve yazıldığı tarih belli olmayan 382 sayfadan oluşan azizlerin hayat hikayeleri kitabı.

Yirmi birinci kitap: Yazarı ve yazıldığı tarih belli olmayan 341 sayfadan oluşan İshak'ın kitabı.

Yirmi ikinci kitap: Yazarı ve yazıldığı tarih belli olmayan 497 sayfadan oluşan, “ Vay olsun bana ey kardeşler, çünkü şaki ve günahkarım” sözleriyle başlayan 12. Yuhanna'ya ait kaside kitabı.

Yirmi üçüncü kitap: Diyoskoros Thosdoros'a ait kendi el yazısıyla 1125 yılında yazdığı 509 sayfadan oluşan hissaylar kitabı.

Yirmi dördüncü kitap: Yazarı ve yazıldığı tarih belli olmayan 545 sayfadan oluşan Vehib oğluna ait namaz tayini kitabı.

Yirmi beşinci kitap: Tövbeye dair Hıdı'li Behnam'a ait “ Ey alemi aydınlatan Mar Yeşu” sözleriyle başlayan 555 sayfadan oluşan kaside kitabı; ayrıca tövbeye ait bir kitabı daha mevcuttur.

Yirmi altıncı kitap: Yuhanna Şeylillah tarafından Humuslu Davud'un sebatı hakkında yazılan 550 sayfadan oluşan methiye kitabı.

Yirmi yedinci kitap: Humuslu rahip Davud'un kendi nefesine hitap eden ve ömrünün yarısına kadar yürüttüğü 561 sayfadan oluşan tercüme kitabı.

Yirmi sekizinci kitap: Hah'lı Metropolit Sercis'e ait Kudüs'te basılan 565 sayfadan oluşan beyitler kitabı.

Yirmi dokuzuncu kitap: 569 sayfadan oluşan Deyruz Zafaran'da rahip olmuş Gürcü Yusuf'un kitabı.

Otuzuncu kitap: Patrik Nimetullah tarafından 1580 yılında yazılan ve 571 sayfadan oluşan Avrupa ülkelerini öven Nübze kitabı.

Günümüzde zikredilen bu eserlerin tamamını kilise kütüphanesinde bulmak imkansızdır. Bu eserlerin çeşitli sebeplerden dolayı başka kilise kütüphanelerine devredildiği ya da gönderildiği belirtilmektedir²⁷³.

2.3.3.Okul

Birinci avlunun girişinden ana avluya girerken geniş bir arsayı kaplayan dört tarafı çevrili bir avlu göze çarpar. Giriş kapısından bakıldığında karşıda, kuzey tarafında eskiden okul olarak kullanılan 25 metre uzunluğunda üç oda bir salon vardır²⁷⁴. Dokuz basamakla eksendeki eyvana, buradan da arka ve yanlardaki odalara ulaşılır. Yüksek tutulan bodrumu ve dörder pencerele odasıyla tam bir Diyarbakır evi düzenlemesi ve süslemesindedir. Tavanın daha sonra betonarmeye dönüştüğü görülür. Buna karşılık sekiz pencereyi örten yuvarlak kemerleri yerel nitelikte değildir. Eyvan kemerlerinin iki sıra üstünde, sağda ve solda kitabeler mevcuttur²⁷⁵. Duvardaki kitabelerden anlaşıldığı kadarıyla bu yapının 1914 yılında tamamlandığı belirtilir. Meryem Ana Kilisesi içersinde bu yapının tam karşısında yer alan ve şimdi divanhane olarak kullanılan yapıda daha önceki dönemlerde okul olarak kullanılmış olduğu ifade edilir.

²⁷³ Saliba Aciş, 9 Şubat 2014 tarihli görüşme.

²⁷⁴ Günel, *a.g.e.*, s. 112.

²⁷⁵ Tuncer, *a.g.e.*, s. 24.

Kitabelerden anlaşıldığı kadarıyla bu yapıda 1851 yılında tamamlanmıştır. Bu iki okulda çeşitli dönemlerde Süryani çocuklarına eğitim verilmiştir. 1914 yılında tamamlanan yapıya bakıldığında, buranın lise düzeyinde eğitim verilen bir yer olduğu, 1851 yılında tamamlanan ve şimdi divanhane olarak kullanılan yapının da özelliklerine bakıldığında küçük olması sebebiyle buranın da ortaokul düzeyinde eğitim verilen bir yer olduğu ifade edilmektedir²⁷⁶.

Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi'nde 1957'den 1975 yılına kadar papazlık yapan Aziz Günel okulla ilgili şunları söylemektedir: “ 1957 yılında piskopos Hana Dolabani, beni Diyarbakır Meryem Ana kilisesine papaz görevlisi olarak tayin etti. Bir yıl sonra Süryani çocuklarının Diyarbakır Meryem Ana kilisesinde dini eğitim alabilmeleri için okul açtım. Bu okula cemaatin, kız ve erkek çocuklarını göndermesini sağladım. Bu okulun tanıklarından biri de hala rahip görevinde bulunan Severiyos İshak Saka'dır²⁷⁷” sözlerinden, o dönemde kilise içerisindeki okulda eğitimin yapıldığı anlaşılmaktadır.

1879'da Diyarbakır'da kurulan, amacı Süryani çocuklarının daha iyi eğitim almalarını sağlayacak modern okullar açmak olan “Kadim Süryani Kardeşler Derneği, Süryanice, Arapça, Türkçe, Farsça ve Fransızca bilen Hanna Sırrı Çıkkı'nın idaresinde, 1881 yılında Meryem Ana kilisesi bahçesinde lise düzeyinde bir okul açmıştı. Süryani öğrenciler dışında, Ermeni, Keldani ve Katolik cemaatlerinden öğrencilerin de rağbet ettiği okula; ayrıca Diyarbakır merkez ve Kırtebıl, Karabaş, Ka'bi gibi köylerden gelen müslüman öğrencilerde eğitim görüyordu. Okul, sıralı ve oturma yerleri bulunan sınıflarda öğretim yapılan ilk okul olması bakımından önemliydi. Okulda, Süryanice, Arapça, Türkçe, Fransızca'nın yanında; tabiat bilimleri, matematik, hıristiyan teolojisi ve kilise musikisi dersleri veriliyordu. 8 yıl açık kalan okul, ekonomik nedenlerle 1889'da kapanmıştır²⁷⁸.

Okul birçok Süryani aydını yetiştirmiştir. Bunlardan biride Naum Faik Palak'tır. Naum Faik yazmış olduğu hatıralarında okulla ilgili şunları söyler: “ 1879'da Diyarbakır Süryanilerinin bir araya gelerek oluşturdukları “ Kadim Süryani Kardeşler Derneği”nde seçkin insanlar görev almışlardı. Bu derneğin amacı yeni ve modern bir okul tesis etmektir. Süryani çocuklarının daha iyi bir eğitim almaları gayesi ile okullar açmaktı. Bu amacın gerçekleştirilmesi için maddi ve idari şartları yerine getirilerek

²⁷⁶ Şimşek, *Amid'den Diyarbakır'e Eğitim Tarihi*, s. 82, Akyüz, a.g.e.,s. 55-56.

²⁷⁷ Şimşek, *Horepiskopos Aziz Günel'in Hatıratı*, İstanbul 2011, s. 11.

²⁷⁸ Çıkkı, a.g.e., s. 52.

okulun temeli atıldı. Okulun idaresine Hana Sırrı Çıkı getirildi. Okulun idaresi 1881 yılında tamamen ona teslim edildi. Dernek üyelerinin yapmış olukları çalışmalar ve okul idaresinin gayretleriyle, okul haklı bir şöhrete ulaştı. Diyarbakır'ın birçok genci bu okulda eğitim gördü. Daha sonraki zamanlarda dernek üyeleri okulun başarılı olması üzerine, okulu genişletme kararı alırlar. Mevcut okul binasına ek binalar yapılarak, kilise ile birleştirilir.”²⁷⁹.

Lise düzeyinde eğitim veren okul 1889 yılında kapandıktan sonra 1915 yılına kadar burada çeşitli kademelerde eğitim verilmeye devam edilmiştir. Zaman içerisinde Süryanilere ait okullar teknik ve maddi imkansızlıklar yüzünden kapanmıştır. Daha sonraki yıllarda ise göçlere bağlı olarak nüfusun azalmasından dolayı, okullar eğitim faaliyetlerini tamamen nihayete erdirmişlerdir. Günümüzde Meryem Ana kilisesi içindeki okul, yaz aylarında Süryani öğrencilere İncil okuma, ibadet şeklini ve dualarını öğreten bir yaz okulu olarak faaliyetine devam etmektedir²⁸⁰.

2.4.Meryem Ana Kilisesinin Antakya Süryani Kadim Kilisesine Ev Sahipliği Yapması

M.S. 37 yılında kurulan Antakya kilisesi tüm Doğu Hıristiyanlarını temsil eden bir kilisedir. M.S. 451 yılında İstanbul'da yapılan konsilde İsa Mesih'in tabiatı konusundaki teolojik tartışmalar neticesinde Doğu Hıristiyanlığı Roma kilisesinden tamamen ayrılmıştır. Böylece Antakya Süryani kilisesi bağımsız bir patriklik haline gelmiştir²⁸¹.

Antakya, M.S.38 yılından 518 yılına kadar Süryani kilisesinin patriklik merkezi olarak varlığını sürdürdü. 518 yılında patrik Severius döneminde Bizans imparatoru Justinian Süryanilere karşı baskı ve zulüm politikasına başladı. İmparator, Patrik Severius'u Mısır'a sürgüne gönderdi ve patrik orada hayatını kaybetti. Süryani kilisesine karşı yapılan bu üzücü olaylardan sonra Süryani kilisesinin patriklik merkezi, M.S.518 yılından 969 yılına kadar 451 yıl boyunca Mezopotamya sınırları içerisinde geçici olarak ve saldırılardan korunma amaçlı hareket etti. 969 yılında patrik VII. Yuhanna Malatya'da Mar Barsavmo Manastırına yerleşmiş ve Malatya yakınlarındaki Barid manastırını da patriklik merkezi yapmıştır²⁸².

²⁷⁹ Çıkkı, *a.g.e.*, s. 52.

²⁸⁰ Tuncer, *a.g.e.*, s. 24, Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 182.

²⁸¹ Çelik, *a.g.e.*, s. 201.

²⁸² Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 151, Özbay, *a.g.e.*, s. 15.

Roma baskısının yeniden başlaması üzerine Patrik IV. Diyonosiyos, patriklik merkezini M.S. 1034 yılında Malatya'dan Diyarbakır Meryem Ana kilisesine taşır. Bu yıllarda Diyarbakır Müslüman Arapların hakimiyeti altında olduğundan güvenli bir yerdi. 10 yıl boyunca kiliseyi yönetti ve 1042 yılında hayatını kaybetti. Patrik IV. Diyonosiyos'un Ölümünden sonra patriklik merkezi yaklaşık 6 yıl boş kalır. 1048 yılında toplanan Episkoposlar meclisinde X. Yuhanna patrik olarak seçildi. Böylece X. Yuhanna 1048 ile 1056 yılları arasında Diyarbakır'da patriklik görevini yürütmüştür²⁸³. 1056 yılında patriklik merkezi Mardin'deki Mar Hananyo (Deyrulzafaran) manastırına taşınır. Mar Hananyo manastırının doğu cephesindeki Süryanice bir yazıtta şu ifadelerin yer aldığı belirtilmektedir: “ Kutsal üç Sinot'tan sonra heretik krallar, Süryani kadim milletin patriklik merkezini Antakya'dan Beroa'ya (Halep), Malatya'ya ve Diyarbakır'a sürgün ettiler. M.S.1056 yılında ise Antakya Süryani kadim kilisesinin merkezi Mar Hananyo manastırına taşınmıştır²⁸⁴.

1818-1836 yıllarında patriklik yapan IV. Gevargis'inde Meryem Ana kilisesinde yaşadığına dair bilgiler mevcuttur. Meryem Ana kilisenin güneyindeki avluda yer alan binalardan birinin kapısının üzerinde yer alan kitabeden öğrenmekteyiz. 1847-1871 yılları arasında ise patriklik yapmış olan II. Yakup, 1862 yılında Mardin halkıyla yaşamış olduğu sorundan dolayı patriklik merkezini Mardin'den Diyarbakır'a taşımıştır. Patrik II. Yakup ölene kadar, Diyarbakır patriklik merkezi olarak kalmıştır. Ayrıca burada yaşadığı süre içerisinde kilise içerisinde yer alan divanhaneyi yaptığı kitabeden anlaşılmaktadır. 1895-1905 yılları arasında patriklik yapan II. Abdulmesih'de Diyarbakır Meryem Ana kilisesinde yaklaşık 1 yıl 9 ay kalmıştır. Bu süre içerisinde Patrik II. Yakup'un yapmış olduğu divanhane'ye eklentiler yaptığını ve onardığını yine kilise kitabelerinden anlamak mümkündür²⁸⁵.

Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi kuruluşundan 1933 yılına kadar bazen patriklik merkezi bazen de Metropolitlik merkezi olarak Süryani cemaatine hizmet etmiştir. 1933 yılında metropolit Mar Diyonosiyos Abdunnur Aslan'ın ölümünden sonra, 1933-1941 yılları arasında Horepiskopos (Başpiskopos) Bişare tarafından, 1941 yılından sonra ise papazlar tarafından idare edilmiştir. 1993 yılından beri papaz Yusuf Akbulut tarafından

²⁸³ Hanna Dolabani, *Antakya Süryani Kadim (Ortodoks) Kilisesi Patriklerinin Özgeçmişi*, çev. Gabriel Akyüz, İstanbul 2006, s. 49.

²⁸⁴ Akyüz, *a.g.e.*, s. 66-67.

²⁸⁵ Günel, *a.g.e.*, s. 70.

kilise idare edilmektedir. Bununla birlikte günümüzde Diyarbakır Meryem Ana kilisesi, idari açıdan Mardin metropolitliğine bağlıdır²⁸⁶.

2.5.Meryem Ana Kilisesinde Bulunan Kitabeler

Diyarbakır Süryani Meryem Ana kilisesi ilk inşa edilmesinden günümüze kadar birçok onarımdan geçirilmiştir. Şüphesiz bu onarımlar sırasında kilisenin farklı yerlerine onarımlarla ilgili kitabeler yazılmıştır. Bu kitabeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Birinci kitabe: Kilisenin batı cephesindeki avluda ve kilisenin giriş kapısı üzerinde, İtalyan mermerinden olup iri ve yüksek sütunlar üzerine kurulan ayvanın üzerinde Süryanice-

Gerşuni bir yazıt mevcuttur. Tercümesi şöyledir: “ Bu kilise, 1844 Yunan yılında (M.S.1533) Patrik Abdullah ve Metropolit Yuhanna döneminde yenilendi.” şeklindedir²⁸⁷.

İkinci kitabe: Ayvanın kuzey cephesinde başka bir kitabe daha vardır. Kitabedeki yazıtın ilk iki kelimesi Süryani alfabesiyle geri kalan diğer kelimeler Arapça olarak yazılmıştır. Yazıtın tercümesi: “ Bu kilise, 2000 Yunan yılında (M.S.1689) ve Hicri 1400 yılında yenilendi.” ifadesi yer almaktadır²⁸⁸.

Üçüncü kitabe: Ayvanın güney dış cephesinde de ayvanın onarımıyla ilgili Türkçe olarak bir yazıt görülmektedir. Yazıt şöyledir: “ Bu ayvanın onarım tarihi 1965.” tir²⁸⁹.

Dördüncü kitabe: Kilisenin giriş ayvanının sağ üstünde, beyaz mermere kazınarak Süryanice-Gerşuni türünde şöyle bir yazıt yer almaktadır: “ Bu binalar, 1881 yılında Amid’li Süryani cemaatimizin malından inşa edilmiştir²⁹⁰.”

Beşinci kitabe: Kilisenin avlusunun güney yönünde eskiden derslik olarak kullanılan divanhanenin kapısı üzerinde şöyle bir yazıt vardır: “ Bu okul, 1850 yılında, patrik II.Yakup döneminde, kilisenin ve Musa oğlu Yusuf bey’in malından tamamlanmıştır²⁹¹.”

²⁸⁶ Şimşek, *a.g.e.*, s. 152.

²⁸⁷ Akyüz, *a.g.e.*, s. 52, Günel, *a.g.e.*, s. 113.

²⁸⁸ Akyüz, *a.g.e.*, s. 52, Günel, *a.g.e.*, s. 113.

²⁸⁹ Akyüz, *a.g.e.*, s. 54, Günel, *a.g.e.*, s. 113.

²⁹⁰ Akyüz, *a.g.e.*, s. 55, Günel, *a.g.e.*, s. 111.

²⁹¹ Akyüz, *a.g.e.*, s. 55, Günel, *a.g.e.*, s. 112.

Altıncı kitabe: Kilisenin avlusunda bulunan divanhanenin tam karşısında, eskiden okul şimdi ise papaz evi olarak kullanılan uzun ve güzel manzaralı ayvanlı bir yapı vardır. Ayvanın sağ ve sol duvarlarında Süryanice-Gerşuni yazıtlar görülmektedir. Ayvanın sağındaki yazıtta şöyle yazılıdır: “ M.S.1914 yılında Süryani cemaatimizin emeğiyle veya işiyle tamamlanmıştır.” Ayvanın solundaki yazıtta ise şöyle yazılıdır: “ Bu nakışlar, M.S.1914 yılında puşucu gençlerin yardımıyla yapıldı.” Ayrıca yapının iç duvarında yer alan başka bir yazıt daha vardır ki tercümesi şöyledir: “ Bu binalar, M.S.1914 yılında Amid’li cemaatimizin malından inşa edilmiştir²⁹².”

Yedinci kitabe: Kilisenin kuzeyinde kalan Mar Yakup kilisesinin giriş kapısının üzerinde beyaz bir taşın üzerine yazılmış Süryanice-Gerşuni bir kitabe vardır. Kitabe şöyledir: “ Bu kapı, M.S.1914 yılında Şammas Hana Asfar’ın eşi Mikdesiye Sara tarafından yaptırılmıştır²⁹³.”

Sekizinci kitabe: Kilisenin ana mezbah kapısının dış cephesi üzerinde güneyden ve kuzeyden görünen üzerinde Süryanice yazılmış iki taş mevcuttur. Taşlar üzerindeki yazıtlar birbirinin devamı şeklindedir. Yazıtlar şöyledir: “ Meryem Ana Kutsal kilisesi, 2030 Yunan yılında (M.S.1719) Mar İgnatios Patrik Gevargis döneminde yenilendi. Binanın yapımında katkıda bulunanlara Allah rahmet eylesin²⁹⁴.”

Dokuzuncu kitabe: Kilisede yer alan kduşkuşin’in²⁹⁵ alt kısmı taştan oluşmaktadır. Bu kısımda insanın dikkatini en çok çeken Süryanice yazılmış başlığı bulunan iki sütundur. Yazı, altın yıldızıyla bezenmiş olup kutsal kitaptan pasajlar, Süryani Mar Efrem’in şiir ölçüsünden bölümler ve kilisenin yenilenmesiyle ilgili bilgiler yer almaktadır. Kuzeyindeki sütunun başında şu cümlelere yer verilmektedir: “ Küçüklüğümü mutlu eden, Tanrı’nın mezbahı yanına geliyorum. Bu kutsal mezbah, 2000 Yunan yılında (M.S. 1689) yenilendi.” Sütunun uzunluğunda da şu yazı görülmektedir: “ Tanrı’dan dilediğim tek bir şey vardır. Ömrüm boyunca onun evinde yaşamak ve hoşnutluğuyla mutlu olmaktır.”

Güneydeki sütunun başında da şu cümlelere yer verilmiştir: “ Ey Rab Allah! Bütün bayramlarımızı, mezbah’ının köşelerine kadar zincirlerle bağla. 2004 Yunan yılı

²⁹² Akyüz, a.g.e., s. 56-57, Günel, a.g.e., s. 112.

²⁹³ Akyüz, a.g.e., s. 57, Günel, a.g.e., s. 113.

²⁹⁴ Akyüz, a.g.e., s. 57, Günel, a.g.e., s. 125.

²⁹⁵ Kduşkuşin: Kutsalların kutsali anlamına gelmektedir. Kilisede ayinin icra edildiği bölümdür. Patrik İgnatius Efrem I Barsavm, *Zihniyetler Bahçesinde Deyruzzaqaran Manastırı'nın Tarihi ve Mardin Abraşiyesi ile Manastırlarının Özet Tarihi*, Çev: Gabriyel Akyüz, İstanbul 2006, s. 4.

(M.S.1693).” Ayrıca bu sütunun başından başlayıp diğer sütuna kadar uzanan Mar Efrem’den üç kıta şiirde yer almaktadır:

“ Rahmet dolu kapı budur,
İçinde rahmet vardır,
Ey günahkar! İçine gir,
Rahmet dolu olan Tanrı’dan rahmet dile.

Ey Tanrı’ya dua eden sen,
Yüreğinde kardeşine küfür etme.
Çünkü küfür, duanın temiz
Olmasına müsaade etmez.”

Ellerimi temizce yıkadım,
Mezbahın etrafında dolandım.
Övgünün sesini duyabileyim,
Bütün mucizelerini anlatabilirim²⁹⁶.”

Onuncu kitabe: Mar Yakup kilisesi kısmının orta bölümündeki kduşkudşinin arkasındaki duvarda Süryanice bir kitabe mevcuttur. Kitabe, şair Mar Efrem’in şiir üslubuyla yazılmış bir beyit olup, Suruçlu Mar Yakup’la ilgilidir. Beyit’in altında kilisenin onarım tarihi yazılıdır. Tercümesi şöyledir:

“ Suruçlu olarak tanınan
Süryani Mar Yakup
Gerçeklerin öğretmeni
Doğru ve hilesiz
İnancın pekiştiricisi
2004 Yunan yılı (M.S.1693)²⁹⁷

On birinci kitabe: Mar Yakup kilisesinin dış kapısının üzerindeki kitabede şunlar yazılıdır: “ 2004 Yunan yılında, M.S.1693’te Tanrı’nın inayetiyle bu kilise yenilendi²⁹⁸.”

²⁹⁶ Akyüz, a.g.e., s. 62.

²⁹⁷ Akyüz, a.g.e., s. 63.

²⁹⁸ Akyüz, a.g.e., s. 63, Günel, a.g.e.,s. 115.

On ikinci kitabe: Mar Yakup kilisesinin orta mihrabın sağ tarafı üzerinde 10x15 cm ebadında, dikkatli bakılınca görülen güzel bir biçimde oyulmuş tahta parçası üzerine Süryanice yazılmış kitabede şu ifade yer alır: “ Yunan tarihi 2004 (M.S.1693)²⁹⁹

On üçüncü kitabe: Mar Yakup Kilisesinin orta bölümündeki mezbah kapısının üzerinde Süryanice yazılı küçük bir taş kitabe mevcuttur. Tercümesi şöyledir: “ Kahinler, müminler ve Baseliyos İshok önemsediler ve katkıda bulundular.” Yazıtın son iki kelimesi okunamamıştır. Okunamayan bu cümlelerin muhtemelen kilisenin restore edilmiş tarihinin olması gerekir. Baseliyos İshok (Azar), M.S.1687-1709 yılları arasında Mafiryanklık³⁰⁰ görevinde bulunmuştur³⁰¹.

On dördüncü kitabe: Mar Yakup kilisesinin orta mihrap ayaklarının bulunduğu yerde siyah taştan güzel işlenmiş ikişer metre uzunlukta, 60 cm genişliğinde dört adet sütun bulunmaktadır. Bu sütunlardan iki tanesi önde, iki tanesi de arkadadır. Bu sütunlar üzerine tahtadan çok güzel işlenmiş mihrap kubbesi kurulmuştur. Önceki iki sütunun üzerine taştan kabartma olarak peygamber Davut’un mezmurları Süryanice yazılmıştır. Tercümesi şöyledir: “ Rab çobanımdır, bir eksikliğim olmaz. Zira beni taze çayırarda yatırır, sakın sular boyunca götürür, canım tazeler kendi ismi için, beni doğruluk caddelerinde güder, ölüm gölgesi derecesinde evinde oturacağım. Gezsem bile şerden korkmam, çünkü sen benimlesin. Senin çömeğin ve değneğin onlar bana teselli ve umutturlar. Hasımlarımın karşısında önüme sofrayı kurdu, başımı yağladı, kasem diri diri taşmaktadır. Evet, hayatım günleri boyunca iyilik ve inayet arıdımca gelecekler, günlerim devamınca Rabb’in evinde oturacağım³⁰².”

On beşinci kitabe: Mar Yakup kilisesinden Meryem Ana kilisesindeki büyük mihraba girerken, kapının solunda, tahta kapının arkasında duvara yapışık beyaz bir taş üzerine Süryanice kabartma tarzında yazılmış kitabe vardır. Tercümesi şöyledir: “ Burası, aziz Mar Abdon ve diğer aziz arkadaşlarının mezarıdır³⁰³.”

On altıncı kitabe: Mar Yakup kilisesi kısmında küçük mihrap tabir edilen, tahtadan yapılmış mihrabın altında, tam karşıda duvara yapışık bir mezarın üzerinde Süryanice bir kitabe vardır. Tercümesi şöyledir: “ Diyarbakır azizi Mar Zıuro ve Mar Yuhanna’nın hocası Mar Habip’in mezarıdır³⁰⁴.”

²⁹⁹ Akyüz, a.g.e., s. 65, Günel, a.g.e., s. 118.

³⁰⁰ Mafiryanklık: Patrikle metropolit arasında ara rütbede bulunan kilise lideri. Tahincioğlu, a.g.e., s. 6.

³⁰¹ Akyüz, a.g.e., s. 65.

³⁰² Günel, a.g.e., s. 120-121.

³⁰³ Günel, a.g.e., s. 121.

³⁰⁴ Günel, a.g.e., s. 122.

On yedinci kitabe: Mar Yakup kilisesi kısmında büyük mihrab'ın sağında, giriş kapısının tam önünde ve daima yanan kandilin altında beyaz mermer bir taşın üzerinde oyulmuş kabartma haç'ın çaprazları arasında Süryanice yazılı bir kitabe vardır. Tercümesi şöyledir: “ Yakup Barsalibi'nin meskenidir³⁰⁵. ”

On sekizinci kitabe: Meryem Ana Kilisesinin çan kulesinin altında büyük bir mezar vardır. Bu mezarda gömülü olanların isimlerinin yer aldığı bir kitabe mevcuttur. Tercümesi şöyledir: “ Mar Toma ve Mar Hevoro adındaki azizlerin cesetleri buraya defnedilmiştir. Yunan tarihi 2182. Miladi 1871 tarihinde yaşamış patrik II. Yakup'ta bu mezara gömülmüştür³⁰⁶. ”

2.6.Meryem Ana Kilisesinde Bulunan Patrik Mezarları

2.6.1. X.Yuhanna Teodoros

Kadim Süryanilerin 98. patriği olarak 1048 yılında patriklik makamına oturmuştur. 8 yıl 10 ay bu görevde kalmış, bu süre içerisinde 30 Episkopos kutsamıştır. 14 Mayıs 1057 tarihinde Cuma günü ölmüş ve Meryem Ana kilisesine defnedilmiştir³⁰⁷.

2.6.2. XI. Yuhanna Bar Şuşan

Malatya doğumlu olan, XI. Yuhanna Bar Şuşan, Patrik X. Yuhanna Teodoros'un öğrencisidir. 1058 yılında Diyarbakır'da patrik seçilmiş; ancak kilise içerisindeki bazı sorunlardan dolayı barışı sağlamak adına patriklikten feragat etmiştir. Onun yerine V. Athanasiyos patrik seçilmiştir. V. Athanasiyos'un 1063 yılında ölmesi üzerine, 1064 yılında yeniden patrik seçilmiştir. Sürekli yazı yazan, zamanını oruç, dua ve ibadetle geçiren biriydi. Ömrünün sonlarına doğru Mar Efrem ve Mar İshak'ın şiirlerini bir kitapta toplamaya çalışmıştı. Ancak bu eseri tamamlayamadan 6 Kasım 1072 yılında Diyarbakır'da ölmüş ve Diyarbakır'daki Mar Yuhanna kilisesine defnedilmiştir. Bununla birlikte 1946 yılında Mardin Metropolit Hana Dolabani tarafından mezarı Meryem Ana Kilisesi içerisindeki Mar Yakup Kilisesi kısmına taşınmıştır. 9 yıllık patrikliği süresince 17 Episkopos kutsamıştır. Yunanlıların hilesinden korkması nedeniyle daha güvenli olarak gördüğü Müslümanların egemenliği altında bulunan topraklarda yaşamayı tercih etmiştir³⁰⁸.

³⁰⁵ Günel, *a.g.e.*, s. 124.

³⁰⁶ Günel, *a.g.e.*, s. 125.

³⁰⁷ Dolabani, *a.g.e.*, s. 49.

³⁰⁸ Dolabani, *a.g.e.*, s. 50.

2.6.3. I. Hbed Mşıho Urhoyo

Urfalı Hbed Mşıho, Mar Abhay Manastırının rahibidir. 1661 yılında Mardin'deki Mar Hananyo Manastırında toplanan konsilde patrikliğe seçilmiştir. 25 yıl patriklik görevinde bulunduktan sonra 1686 yılında ölmüştür. Diyarbakır'da şehrin dışındaki Süryani mezarlığına defnedilmiştir. Bununla birlikte 1946 yılında onun mezarı Meryem Ana kilisesi içerisinde yer alan Mar Yakup kilisesinin içerisine taşınmıştır³⁰⁹.

2.6.4. Şükrullah

Mardin doğumlu olup, patrik İshak'ın vefatından sonra patrik olarak seçilmiştir. Görev yaptığı süre içerisinde Diyarbakır, Mardin, Kudüs ve birçok yerdeki kiliselere yardım etmiştir. Patrik Şükrullah, görev yaptığı 23 yıl boyunca 2 Mafıryan ve 15 Metropolit takdis etmiştir. 15 Eylül 1745'te ölmüştür. Cenaze törenini Kudüs Metropolit Grigorios Toma yönetmiştir. Cenazesi Urfakapı'da bulunan Süryani mezarlığına defnedilmiştir. Bu mezarlıkta patrik III. Cercis ve Patrik I. Abdulmesih'de gömülüydü. Patrik Şükrullah'ın mezarının başındaki kitabede şöyle yazılmaktadır: “ Meşakkat dolu bu alemde göç edip nimet alemine varan rahmetli patrik Şükrullah. Yunani tarihi 2056. M.S 1745. Eylül 15'de Allah rahmet eylesin. Amin.”. Bu patriğin mezarı da 1946 yılında Meryem Ana kilisesi içerisinde yer alan Mar Yakup kilisesi kısmına taşınmıştır³¹⁰.

2.6.5. Urfalı III. Gevargis

Patrik Şükrullah'ın ölümü üzerine 13 Kasım 1745 tarihinde patrikliğe seçilmiştir. Patriklik dönemi boyunca birçok kilisede yenilikler yapmıştır. 12 Episkopostan oluşan bir yönetim kurulu oluşturmuş, patrikhanenin ve patriğin gelir giderleri kayıt altına alınmış, tutulan defterlerde milletin sorunları yazılmış, kiliselerin bütün özelliklerini tescil eden kayıt defterleri tutulmuştur. Patriklik merkezinin başkent İstanbul'a çok uzak olması sebebiyle Süryani cemaatinin sorunlarını görüşmek ve padişaha aktarmak için İstanbul'a gitmiş, padişahla görüşmüştür. Ayrıca İstanbul'da bir vekil bulundurabilmek için gerekli olan izin fermanını almıştır. Bu dönemde patrik, Süryani kadim ortodoks kilisesine bağlı olarak birçok yerde okullar açmıştır. 1749 yılının sonlarına doğru bir sinod toplamıştır. Bu sinod'un amacı eğitim ve öğretimi

³⁰⁹ Dolabani, *a.g.e.*, s. 105.

³¹⁰ Günel, *a.g.e.*, s. 178.

geliştirmek, okul ve medreseler tesis etmek, kitapları kiliseye toplamak ve bu kitaplardan bazılarını Arapçaya çevirmek için kurul oluşturmaktı. Böylece eğitim ve öğretim yoluyla rahip ve din görevlilerinin daha iyi bir duruma gelebileceklerini düşünmekteydi³¹¹.

Patrik Urfalı Üçüncü Gevargis, 1768 yılında Diyarbakır'da hayatını kaybetmiştir. Cenazesi Urfakapı'da bulunan Süryani mezarlığında, babasının amcası olan Patrik Hbed Mşiho'nun mezarına konulmuştur, 1946 yılında ise Meryem Ana kilisesi içerisinde yer alan Mar Yakup Kilisesi kısmına taşınmıştır³¹².

2.6.6. II. Yakup

İyi meziyetli, zeki, akıllı ve münzevi bir kişiliğe sahip olan II. Yakup 1800 yılında doğmuştur. 1844 yılında İstanbul'da patrik vekilliği yapmıştır. Bu dönemde Beyoğlu'nda bir ev satın aldı. Bir kilise yapmak için izin almış, Meryem Ana adına bir kilise inşa etmiş ve dağınık olan Süryani ailelerini bir araya toplamaya çalışmıştır. İstanbul'da patrik vekilliği yaptığı sırada bir matbaa satın almış, Süryani harflerinin dökümünü yaptıktan sonra Süryanice iki kitap basmıştır. Kitaplardan biri Süryani dualarıyla ilgili, diğeri de Davut peygamberin Mezmurları'dır³¹³.

Patrik İlyas'ın ölümü üzerine 1847 yılında patrikliğe seçilmiştir. Ayrıca 1860 yılında Meryem Ana kilisesinde eyvanlı bir patrikhane binası inşa etmiştir. Kiliseye araziler satın almış ve kiliseye su getirmiştir. 1862 yılında Mardin halkıyla yaşamış olduğu sorunlardan dolayı patriklik merkezini Diyarbakır'a taşımak zorunda kalmış ve ölünceye kadar da burada yaşamıştır. Patrik II. Yakup 12 Şubat 1871 tarihinde ölmüştür. Meryem Ana kilisesinin güney mezbahındaki Mar Hevoro'nun mezarına defnedilmiştir. Patrikliği süresince bir Mafıryan, on üç Episkopos, elli altı papaz, otuz beş rahip ve seksen dokuz Şammas (Diyakoz) kutsamıştır³¹⁴.

2.7.Meryem Ana Kilisesi İçindeki Tarihi Eserler

Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi, ceviz ağacından yapılmış kduşkudşinler, ceviz ağacından yapılmış kapılar, azizlere ait tablolar, el işçiliğiyle yapılmış gümüş kandiller, Hz. İsa'nın asıldığı haç'ın bir parçasının olması, tarihi çan kulesi,

³¹¹ Dolabani, *a.g.e.*, s. 112-113.

³¹² Dolabani, *a.g.e.*, s. 113, Akyüz, *a.g.e.*, s. 76.

³¹³ Dolabani, *a.g.e.*, s. 125.

³¹⁴ Dolabani, *a.g.e.*, s. 125.

metropolitlerin kullandığı haç gibi tarihi eserlere sahiptir. Dolayısıyla kilisenin uzun bir tarihi kültürü ve zenginliği bünyesinde barındırdığı açıktır³¹⁵.

Kduşkuşinler ve kapılar M.S 848 yılında kilisede meydana gelen yangın sonucunda Süryani cemaati tarafından Muş'tan getirilmiş ceviz ağacından yapılmış harika eserlerdir. Aziz Günel "Türk Süryaniler Tarihi" adlı eserinde bunların kavak ağacından yapılmış olduğunu söylemektedir. Kilisede Hz. İsa'nın haç'ına ait bir tahta parçasının bulunması, kilise için çok kıymetli bir hazinedir. Saf altından yapılmış bir haç'ın içerisinde, tahta haç'a ait parça korunmaktadır. Bu parça dışarıdan görünmemektedir. Bu altın haç'ın üzerinde mavi renkli kıymetli bir taş daha vardır. Bütün bu değerli armağanlar gümüşten yapılmış kubbe biçiminde etrafı camla kaplı Küçük bir kafes şeklindedir. Bu gümüş kafeste bir tahta sandık içinde bulunmakta olup tahta sandıkta mihrap duvarında bulunmaktadır³¹⁶.

Meryem Ana kilisesinde bulunan değerli eşyalar arasında bazı Metropolitlerin kullandığı haçlarda mevcuttur. Bunlardan birisi de Urfalı Metropolit Gabriel'in kullandığı bir haçtır ki, babası Şammas İlyas ve annesi Mıkdesiye Meryem'in ruhuna ithafen kiliseye vakfetmiştir. Haç'ın ortasında bir elmas taş, aşağı kısmında Seylan taşı, ikinci yüzünde yakut'tan bir taş bulunmaktadır. Haç, saf altındır ve üzerinde şöyle bir yazıt vardır: " Haziran ayının gününde ve miladi 1880 yılında yapılmıştır. Urfalı Metropolit Mar Diyoskoros Gabriel'in öz malıdır. Şahitlik ederiz. Şahitler: Keşiş Mirza, Keşiş Kiryakos, Keşiş Yusuf, Şammas Toma, Şammas Yusuf ve Horepiskopos Abdullah'tır."³¹⁷.

Meryem Ana kilisesinde bulunan çan'ın yapılışı, çan kulesinin inşa edilişi ve çan'ın takıldığı tarih, vesikalarda mevcuttur. Vesikada şu ifade yer almaktadır: " Yunani tarihi 2157, M.S. 1846 yılında rahmetli Eşaye oğlu Episkopos Grigorios Gevergis zamanında, büyük bir gayret ve yorgunluk neticesinde ve büyük eleştiriler içerisinde bu kilisenin çan'ını takabildik. İşbu yazı Mart ayı büyük orucun birinci haftasında yazılmıştır, bu yazıyı inceleyenlerin, ölülerimizin ruhlarına bir dua okumalarını istirham ederim."³¹⁸.

Meryem Ana kilisesinde azizlere ait birçok resim de bulunmaktadır. Bu resimler şunlardır: İki melek- Gabriel ve Mihael, İsa'nın çarmıha gerilmesi, Meryem Ana ve İsa,

³¹⁵ Akyüz, a.g.e., s. 78, Günel, a.g.e., s. 127

³¹⁶ Günel, a.g.e., s. 117-127-128, Akyüz, a.g.e., s. 78-85.

³¹⁷ Günel, a.g.e., s. 221.

³¹⁸ Günel, a.g.e., s. 221.

Melek, Meryem Ana'nın ölümü, Mar Behnam ve kardeşi Saro ve öğretmeni Mar Matay, Mar Barsavmo, İbrahim peygamberin oğlu İshak'ı kurban edişi, Meryem Ana ve kucağında bebek İsa Mesih (tekstil üzerine), İsa Mesih'in cenaze töreni, İki aziz- şehit azizler, Mar Efram, Mar Petrus, Kudüs'ün tasviri, Vaftizci Yahya, İsa Mesih elinde kutsal haç ile, Meryem Ana ve kucağında bebek İsa Mesih (ahşap üzerine)³¹⁹.

Bu resimlerin bir kısmının Süryani din adamları tarafından yapıldığı, bir kısmının ise kiliseye hediye yolu ile geldiği belirlenmiştir. Bu resimler, kadim Süryani cemaatinin Hıristiyanlık inancının detaylarını barındıran, geleneksel tekniklerle yapılmış, özgün ve zarif eserlerdir. Bu resimlerden bazıları yekpare, bazıları ham bez üzerine birkaç parça tekstilin birbirlerine el dikişi ile eklenmesi ile elde edilmiştir. Bu eserlerde, Süryanilerin günümüzde hala sürdürdükleri geleneksel bir el sanatı olan basmacılıkta kullanılan doğal boyaların kullanılmış olduğunu görürüz. Resimlerin sadece bir tanesi ahşap üzerine, geri kalan on dördü ise tekstil üzerine yapılmıştır. Resimlerin üzerinde okunabilen Süryanice, Arapça, Rumca, Ermenice notlardan bu resimlerin 1818-1873 yılları arasında Meryem Ana kilisesine vakfedildikleri ve yaklaşık olarak 150-200 yıllık oldukları belirtilmektedir³²⁰.

2.8.Meryem Ana Kilisesinde Görev Yapan Süryani Metropolitlerin İsimleri

Diyarbakır Süryani Meryem Ana Kilisesinin, Metropolitik merkezi olarak kuruluşundan 7.y.y'a kadar kaç Metropolitin hizmet verdiği birkaç Metropolit dışında bilinmemektedir. 7. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana kilisesinde görev yapan Metropolitler şunlardır³²¹:

- 1- Mar Aday 200'lü yıllar.
- 2- Mar Şemun 309-325.
- 3- Theodor.
- 4- I.Mara 381.
- 5- Sargis 387.
- 6- Mar Akak 410-422.
- 7- Stiros 431.
- 8- II.Şemun 448-451.
- 9- Pamfiliyos V.yüzyıl.

³¹⁹ Kıvançer, *a.g.e.*, s. 8-9.

³²⁰ Kıvançer, *a.g.e.*, s. 2.

³²¹ Akyüz, *a.g.e.*, s. 86-89, Günel, *a.g.e.*, s. 207-214.

- 10- II.Mara 464.
- 11- Mar Yuhanon Saharo 484-503.
- 12- Nunus 504.
- 13- I. Tuma 505
- 14- III.Mara 508.
- 15- İbrahim Kiliođlu 538.
- 16- Hunimiyos 546.
- 17- Yusuf Elemedi 581.
- 18- Mar Kiryakos 586.
- 19- Őamuel 611.
- 20- II.Toma 622.
- 21- II.Sargis.
- 22- Mar Sergis, İvennis 660-667.
- 23- Mar Sevire Bar MaŐke 668.
- 24- Mar Anistas 684.
- 25- Mar Theoduto, Mar Tuma 706-713.
- 26- Mar Matay, Mar Sergis, Mar Kuzmo 729.
- 27- Mar Abo, Mar Sevire 752'den önce.
- 28- Mar Atanasiyos 752.
- 29- Mar Abay 753-755.
- 30- Mar Sevire 765.
- 31- Mar Abo, 776.
- 32- Mar Yavsef, Mar Őmuel, Mar Tuma 798.
- 33- Mar İvennis 810.
- 34- Mar İğnatiyos 818-845.
- 35- Mar Habib, Mar Abrohom 847-874.
- 36- Mar Yuhanon 878-883.
- 37- Mar MuŐe, Mar İğnatiyos 896-909.
- 38- Mar İvennis 923-935
- 39- Mar İğnatiyos
- 40- Mar Yavsef 936-953.
- 41- Mar İğnatiyos, Mar Timetheos 965-986.
- 42- Mar Yuhanon, Mar Baseliyos 1004-1030.

- 43- Mar İğnatiyos 1032-1042.
- 44- Mar İğnatiyos Abu Yasir Bar Gadono 1129 yılından önce.
- 45- Mar Baseliyos 1129-1137.
- 46- Mar İğnatiyos 1137-1166.
- 47- Mar Diyonosiyos Yakup Bar Salibi 1168-1171.
- 48- Mar Abrohom 1174.
- 49- Mar Abrohom 1179.
- 50- Mar İvennis 1191.
- 51- Mar İvennis Mina 1207-1221.
- 52- Rakka'lı Mar İğnatiyos, Mar İvennis Saliba 1253.
- 53- Hısın Kifo'lu Mar Diyoskoros 1283.
- 54- Mar Grigoriyos 1297.
- 55- Mar İvennis İşmohil 1333.
- 56- Mar Kurilus David 1336.
- 57- Mar Diyonosiyo Yavsef Garip 1357-1375.
- 58- Mar Kurilus Abrohom Garip 1375-1381.
- 59- Mar Athanasiyos 1455-1474.
- 60- Mar İvennis Yuhanon 1474-1483.
- 61- Mar İvennis Yakup 1483-1487.
- 62- Mar İvennis Yuhanon Şa-Allah 1490-1494.
- 63- Mar Filüksinos Yakup 1496-1512.
- 64- Mar Filüksinos Yuhanon 1523-1533.
- 65- Mar Filüksinos Farc Allah 1542-1581.
- 66- Mar Şemun Arapoğlu 1583-1588.
- 67- Mar Timotheos Tuma 1588-1592.
- 68- Mar Athanisiyos İšo 1592-1620.
- 69- Mar Timotheos Kesar Nur El Dini 1627-1642.
- 70- Mar Timotheos İsa Nuvayyiri.
- 71- Mar Timotheos Abdul Celil 1660.
- 72- Mar Timotheos Şükrallah 1661-1670.
- 73- Salahlı Mar Timotheos Hamis İšo Denho 1678-1690.
- 74- Kasrolu Mar Timotheos Şükrallah 1690-1715.
- 75- Diyarbakırlı Mar Athanasiyos Aslan 1707-1741.

- 76- Mardinli Mar Kurilos Gevargis 1746-1748.
 77- Mar Sevire yada Kıtırbel’li Mar Timotheos Tuma 1752-1773.
 78- Bitlisli Grigoriyos Bişara 1774-1782.
 79- Diyarbakırlı Mar Sevire Abrohom 1782-1797.
 80- Mar Baseliyos İliyo 1818.
 81- Mar Gabriyel Kulçi 1824.
 82- Diyarbakırlı Mar Athanasiyos Abdul Mesih 1840-1847.
 83- Mar Grigoriyos Gevargis 1843-1860.
 84- Mardinli Mar Yuliyos Abdul Mesih Basmacı 1860-1862.
 85- Mar Abdul Mesih Bar Kaşiso 1872.
 86- Mardinli Mar Kurilos Gevargis 1876-1888.
 87- Mar Grigoriyos Abdallah Satuf Sadedi 1890-1895.
 88- Mar İvennis Mansur 1899-1901.
 89- Mardinli Mar İvennis İlyas Şakir 1902-1908.
 90- Musullu Mar Athanasiyos Tuma Kassir 1908.
 91- Mar İvennis İliyo Nasri 1908-1912.
 92- Musullu Mar Athanasiyos Tuma Kassir 1916-1917 ikinci kez.
 93- Urfalı Mar Diyonosiyos Abdunnur Aslan 1917-1933.

2.9.Meryem Ana Kilisesinde Yetişen Din ve İlim Adamları

2.9.1.Mar İshak

Diyarbakır’da doğmuştur. Süryani edebiyatı ve şairi, Süryani dilinin büyük ustası olan Mar Efrem’in yanında eğitim almıştır. Rahiplik ve öğretmenlik yapmıştır. Roma ve başka ülkelere seyahatler yapmıştır ve İstanbul’da bulunduğu kısa süre içerisinde hapse atılmıştır. Serbest bırakılıp Diyarbakır’a döndükten sonra papazlık rütbesini almıştır. Mar İshak’ın, Kutsal kitap’ın değişik konuları üzerine yazmış olduğu çok değerli yorum ve yazıları bulunmaktadır³²².

2.9.2.Mar Akak

410-422 yılları arasında Diyarbakır Metropoliti olarak görev yapmıştır. Perslerle Bizans imparatorluğu arasındaki savaflara şahit olmuştur. Bu savafların birinde Persler Bizanslılara yenilmiş ve 7000 esir vermişlerdir. Bunu duyan Mar Akak, tüm ruhanileri

³²² Barsavm, *Saçılmış İnciler*, s. 224.

toplayıp ve onları ikna ederek kiliseye ait altın, gümüş ve ne kadar kıymetli eşyalar varsa hepsini satıp, İranlı esirleri hürriyetlerine kavuşturmuştur. Mar Akak, dirayetli, mütevazî, insanları seven bir din adamıydı. İncil'in emirlerine uyararak dinine inanmayanları dahi kendi canı gibi severdi³²³.

2.9.3.Kiryakos

Eğitimli, kültürlü, irfan ve fazilet sahibi olan Kiryakos, Rakka dolaylarındaki Mar Zakka manastırında rahipliğe yükselmiş, M.S.583 yılında Patrik Bitris tarafından Diyarbakır Metropolitliğine atanmıştır. Cemaatini iyi yönetmiş ve uzun süre kiliseye hizmet etmiştir. 623 yılında ölmüştür³²⁴.

2.9.4.II. Severios

Suriye'deki Deyr Esforos manastırında büyümüş, M.S.668'de Diyarbakır Episkoposu olarak atanmıştır. Daha sonra Tarsuslu Yuhanna tarafından patrik olarak seçilmiştir. Patrikliği süresince merhametsiz ve gaddar olduğundan, cemaat üzerinde kötü bir izlenim bırakmıştır³²⁵.

2.9.5.III. Yolyanos

Diyarbakır yakınlarındaki Kinnesrin Manastırında rahip olmuş, Suruçlu Athanisos tarafından M.S.688'de Diyarbakır'da patrik olarak takdis edilmiştir. Patriklik görevini uzun süre hakkıyla yerine getiren Yolyanos M.S.809'da ölmüştür³²⁶.

2.9.6.Mar Theodoto

Diyarbakır doğumlu olan Theodoto, ibadetine düşkün, fazilet sahibi, sürekli farklı manastırları gezen, insanlara yardım eden, hastalara şifa veren bir kişiliğe sahipti. Gittiği yerlerde kendisine manastırların idareciliği teklif edilmesine rağmen hiçbirini kabul etmemiştir. Patrik Yolyanos, Theodoto'yu Diyarbakır metropoliti olarak takdis eder, Theodoto her ne kadar bunu kabul etmek istemese de ruhani reisine karşı

³²³ Günel, *a.g.e.*, s. 156.

³²⁴ Günel, *a.g.e.*, s. 162, Barsavm, *Saçılmış İnciler*, s. 293.

³²⁵ Günel, *a.g.e.*, s. 163.

³²⁶ Günel, *a.g.e.*, s. 163.

saygısızlık olmasın diye bunu kabul eder. Yaşlandığını ve yorulduğunu anladığı zaman Metropolitliği bırakmış ve M.S.698 yılında hayatını kaybetmiştir³²⁷.

2.9.7.Yuhanna Bar Şuşan

Malatya'da doğmuş olup, dil, din ve felsefe alanında yetişmiş, değişik manastırlarda zahitlik hayatı yaşadıkdan bir süre sonra 1058 yılında Diyarbakır'da patriklik makamına terfi ettirilmiştir. Görevini iyi bir biçimde yerine getiren Yuhanna Bar Şuşan 6 Kasım 1072 yılında hayatını kaybetmiştir³²⁸.

2.9.8.VIII. Athanasios

VIII. Athanasios, Mafiryen Diyonnosios tarafından 1139 yılında rahip olarak takdis edilmiştir. VIII. Athanasios döneminde konsil kararıyla 1165 yılında patriklik merkezi Diyarbakır'dan Mardin'e taşınmıştır³²⁹.

2.9.9.Dionosius Bar Salibi

Malatya'da doğmuş, Süryani kilisesinin tanınmış, seçkin din adamlarından ve zamanın en seçkin alimlerinden biridir. Dil, edebiyat, hukuk, teoloji, tarih ve felsefe alanında eğitim almıştır. 1148'de Maraş metropoliti olmuş, 1167 yılında patrik büyük Mihayel tarafından Diyarbakır Meryem Ana kilisesinin onarımı için Diyarbakır'a gönderilmiştir. Onarım işini başarılı bir biçimde tamamladığı zaman patriğin hoşnutluğunu kazanmış ve patrik tarafından Diyarbakır metropoliti olarak atanmıştır. Bar Salibi 20 Kasım 1171 yılında Diyarbakır'da hayatını kaybetmiş ve Meryem Ana kilisesine defnedilmiştir³³⁰.

2.9.10.İyavennis Mine

Doktordur ve aynı zamanda 1222 yıllarında Diyarbakır Metropolitliğini de yapmıştır³³¹.

³²⁷ Günel, *a.g.e.*, s. 163-169.

³²⁸ Barsavm, *Saçılmış İnciler*, s. 375-376

³²⁹ Günel, *a.g.e.*, s. 171.

³³⁰ Günel, *a.g.e.*, s. 172, Barsavm, *Saçılmış İnciler*, s. 389.

³³¹ Günel, *a.g.e.*, s. 175.

2.9.11.Yusuf Bar Garib

M.S.1340 yılında Mar Hananyo (Deyrul Zafaran) manastırında rahip ve keşiş olmuş, ardından da Diyarbakır Metropolitliği için takdis edilmiştir. Usta bir yazardır. 1375 yılında ölmüştür³³².

2.9.12.Keşiş Şemun

Patrik Behnam tarafından keşiş olarak takdis edilmiştir. Süryani dilini Mardin Kırk şehit kilisesinde öğrenmiştir. 1450 yılında hayatını kaybetmiştir³³³.

2.9.13.Patrik Abdunnur

Bu dönemde iki patrik bulunmaktaydı. Biri Madan'da bulunan Patrik Abdunnur, diğeri ise Diyarbakır'da bulunan Patrik Şemun. Daha sonra ikisi arasındaki sorun çözüldükten sonra Patrik Abdunnur Diyarbakır'a gelip yerleşmiş, Patrik Şemun ise gayri meşru sayıldığından bu görevden ayrılmıştır. 1653 yılında hayatını kaybetmiştir³³⁴.

2.9.14.Patrik Şükrullah

Mardin'de doğmuştur. Diyarbakır'da birçok faaliyette bulunmuştur. 15 Eylül 1745 yılında Diyarbakır'da hayatını kaybetmiştir. Mezarı Meryem Ana kilisesindedir³³⁵.

2.9.15.Korillos I. Gevargis

1745 yılında Diyarbakır'da toplanan konsile katılmış, Patrik Cercis'in seçim ve takdisinde bulunmuştur. Yeni patrik onu Diyarbakır Meryem Ana kilisesine tayin etmiştir. 1747 yılında hayatını kaybetmiştir³³⁶.

2.10.1908 Yılından Günümüze Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesinde Görev Yapan Din Adamları

2.10.1.Mar İvennis İliyo Nasri (1908-1912)

30 Ekim 1867 yılında Mardin'de doğmuş, ilk eğitimini Mardin Kırklar kilisesinde yapmıştır. 20 yaşına doğru zahitlik hayatını seçmiş, çeşitli kilise ve

³³² Barsavm, *Saçılmış İnciler*, s. 442.

³³³ Barsavm, *Saçılmış İnciler*, s. 446.

³³⁴ Günel, *a.g.e.*, s. 177.

³³⁵ Günel, *a.g.e.*, s. 178.

³³⁶ Günel, *a.g.e.*, s. 180.

manastırlarda görev yapmıştır. 1899'da Mityat bölgesine, 1902 senesinde ise Diyarbakır bölgesine patrik vekili olarak atanmıştır. Diyarbakır'a geldikten sonra Türkçeyi öğrenmiş, bu sayede cemaatin hak ve hukukunu daha iyi bir biçimde korumuştur. Diyarbakır'da yapmış olduğu faydalı çalışmalar neticesinde Süryani cemaatinin sevgisini kazanmış ve bu sayede patrik II. Abdullah tarafından 2 Mart 1908 yılında metropolit olarak Diyarbakır'a atanmıştır. 4 yıl Diyarbakır'da görev yaptıktan sonra 1912 yılında Musul metropolitliğine atanmıştır. Patrik Abdullah'ın ölümü üzerine 17 Ekim 1916 yılında, Dayruzzafaran manastırında toplanan sinodun almış olduğu kararla 12 Şubat 1917 yılında patrik seçilmiş ve Mar İğnatios III. İlyas Şakir lakabını almıştır. 13 Şubat 1932 yılında ölmüştür³³⁷.

2.10.2.Mar Athanasios Tuma Kassir (1916-1917)

Musul'da doğmuş olup, hayatı hakkında pek bilgi yoktur. 1908-1912 yıllarında Mardin bölgesinde³³⁸, ilk olarak 1908, daha sonra ise 1916-1917 yıllarında Diyarbakır'da³³⁹, 1948 yılında ise Musul'da³⁴⁰ Metropolit olarak görev yapmıştır.

2.10.3.Diyonnosios Abdunnur Aslan (1917-1933)

1851 yılında Urfa'da doğmuş, 1869 yılında Diyarbakır'da ikamet eden patrik II. Yakup'un hizmetine girmiştir. Daha sonraları farklı kilise ve manastırlarda görev yapmış, 1896 yılında patrik II. Abdulmesih tarafından Harput metropolitliğine, 1917 yılında patrik III. İlyas tarafından Diyarbakır metropolitliğine atanmıştır. Diyarbakır'da 16 yıl 3 ay görev yapan metropolit Abdunnur Aslan 20 Temmuz 1933 yılında Diyarbakır'da ölmüş ve vasiyeti gereği cenazesi Deyruzzafaran manastırına gömülmüştür. Diyarbakır'da görev yapan son Metropolit³⁴¹.

2.10.4.Hori Bişare (1933-1941)

Diyarbakır'da doğmuş olup, 1890 ile 1941 yılları arasında Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana kilisesinde görev yapmıştır³⁴². Son Metropolit Abdunnur Aslan'ın

³³⁷ Günel, a.g.e., s. 185-189, Barsavm, *Zihniyetler Bahçesinde Deyruzzafaran Manastırı'nın Tarihi ve Mardin Abraşiyesi ile Manastırlarının Özet Tarihi*, s. 52-53.

³³⁸ Barsavm, *Zihniyetler Bahçesinde Deyruzzafaran Manastırı'nın Tarihi ve Mardin Abraşiyesi ile Manastırlarının Özet Tarihi*, s. 80.

³³⁹ Akyüz, a.g.e., s. 89.

³⁴⁰ Dolabani, a.g.e.,s. 141.

³⁴¹ Günel, a.g.e., s. 193-194.

³⁴² Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Vaftiz Defteri, C.I, s. 13-18.

1933 yılında ölmesinden sonra 1941 yılına kadar Horepiskopos olarak kiliseyi yönetmiştir. Din adamlığının yanında debbağlık (dericilik) mesleğiyle de uğraşmıştır.³⁴³ 1942 yılında ölmüş, öldükten sonra oğlu Toma Başaranlar tarafından kendisine ait 255 el yazması kitap, İstanbul Tarlabası Meryem Ana kilisesine bağışlanmıştır³⁴⁴.

2.10.5.Rahip Yakup (1942-1954)

Hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Babasının adı Yusuf, lakabı İhtiyardır. 1899'da incili şemmas³⁴⁵ rütbesine, 1936 yılında ise Arhidyakon³⁴⁶ rütbesine yükselmiştir. 1942 yılında rahip olmuştur.³⁴⁷ Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi vaftiz defterini incelediğimizde 1942 ile 1954 yılları arasında Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana kilisesinde rahip olarak görev yaptığını öğrenmekteyiz³⁴⁸.

2.10.6.Melke Gülçe (1956-1957)

1911 yılında Mardin'in Midyat ilçesinde doğmuştur. İlk olarak Midyattaki Mar İşmuni kilisesine papaz olarak verilmiş, 1956 yılında ise Metropolit Hanna Dolabani tarafından Diyarbakır'a atanmıştır. Diyarbakır'da birkaç ay görev yaptıktan sonra Horepiskopos rütbesine yükseltilmiş, burada 1,5 yıl görev yaptıktan sonra Diyarbakır'dan ayrılmıştır³⁴⁹.

2.10.7.Horepiskopos Aziz Günel (1957-1974)

Önemli bir Süryani tarihçisi olan Aziz Günel, Mardin ili Midyat ilçesi Keferzi köyünde 1919 yılında doğmuştur. 1939 yılında Diyakoz rütbesine yükselmiştir. 1950'de baş diyakoz, 1952 yılında ise papaz olmuştur. "Türk Süryaniler Tarihi" adlı eserini yazdıktan sonra

Horepiskopos rütbesine yükseltilmiştir. 1953-1954 yıllarında Adıyaman kilisesinde görev yaptıktan sonra 1957 yılında Diyarbakır Meryem Ana kilisesine atanmıştır.

³⁴³ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 279,286.

³⁴⁴ Samuel Akdemir, *İstanbul Mozağında Süryaniler*, İstanbul 2009, s. 149.

³⁴⁵ İncili Şemmas: Ayinlerde papaza yardım eden ve İncil okuyan din adamı, Koluman, a.g.e., s. 74.

³⁴⁶ Arhidyakon: Papaz olmadığı zaman ayini yöneten din adamı, Koluman, a.g.e., s. 74.

³⁴⁷ Gabriel Akyüz, Mardin Kırklar Kilisesi Papazı, 9 Kasım 2014 Tarihli Görüşme.

³⁴⁸ Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Vaftiz Defteri, C.I, s. 18-23.

³⁴⁹ Günel, a.g.e., s. 341.

1957-1975 yılları arasında Diyarbakır'da görev yapan Aziz Günel, bu süreç içerisinde Müslüman ve Hıristiyan toplum arasındaki iyi niyet yaklaşımlarını artırarak toplumlar arasında birleştirici rol üstlenmiştir. 1966-1967 yılları arasında Diyarbakır Gazi ilkokulunda, 1968-1969 yıllarında ise Diyarbakır Akşam Ticaret Lisesi Okul Aile Birliği Başkanlığını yürütmüştür. 1975 yılında İstanbul'a atanmıştır. Aziz Günel'in birçok alanda yazmış olduğu eserleri mevcuttur. 30 Ekim 1997 yılında Belçika'da ölmüştür³⁵⁰.

2.10.8.Hanna Aykurt (1985-1993)

1955 yılında Mardin'in Dargeçit ilçesine bağlı Zaz köyünde doğmuştur. İlkokul ve Süryanice eğitimini kendi köyünde tamamlamıştır. 1982 yılında Turabdin Metropolit Mar İlyas Çankaya tarafından Diyarbakır Meryem Ana kilisesine öğretmen olarak, 1985 yılında ise Metropolit Samuel Aktaş tarafından papaz olarak atanmıştır. Diyarbakır'da 8 yıl görev yaptıktan sonra 1993 yılında İstanbul'a tayin edilmiş, 2008 yılında Metropolit Yusuf Çetin tarafından Horepiskoposluğa yükseltilmiştir. Halen İstanbul Süryani Ortodoks kilisesinde görev yapmaktadır³⁵¹.

2.10.9.Yusuf Akbulut (1993-)

1964 yılında Mardin'in Midyat ilçesine bağlı Gülgöze (Aynvert) köyünde doğmuştur. İlkokulu kendi köyünde okuduktan sonra 1975 yılında İstanbul'a gitmiş, İstanbul'da 8 yıl kuyumcu olarak çalıştıktan sonra askerlik görevini yapmak üzere 1984 yılında geri dönmüştür. 1986 yılında Süryanice ve dini eğitim almak için Deyruzzafaran manastırına gitmiş, burada 5 yıl eğitim aldıktan sonra 1992 yılında 1 yıl süreyle Süryanice öğretmenliği yapmıştır. 1993 yılında Turabdin Metropolit Samuel Aktaş tarafından Diyarbakır Süryani Meryem Ana kilisesine incili şemmas olarak, 1994 yılında ise papaz olarak terfi ettirilmiştir. Halen Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana kilisesinde görev yapmaktadır³⁵².

Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana kilisesinde görev yapan din adamlarından isimlerini saydığımız ve bilgilerini verdiğimiz bu kişiler Diyarbakır'da ikamet eden din adamlarıydı. Kilisede bazı dönemlerde din adamları bulunamamıştır.

³⁵⁰ İris, *a.g.e.*, s. 89-90. Şimşek, *Horepiskopos Aziz Günel'in Hatıratı*, s. 1-19.

³⁵¹ <http://www.suryanikadim.org/ruhanikurul.aspx>, (10.11.2014)

³⁵² Yusuf Akbulut, 2 Kasım 2014 tarihli görüşme.

Bu dönemlerde nikah, vaftiz, cenaze vb işleri yapmak için Mardin ve Turabdin Metropolitliğinden görevlendirilen gezici din adamları gelip gitmişlerdir³⁵³.

2.11.Meryem Ana Kilisesinin Bugünkü Durumu

Süryani kilisesinin tarihine baktığımızda Diyarbakır, 1933 yılına kadar Süryani kilisesinin Metropolitlik merkezlerinden birisiydi. Son Metropolit 1933 yılında hayatını kaybeden Metropolit Abdunnur Aslan'dır. 1933 yılından sonra Süryaniler arasında iç çekişmelerin yaşanmaya başlamasından dolayı ve bu dönemde yeterli sayıda din adamı yetiştirilemediğinden Diyarbakır, Mardin Metropolitliğine bağlanmıştır. Bu tarihten itibaren Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana kilisesi daha alt düzeydeki din adamları tarafından idare edilmeye başlanmıştır. 1933-1941 yılları arasında Hori Bişare, 1942-1954 yılları arasında rahip Yakup, 1956-1957 yıllarında papaz Melke Gülçe, 1957-1974 yılları arasında Horepiskopos Aziz Günel, 1975-1985 yılları arasında geçici görevli din adamları, 1985-1993 yılları arasında papaz Hanna Aykurt tarafından yönetilmiştir. 1993'den günümüze kadar papaz Yusuf Akbulut tarafından kilise yönetilmektedir. Diyarbakır'daki Süryani nüfus azalmış olmasına rağmen Meryem Ana kilisesinin ruhani faaliyetleri günümüze kadar bütün canlılığıyla devam ettirilmiştir³⁵⁴.

Günümüzde kilisede Süryaniler tarafından kabul edilen tüm bayramlar coşkulu bir biçimde kutlanmaktadır. Bununla birlikte Diyarbakırlı Süryaniler için özel sayılan bazı önemli günlerde bulunmaktadır. Bu özel günler sayesinde yurtiçinde ve yurtdışında yaşayan Diyarbakırlı Süryaniler bir araya gelerek birlik ve beraberliklerini pekiştirmektedirler. 24 Mayıs'ta kutlanılan Mesih'in göğe yükseliş bayramında yurtiçinde ve yurtdışında yaşayan Diyarbakırlı Süryaniler Diyarbakır'a gelip Meryem ana kilisesinde bu bayramı coşkulu bir biçimde kutlamaktadırlar. Yine 15 Ağustos'ta kutlanılan Meryem ana intikali bayramından bir gün önce Süryaniler, kilisenin bahçesinde toplanıp, bir taraftan ayinlerini icra ederken diğer taraftan Lebeni olarak adlandırdıkları buğday-ayran karışımı yemeklerini büyük kazanlarda pişirip bir gün sonraya hazır hale getirirler. Hazırlanan bu yemek ayin bittikten sonra tüm cemaate dağıtılır. Yine Süryani edebiyatının en önemli yazarlarından biri olan Mar Yakup'ta³⁵⁵ her 29 Kasım'da bu kilisede ayinlerle anılmaktadır³⁵⁶.

³⁵³ Yusuf Akbulut, 2 Kasım 2014 tarihli görüşme.

³⁵⁴ Yusuf Akbulut, 2 Kasım 2014 tarihli görüşme.

³⁵⁵ Mar Yakup: M.S. 451 yılında Suruç'ta doğmuştur. Dini çalışmalarından dolayı Süryaniler tarafından "Öğretmenlerin tacı, bilgeliğin bülbülü, Süryani Ortodoks Kilisesinin Gitarı ve Öğretmeni" unvanı

Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana kilisesini Süryaniler için önemli kılan sebeplerden biri de Hz. İsa'nın gerildiği haçın bir parçasının bu kilisede bulunmasıdır. Süryani cemaatin yoğun olduğu eski dönemlerde bu haç, Büyük oruç'un yarısında, Paskalya (Diriliş) bayramında ve Haçın bulunuş bayramında olmak üzere yılda üç defa cemaate gösterilirdi. Günümüzde ise cemaatin az olmasından dolayı bu uygulama kaldırılmış olup Haçın bulunuş bayramında nadiren az sayıdaki cemaate gösterilmektedir. Diyarbakır'daki Süryani cemaatinin vaftiz, nikah ve cenaze işleri de yine günümüzde kilise tarafından yerine getirilmektedir. Zaman içerisinde Diyarbakır'daki Süryani nüfusun azalması sebebiyle bu işler nadiren yapılmaktadır. Diyarbakır'daki Süryanilere ait bu işler kilise papazı Yusuf Akbulut tarafından yerine getirilmektedir³⁵⁷.

Diyarbakır'da yaşayan Süryani, Ermeni ve Keldani cemaatinin ortak olarak kullandığı yaklaşık 250 yıllık olan ve bakımsızlıktan harap olmuş olan mezarlıkta belediye tarafından 2005 yılında temizlenip, etrafı duvarlarla çevrilip düzenlenmiştir. Mezarlığın bir kısmı ise 1998 de yol genişletmesi esnasında yok edilmiştir³⁵⁸.

Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana kilisesi aynı zamanda Diyarbakır'da yaşayan Süryani çocukları için günümüzde okul görevini de sürdürmektedir. Yaz aylarında kilise içinde bulunan okulda Süryani çocukları ibadetler, ilahiler ve Süryani dili konusunda eğitim görmektedirler. Bu eğitim kilise papazı Yusuf Akbulut tarafından verilmektedir³⁵⁹.

Kiliseyle ilgili tüm çalışmalar Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Vakfı tarafında yapılmaktadır. Vakıf üyeleri 4 yıllığına seçilirler ve hepsi Diyarbakırlıdır. Vakıf, yurtiçi ve yurt dışında yaptığı birtakım etkinliklerle gelir elde etmeye çalışır ve bu elde ettiği gelire kilisenin ihtiyaçlarını gidermeye çalışır. Günümüzde vakıf başkanlığını Can Şakarer yürütmektedir³⁶⁰.

Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana kilisesi, 2005 yılında yurtiçi ve yurtdışında yaşayan Diyarbakırlı Süryanilerin ortak girişimiyle kapsamlı bir onarımdan geçirilmiş ve eski tarihi kimliğine kavuşturulmaya çalışılmıştır³⁶¹.

kendisine verilmiştir. 521 yılında ölmüştür. Mezarı Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana kilisesi içerisinde yer alan Mar Yakup kilisesi kısmındadır, Akyüz, a.g.e., s. 92.

³⁵⁶ Yusuf Akbulut, 21 Aralık 2014 tarihli görüşme.

³⁵⁷ Yusuf Akbulut, 21 Aralık 2014 tarihli görüşme.

³⁵⁸ Yusuf Akbulut, 2 Kasım 2014 tarihli görüşme.

³⁵⁹ Yusuf Akbulut, 2 Kasım 2014 tarihli görüşme.

³⁶⁰ Yusuf Akbulut, 21 Aralık 2014 tarihli görüşme.

³⁶¹ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 150, Diken, a.g.e., s. 189-190.

SONUÇ

Süryani kavramı hakkında birçok iddia ileri sürülmesine rağmen günümüzde bu kavram daha çok bir Hıristiyan mezhebinin adı olarak kullanılmaktadır. Süryaniler, günümüzde yaklaşık beş milyon civarındaki nüfuslarıyla Türkiye, Hindistan, Lübnan, Ürdün ve İsrail gibi ülkelerde yaşamaktadırlar. Türkiye’de toplam nüfusları 35 000 civarında olup Mardin, Diyarbakır, Elazığ, Adıyaman, Antakya, İstanbul gibi şehirlerde hayatlarını sürdürmektedirler. Bu nüfusun yaklaşık 30 000’i İstanbul’da yaşarken geri kalanlar ise diğer şehirlerde yaşamaktadır. Güney Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan Süryanilerin büyük çoğunluğu Mardin ve ilçelerinde yaşamaktadırlar. Ayrıca Diyarbakır, Elazığ, Hatay, Adıyaman gibi şehirlerde kiliseleri ve az sayıda cemaati mevcuttur.

Türkiye’deki Süryaniler cemaat olarak üç guruba ayrılmışlardır. Birincisi patriklik merkezi Şam’da bulunan “Antakya Süryani Ortodoks Patrikliği”dir. Bunlara aynı zamanda “Süryani Kadim Cemaati” de denir. Süryani Kadim Cemaatinin İstanbul, Mardin, Turabdin ve Adıyaman’da olmak üzere dört Metropolitlik merkezleri vardır. İstanbul Metropolitliği İstanbul ve Ankara bölgelerini kapsar, Mardin Metropolitliği Mardin ve Diyarbakır merkez ile tüm ilçelerini, Turabdin Metropolitliği Midyat, İdil, Nusaybin merkez ve tüm köylerini, Adıyaman Metropolitliği ise Adıyaman, Elazığ ve Malatya merkez ile tüm ilçelerini kapsamaktadır. İstanbul ve Mardin Metropolitlikleri aynı zamanda patrik vekilliği görevini de sürdürmektedirler.

İkincisi “Süryani Katolik Cemaati”dir. Patriklik merkezi Beyrut’tur. Ülkemizdeki sayıları çok değildir. İstanbul’da patrik vekilliği bulunmaktadır. Üçüncüsü ise Türkiye’de az sayıda bulunan “Süryani Protestan Cemaati”dir.

Günümüz Hıristiyan inancının oluşması ve gelişmesinde Antakya’nın çok büyük bir yeri vardır. Hıristiyanlığın Kudüs dışına yayılmasından sonra bugünkü çehresine kavuşmasında Roma ve İskenderiye ile beraber önemli rol oynayan şehirlerden biridir. Hatta Hıristiyanlığın ilk kilisesinin kurulduğu yer olması sebebiyle birincisi denilebilir. Hıristiyanlığın Miladi 2. Yüzyılda Urfa ve civarına yayılmasıyla birlikte bu dini ilk kabul eden millet Süryaniler olmuştur. Süryaniler Hıristiyanlığı topluca kabul eden ilk millet olmanın yanında Diyarbakır ve çevresine de Hıristiyanlığın girmesinde etkili olmuştur. Süryaniler Diyarbakır tarihinde önemli rol oynamış bilim, sanat, kültür ve eğitim alanında şehrin gelişimine katkıda bulunmuşlardır.

M.S. 150 yıllarından itibaren Mezopotamya'da birçok kilise inşa edilmeye başlandı. Bu dönemde inşa edildiği düşünülen kiliselerden biri de Süryaniler için önemli bir yer olan Diyarbakır'daki Meryem Ana kilisesidir. Diyarbakırlı Süryanilerin Hıristiyanlığı kabul ettikleri dönemden günümüze kadar ayakta kalmayı başarmıştır. Geçmişteki gibi kalabalık bir cemaate sahip olmasa da, günümüzde 30'a yakın cemaatiyle hem Diyarbakırlı Süryanilere hem de bölgenin diğer şehirlerinden çeşitli sebeplerle Diyarbakır'a gelen Süryani cemaatine hizmet etmeye devam etmektedir.

Süryani Kadim Meryem Ana kilisesi farklı yapılardan oluşmaktadır. Bu yapılar; Meryem Ana Kilisesi, Mar Yakup Kilisesi, Okul ve lojmandır. Bu yapıların bir kısmı daha sonradan kiliseye eklenmiştir. Kilisenin ilk önce bir paganist güneş tapınağı olduğu ve Süryanilerin Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra bu tapınağın üzerine bu kiliseyi inşa ettikleri iddiası mevcuttur. Kilisenin dışında yer alan patriklik kapısı, divanhane, okul gibi yapılar daha sonradan ya onarılmış ya da kiliseye eklenmiştir. Kilise ise tarihi süreç içerisinde yangın, talan, savaşlar gibi sebeplerden dolayı sık sık onarım geçirmiştir. En son 2005 yılında İstanbul'da yaşayan Diyarbakırlı Süryanilerin girişimiyle kilise en son onarımını geçirmiştir.

Tarih boyunca Diyarbakır'da yaşayan Süryaniler Müslüman ve diğer Hıristiyan cemaatleriyle barışık bir biçimde yaşamışlardır. Birbirlerine karşı kardeşçe ve insanca davranışlar sergilemişler, hatta Müslüman komşularına kirve bile olmuşlardır. Bu saygı ve sevgi ilişkisi günümüzde de devam etmekte, az sayıdaki cemaat üyeleriyle Müslüman halk barış içerisinde yaşamaktadırlar. Kilise içindeki okulda eğitim gören Diyarbakırlı Süryaniler birçok fikir, sanat ve din adamı yetiştirmişlerdir. Bu insanlar sayesinde Diyarbakır ilim, edebiyat ve sanat alanında önemli bir unvan elde etmiştir. Ayrıca yine bu kilisede eğitim gören birçok din adamı da metropolit ve patrik olarak hem bu kilisede hem de dünyanın çeşitli bölgelerindeki Süryani kiliselerinde görev almışlardır.

Meryem Ana Kilisesi Süryaniler için hala o eski önemini korumaktadır. Günümüzde kilise yurtiçi ve yurtdışından gelen birçok ziyaretçi tarafından ziyaret edilmektedir. Kilisenin içerisinde görülmesi gereken birçok tarihi eserin olması, Süryaniler için önemli sayılan bazı metropolit ve patrik mezarlarının olması, Hıristiyanlığı kabul eden ilk millet olmaları, Hz. İsa'nın konuştuğu dille ibadetlerini yapmaları, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği haçın bir parçasının bu kilisede olması gibi sebeplerden dolayı birçok kişi tarafından kilise ziyaret edilmektedir. Bu bağlamda

çeşitli sebeplerle Diyarbakır'ı terk edip yurt içi veya yurt dışına göç eden Süryanilerin çeşitli tanıtım ve projelerle Diyarbakır'a dönmeleri ve şehrin eski güzelliğine kavuşturulması gerekir.

KAYNAKÇA

1.KAYNAK ESERLER

- ABUL FARAÇ, Gregory, **Abul Faraç Tarihi**, C.I, (Çev. Ömer Rıza DOĞRUL), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- AKDEMİR, Samuel, İstanbul Mozağında Süryaniler, Promat Basın Yayın, İstanbul 2009.
- AKSOY, Suphi- ÇELİK, Tuma, **Mezopotamya Uygarlığında Süryani Tarihi**, Nika Yayınevi, Ankara 2013.
- AKYÜZ, Gabriyel, **Diyarbakır'daki Meryem Ana Kilisesi'nin Tarihçesi**, Resim Matbaacılık, İstanbul 2000.
- ALBAYRAK, Kadir, **Keldaniler ve Nasturiler**, Vadi Yayınları, Ankara 1997.
- , **Yaşayan Dünya Dinleri**, Sistem Ofset, Ankara 2010.
- ATALAY, Talip, **Süryaniler ve Süryanilik**, C.II, Orient Yayınları, Ankara 2005.
- ATMAN, Sabri, **Asurlar Süryaniler**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997.
- ATİYA, Aziz, **Doğu Hıristiyanlığı Tarihi**, (Çev. Nurettin HİÇYILMAZ), Doz Yayınları, İstanbul 2005.
- AYDIN, Cebrail, **Tarihte Süryaniler**, Sıralar Matbaası, İstanbul 1964.
- AYDIN, Mehmet, **Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık**, Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara 2007.
- AYDIN, Nusret, **Diyarbakır- Eğil Hükümdarları Tarihi**, Avesta Yayınları, İstanbul 2003.
- AYKAL, F. Demet, **Tarih, Kültür, İnanç Kenti Diyarbakır**, Uzman Matbaacılık, İstanbul 2013.
- BARSAVM, Patrik İğnatius Efrem I, **Saçılmış İnciler**, (Çev. Zeki DEMİR), Resim Ofset, İstanbul 2005.
- BARSAVM, Patrik İğnatius Efrem I, **Zihniyetler Bahçesinde Deyruzzafaran Manastırı'nın Tarihi ve Mardin Abraşiyesi ile Manastırlarının Özet Tarihi**, (Çev. Gabriel AKYÜZ), Prestij Reklam, İstanbul 2006.
- BAYDAR, Nil- HEPWORTH, Paul, **Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi, Kütüphanede Bulunan El Yazmalarının Bakımı**,

Konservasyonu ve Onarımı Fizibilite Projesi, Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Vakfı, İstanbul 2007.

BAYDUR, Şengül, **Salnamelere Göre Diyarbakır Vilayetinde Dini ve Sosyal Yapı**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2007.

BEYSANOĞLU, Şevket, **Kısaltılmış Diyarbakır Tarihi ve Abideleri**, Şehir Matbaası, İstanbul 1963.

----- , **Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi**, C.I, Neyir Matbaası, Ankara 1987.

----- , **Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları**, C.I, San Matbaası, Ankara 1996.

----- , **Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları**, C.II, San Matbaası, Ankara 1997.

BİLGE, Yakup, **Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler**, Zafer Matbaası, İstanbul 1991.

----- , **Süryaniler Anadolu'nun Solan Rengi**, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1996.

----- , **Geçmişten Günümüze Süryaniler**, Zvi Geyik Yayınları, İstanbul 2001.

ÇELİK, Mehmet, **Süryani Tarihi (I)**, Ayraç Yayınevi, Ankara 1996.

ÇIKKI, Murat Fuat, **Naum Faik ve Süryani Rönesansı**, (Haz. Mehmet ŞİMŞEK), Belge Yayınları, İstanbul 2004.

ÇİÇEK, Zeynel Abidin, **Diyarbakır'ın Fethi, Tarihi ve Kültürü**, Diyarbakır Söz Matbaası, Diyarbakır 2007.

DİKEN, Şeyhmus, **Gittiler İşte**, Aras Yayınları, İstanbul 2011.

DİNÇOL, M.Ali, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1988.

Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Vaftiz Defteri.

Diyarbakır Valiliği, **Nebiler, Sahabeler, Azizler ve Krallar Kenti Diyarbakır**, (Haz. Komisyon), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013.

Diyarbakır Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Diyarbakır Kültür Envanteri (Merkez) I**, (Haz. Komisyon), A Grafik, Diyarbakır 2012.

- DOLABANI, Hana, **Hıristiyanlığın Diyarbakır'a Yayılışı**, Kara Amid Dergisi, Yıl 2, Sayı 4, Işıl Matbaası, İstanbul 1960.
- , **Antakya Süryani Kadim (Ortodoks) Patriklerinin Öz Geçmişi**, (Çev. Gabriel AKYÜZ), İmak Ofset Basım, İstanbul 2006.
- DORU, Nesim, **Doğudan Batıya Köprü Süryaniler**, Dipnot Yayınları, Ankara 2007.
- DURAK, Nihat, **Süryani Ortodoks Kilisesinde İbadet**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.
- , **Süryani Ortodoks Kilisesi**, Süryaniler ve Süryanilik, C.I, Orient Yayınları, Ankara 2005.
- GÜLDOĞAN, Vedat, **Diyarbakır Tarihi**, Kripto Kitaplar, Ankara 2011.
- GÜNEL, Aziz, **Türk Süryaniler Tarihi**, Oya Matbaası, Diyarbakır 1970.
- GÜR, Mehmet Sadık, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.
- HASPOLAT, Yusuf Kenan, **Eğil ve Turizm**, Uzman Matbaacılık, İstanbul 2013.
- İŞİK, İhsan, **Diyarbakır Ansiklopedisi**, Elvan Yayınları, Ankara 2013.
- İBİŞ, Hatice, **Süryaniler: Dünü ve Bugünü**, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara 2011.
- İRİS, Muzaffer, **Bütün Yönleriyle Süryaniler**, Ekol Yayımcılık, İstanbul 2003.
- İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977.
- İZGÖER, A. Zeki, **Diyarbakır Salnameleri**, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1999.
- KARAN, Cuma, **Diyar-ı Bekir ve Müslümanlarca Fethi**, Pasifik Ofset, İstanbul 2010.
- KIVANÇER, Evren, **Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi'ne Ait Tekstil Üzerine Doğal Boyalarla Yapılmış Dini Resimlerin (İkonaların) Restorasyon ve Konservasyon Uygulamaları**, Uluslar arası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Anadolu Üniversitesi-Eskişehir, 19-21 Ekim 2011.
- KOLUMAN, Aziz, **Ortadoğu'da Süryanilik**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2001.
- KORKUSUZ, M. Şefik, **Seyahatnamelerde Diyarbakır**, Kent Yayınları, İstanbul 2003.

- KÜÇÜK, Abdurrahman – TÜMER, Günay – KÜÇÜK, M. Alparslan, **Dinler Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.
- KÜÇÜK, Zeynep Gül, **Mardin ve Çevresinde Süryaniler**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2008.
- Kutsal Kitap, Yeni Yaşam Yayınları, Haziran 2013.
- Maarif-i Umumiye Salnameleri
- MARGOSYAN, Mıgırdıç, **Söyle Margos Nerelisen ?**, Aras Yayınları, İstanbul 2011.
- MALİK, Gorgis David, **Süryanilerin Tarihi**, (Çev. Vedii İLMEN), Yaba Yayınları, İstanbul 2012.
- OCAKÇI, Güler, **Süryaniliğin Dini Merkezi Deyruz Zafaran**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2010.
- ÖZBAY, Kemal, **Süryaniler, Kadim Süryaniler ve Türkiye'deki Durumları**, Baha Matbaası, İstanbul 1975.
- ÖZCOŞAR, İbrahim, **19. Yüzyılda Mardin Süryanileri**, Beyan Yayınları, İstanbul 2008.
- ÖZTEMİZ, Mutay, **Süryaniler**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012.
- ŞİMŞEK, Mehmet, **Amid'den Diyarbakır'e Eğitim Tarihi**, Kent Yayınları, İstanbul 2006.
- , **Süryaniler ve Diyarbakır**, Kent Yayınları, İstanbul 2006.
- , **Horepiskopos Aziz Günel'in Hatıratı**, Everest Yayınları, İstanbul 2011.
- , **Tarih, Kültür, İnanç Kenti Diyarbakır**, Uzman Matbaacılık, İstanbul 2013.
- ŞİMŞEK, Mehmet- YILDIZ, M. Cengiz, **Süryani Cemaatinde Kadın Olmak**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı I, Elazığ 2006.
- TAHİNCİOĞLU, Yakup, **Tarihleri, Kültürleri ve İnaçlarıyla 5500 Yıldır Bu Topraklarda Yaşayan Süryaniler**, İstanbul Matbaacılık, İstanbul 2011.
- TEKİN, Adil, **Diyarbakır Anadolu Tarihinin Taşlara Yazıldığı Kent**, Dicle Üniversitesi Basımevi, Diyarbakır 1997.
- Temel Britannica, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988.
- TEZOKUR, M. Hadi, **Süryanilerde Namaz**, Süryaniler ve Süryanilik, C.I, Orient Yayınları, Ankara 2005.

TUNCER, Orhan Cezmi, **Diyarbakır Kiliseleri**, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara 2002.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012.

YILDIZ, İrfan, **Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi**, A Grafik, Diyarbakır 2011.

YILMAZÇELİK, İbrahim, **XIX. Yüzyılın ilk Yarısında Diyarbakır**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.

YOUSIF, Ephrem Isa, **Mezopotamya'nın Yıldız Şehirleri**, (Çev. Nihat NUYAN), Avesta Yayınları, İstanbul 2011.

2.İNTERNET SİTELERİ

<http://www.suryanikadim.org/ruhanikurul.aspx>, (14.08.2014)

<http://www.suryaniler.com/haberler.asp?id=240>, (10.11.2014)

3.KAYNAK KİŞİLER

ACIŞ, Saliba. 1977 Midyat doğumlu. Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Diyakosu.

ACIŞ, Siteyfi Melisa. 1996 Midyat doğumlu. Öğrenci.

AKBULUT, Yusuf. 1964 Mardin doğumlu. Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Papazı.

AKBULUT, Meryem. 1965 Mardin doğumlu. Ev Hanımı.

KARADAYI, Hülya. 1991 Diyarbakır doğumlu. Öğrenci.

KARADAYI, Nurcan. 1965 Mardin doğumlu. Ev Hanımı.

KARADAYI, Mariya. 1950 Mardin doğumlu. Ev Hanımı.

EKLER

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLIK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	ŞAHİN SERT
Öğrenci Numarası	122205114
Enstitü Anabilim Dalı	FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
Programı	DİNLER TARİHİ
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Yrd. Doç. Dr. RAMAZAN İŞİK
Tez Başlığı (Türkçe)	DIYARBAKIR SÜRYANİ KADİM MERYEM ANA KİLİSESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ...94..... sayfalık kısmına ilişkin, 08...../...05.../...2015..... tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % ...14..'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Yrd. Doç. Dr. RAMAZAN İŞİK
.....
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Hazırlayan
Şahin SERT

Pof. Dr. İSKENDER OYMAK
Felsefe ve Din Bilimleri
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

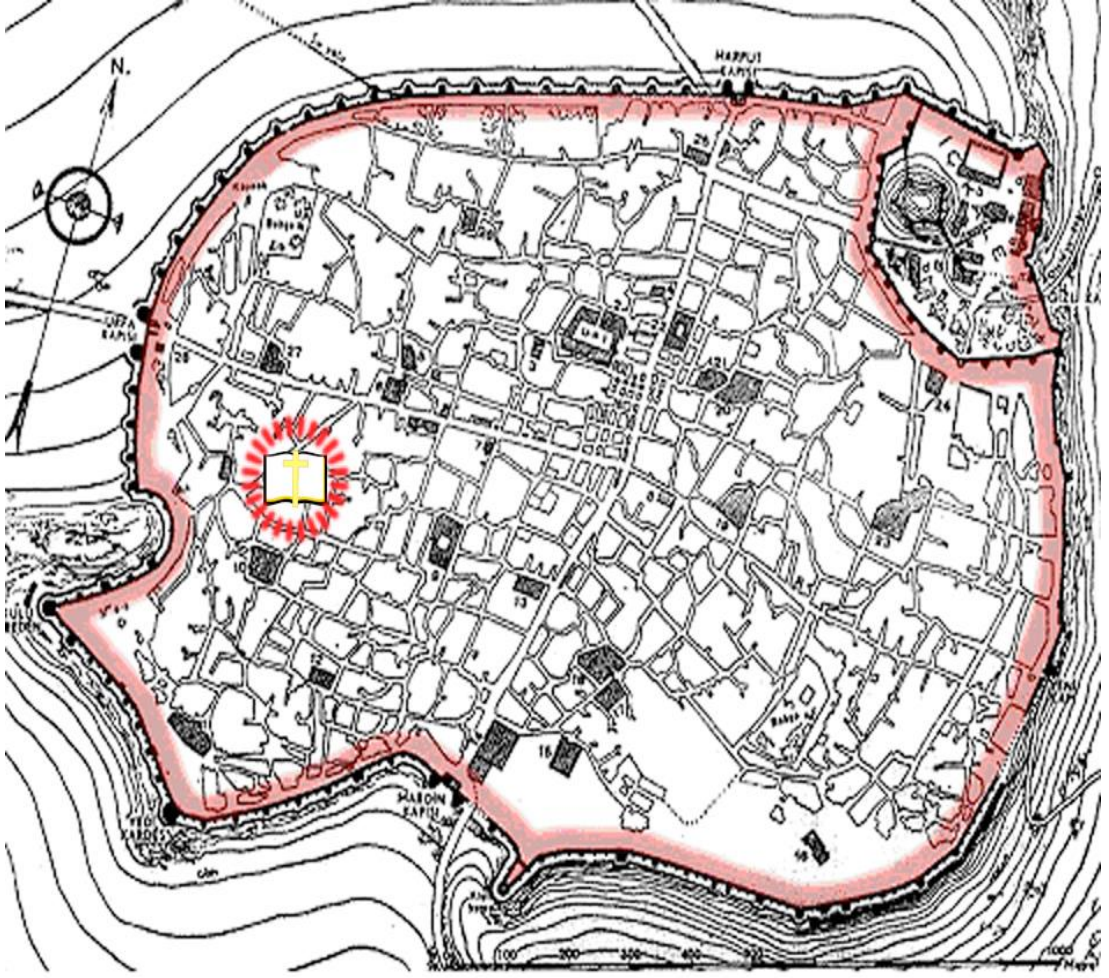
F.Ü. LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ

Madde 41- Lisansüstü tezleri ile birlikte teslim edilmesi gereken belgeler şunlardır:

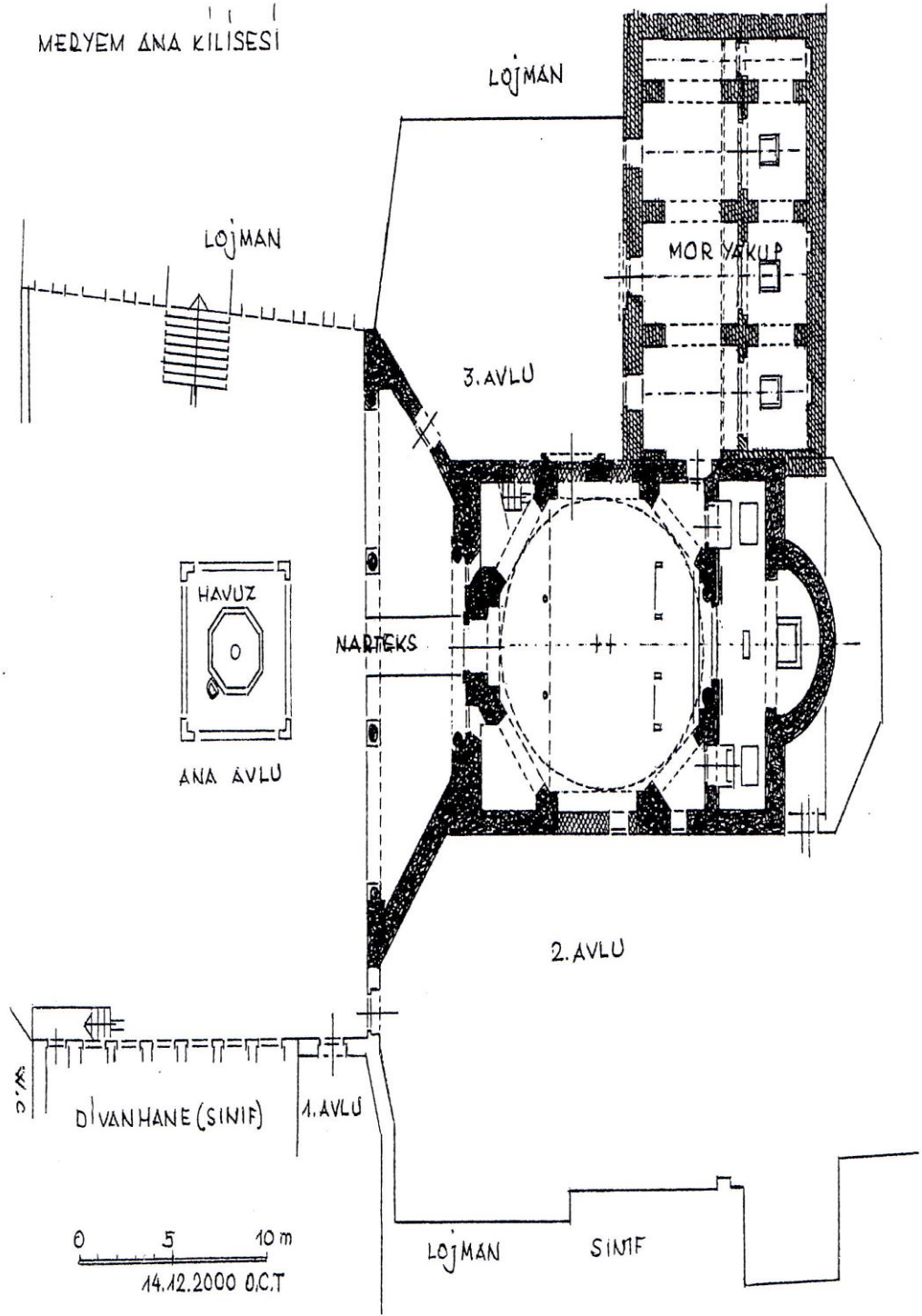
- a) Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ve ilgili makale şartını¹ sağladığına dair belgeleri ile birlikte enstitüye teslim edilir.
- b) İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

¹ Makale şartı doktora öğrencilerini kapsamaktadır.

Fotoğraf 1. Orjinalik Raporu

Fotoğraf 3: Sur İçi Şehir Planı Evren Kıvançer, Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi'ne Ait Tekstil Üzerine Doğal Boyalarla Yapılmış Dini Resimlerin (İkonaların) Restorasyon ve Konservasyon Uygulamaları, s. 10.

Fotoğraf 4: Meryem Ana Kilisesi Yapı Planı Orhan Cezmi Tuncer, Diyarbakır Kiliseleri, s. 17.

1. İki melek - Gabriel ve Mihael,
2. Triptikon - İsa'nın çarmıha gerilmesi/Meryemana ve İsa/Melek
3. Meryemana'nın Ölümü,
4. Mar Behnam ve kardeşi Saro ve Öğretmeni Mar Matay
5. Mar Barsavmo (tekstil üzerine,
6. İbrahim Peygamber'in oğlu İshak'ı kurban edişi
7. Meryemana ve kucağında bebek İsa Mesih
8. İsa Mesih'in cenaze töreni
9. İki Aziz - Şehit Azizler
10. Mar Efram (tekstil üzerine,
11. Mar Petrus (tekstil üzerine,
12. Kudüs'ün tasviri - Topography of Holy Land, Haç İkonası,
13. Vaftizci Yahya (tekstil üzerine,
14. İsa Mesih Elinde Kutsal Haç ile
15. Meryemana ve kucağında bebek İsa Mesih

Fotoğraf 5: Meryem Ana Kilisesi İçerisindeki Resimler

Evren Kıvançer, **Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi'ne Ait Tekstil Üzerine Doğal Boyalarla Yapılmış Dini Resimlerin (İkonaların) Restorasyon ve Konservasyon Uygulamaları**, s. 12.

Fotoğraf 6: Mar kozma kilisesinin kuzeybatıdan görünüşü

Adil Tekin, **Diyarbakır Anadolu Tarihinin Taşlara Yazıldığı Kent**,
Diyarbakır 1997, s.53.

Fotoğraf 7: Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi (1909)

Adil Tekin, **Diyarbakır Anadolu Tarihinin Taşlara Yazıldığı Kent**,
Diyarbakır 1997, s.55.

Fotoğraf 8: Süryani Protestan Kilisesi

Yusuf Kenan Haspolat, Tarih, Kültür, İnanç Kenti Diyarbakır, İstanbul 2013, s. 283.

Fotoğraf 9: Süryani Katolik Kilisesi

Yusuf Kenan Haspolat, Tarih, Kültür, İnanç Kenti Diyarbakır, İstanbul 2013, s. 284.

Fotoğraf 10: Diyarbakır'daki Süryani Mezarları.

Fotoğraf 11: Diyarbakır'daki Süryani Mezarları.

Fotoğraf 12: Diyarbakırlı Son Süryaniler olan Sevim Hıdırşahoğlu ve eşi Besim Hıdırşahoğlunun Diyarbakır Süryani Mezarlığındaki Mezarları.

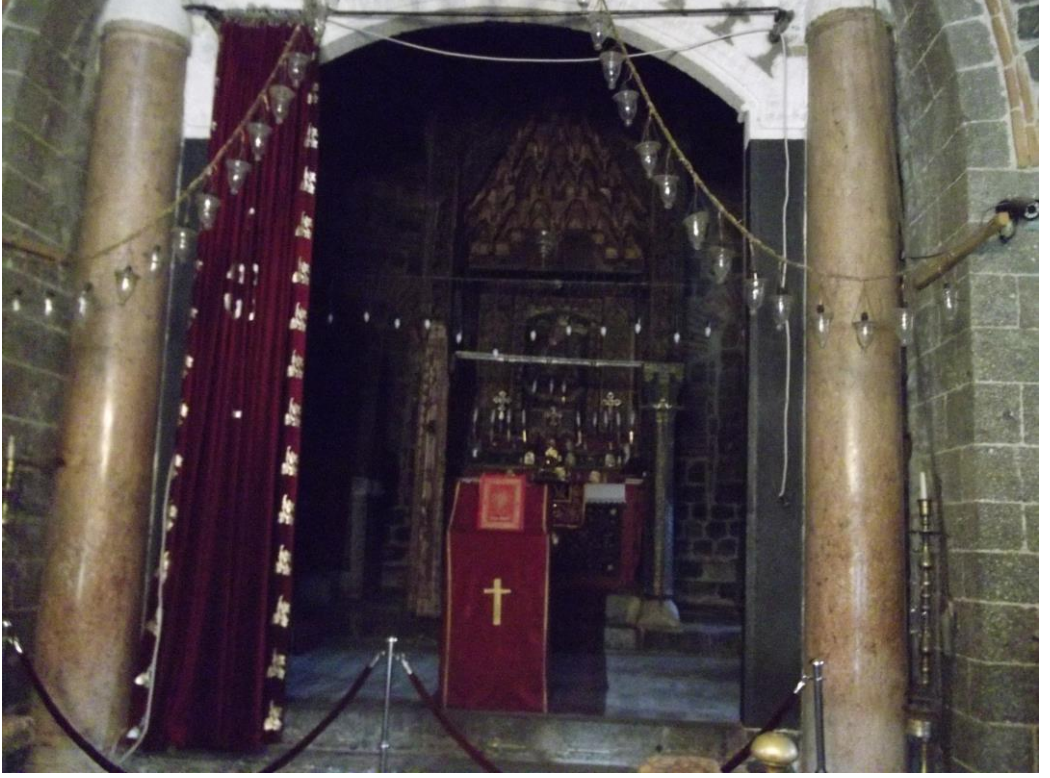
Fotoğraf 13: Süryani İncasına göre ölen kişinin günahlarının silinmesi için mezar taşlarının üzerinde su, buğday, arpa vb. gıdaların bırakılıp hayvanların yararlanması için açılan oyuklar.

Fotoğraf 14: Diyarbakir Süryani Mezarlığı

Fotoğraf 15: Kilisenin girişindeki Aslan kabartmaları.

Fotoğraf 16: Kilisedeki şemsiler tapınağına ait sütunlar.

Fotoğraf 17: Kilisedeki Şemsiler tapınağına ait mermer kanatlar.

Fotoğraf 18: Kilise mihrabı.

Fotoğraf 19: Kilise içinden görüntü.

Fotoğraf 20: Meryem Ana Kilisesinin avlusu.

Fotoğraf 21: İlahiler okuyan Süryani gençler.

Fotoğraf 22: Ayine katılan Süryaniler.

Fotoğraf 23: Papaz, dini ayin yaparken.

Fotoğraf 24: Papaz, dini ayini yönetirken

Fotoğraf 25: İlahi okuyan kızlar korusu.

Fotoğraf 26: Kilisenin ayvanın onarımını gösteren kitabe.

Fotoğraf 27: 1851 yılında inşa edilen okulun kitabesi.

Fotoğraf 28: 1881 yılında inşa edilen binaların tarihini belirten kitabe.

Fotoğraf 29: 1553 yılında kilisenin onarıldığını kanıtlayan kitabe.

Fotoğraf 30: 1689 yılında kilisenin onarıldığını belirten kitabe.

Fotoğraf 31: Eskiden okul, şimdi papaz evi olarak kullanılan yapının 1914 yılında tamamlandığına ait kitabe.

Fotoğraf 32: Mar Yakup Kilisesinin dış kapısının 1693 yılında onarıldığını belirten kitabe.

Fotoğraf 33: 1719 yılında kilisenin onarıldığını belirten kitabe.

Fotoğraf 34: Son Diyarbakır Metropoliti Abdunnur Aslan'ın cenaze töreni (1933) Aziz Günel, Türk Süryaniler Tarihi, İstanbul 1970, s. 194.

Fotoğraf 35: Meryem Ana Kilisesi bahçesi (1909)

Mehmet Şimşek, Süryaniler ve Diyarbakır, İstanbul 2006, s. 316.

Fotoğraf 36: Eskiden okul şimdi papaz evi olarak kullanılan kısım.

Fotoğraf 37: Mar Yakup Kilisesi bölümü

Fotoğraf 38: Eski patriklik binası.

Fotoğraf 39: Kilise bahçesi.

Fotoğraf 40: Papaz Yusuf Akbulut.

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Diyarbakır'ın Ergani ilçesinde doğdu. İlkokul eğitimini Ergani İnkılap İlkokulunda, ortaokul ve liseyi Ergani İmam Hatip Lisesinde okudu. 1995 yılında İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. 1997 yılında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazandı. 2002 yılında mezun oldu. 2004 yılında Milli Eğitim Bakanlığında öğretmen olarak göreve başladı. 2008 yılından beridir Diyarbakır'da idareci olarak görev yapmaktadır. 2013 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında tezli yüksek lisansa başladı.